ARH Diss. B – 25603

T R Ü Ü L D I S E A J A L O O K A T E E D E R

A g r a a r s u h t e d P r a n t s u s m a a l e n n e X V I I I s a j a n d i k o d a n l i k k u r e v o l u t s i o o n i j a p r a n t s u s e t a l u p o e g a d e k u j u n e m i n e r e v o l u t s i o o n i k a n d v a k s j õ u k s

Diplomitöö

Inv. nr. 297.

S u l e v V a h t r e

Ajaloo-keeleteaduskond
ajaloo-osakond

Tartu, 1952

S i s s e j u h a t u s

Kodanlik revolutsioon Prantsusmaal 1789.-1794.a. kujutas endast erakordselt suure tähtsusega sündmust maailma ajaloos, muutes põhjalikult mitte ainult Prantsusmaa olusid, vaid avaldades määratut mõju kogu Euroopa edasisele arengule pikemaks ajaks.

Nimetatud revolutsiooni tulemusena hävitati jäägitult seni Prantsusmaal kehtinud feodaal-absolutistlik kord ja asendati see kodanluse võimuga "... klassikalise selgusega, millisega seda ei teinud mitte ükski Euroopa maa"[1].

Kodanlik revolutsioon XVIII sajandi lõpul võitis Prantsusmaal, kuid "... tema löökide all hakkasid vankuma monarhide troonid, kõikusid feodaal-absolutistliku korra kandetalad kõigis maades"[2].

Hinnates Prantsuse XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni rahvusvahelist tähtsust, kirjutas V.I.Lenin, et "oma klassi,... kodanluse jaoks teostas ta niivõrd palju, et kogu XIX sajand... muud ei teinudki, kui viis läbi, teostas osade kaupa, viimistles seda, mida olid loonud suured Prantsuse kodanluse revolutsionäärid"[3].

---

[1] К.Маркс и Ф.Энгельс, Соч., т. XVI , ч. 1, стр. 189-190.

[2] Французская буржуазная революция, стр. V.

[3] В.И. Ленин, Соч., т. 29, изд. 4-ое, стр. 342.

Prantsuse kodanliku revolutsiooniga algas uus ajajärk uusaja ajaloos, mis kestis Prantsuse-Preisi sõjani ja Pariisi Kommuunini. "See on eesrindlikes maades asetleidnud kapitalismi võidu ja kindlustumise ajajärk."[1]

Inimühiskonna ajalugu tõendab, et ühe ühiskondlik-majandusliku formatsiooni asendumine teisega toimub revolutsioonilisel teel. Niisugune on ajaloolise arenemise seadus.

Revolutsioonide põhjuseks on konflikti tekkimine uute, arenevate tootlike jõudude ja vanade tootmissuhete vahel. Seda konflikti on võimatu lahendada antud formatsiooni piirides ja teda saab ületada vaid vanade tootmissuhete revolutsioonilisel asendamisel uutega. K. Marx eessõnas oma kuulsale teosele "Poliitilise ökonoomia kriitikast" andis järgmise geniaalse analüüsi revolutsioonide tekkimise põhjuste kohta:

"Oma arenemise teataval astmel satuvad ühiskonna materiaalsed tootlikud jõud vastuollu olemasolevate tootmissuhete, või - mis on ainult selle juriidiline väljendus - omandussuhetega, milles nad seni arenesid. Tootlike jõudude arenemise vormidest muutuvad need suhted tootlike jõudude kammitsaiks. Siis saabub sotsiaalse revolutsiooni ajastu. Majandusliku aluse muutudes toimub suurema või väiksema kiirusega pööre kogu määratu suures pealisehituses."[2]

Konkreetselt niisugune olukord tekkis ka Prantsusmaal XVIII sajandi teisel poolel. Feodaalse Prantsusmaa rüpes alatės umbes XVI sajandist toimuv kapitalistliku formatsiooni

---

[1] Ajaloo õppimisest, lk. 28.

[2] К. Маркс, Избранные произведения, т. I , стр. 322.

elementide areng oli selleks ajaks viinud kapitalistliku elulaadi enam-vähem valminud vormide kujunemiseni. Kapitalismi jõudsamat arengut pidurdas aga kehtiv poliitiline ja sotsiaalne kord, feodaalsete asutiste, traditsioonide ja korralduste süsteem. Vastuolu ühelt poolt arenevate tootlike jõudude ja maal kasvanud uute majanduslike tarvete ja teiselt poolt feodaalse Prantsusmaa iganenud sotsiaalse ja poliitilise korra vahel muutus üha teravamaks.

Oluliselt suurendas mainitud vastuolu teravnemist üldine majanduselu tõus, mida võib tähele panna alates XVIII sajandi 20-ndatest aastatest. Jõudsalt kasvas manufaktuurtööstus. Selliste tööstuslike keskuste, nagu seda olid Pariis, Lyon, Tours, Rouen, Sedan jt., ümber tekkisid ulatuslikud tööstuslikud rajoonid, kus tööstuslikku tootmisse kaasa tõmmati ka talupojad. Kuid kuigi "XVIII sajandi Prantsusmaa on manufaktuuri eeskuju selle sõna tõelises mõttes"[1] ja just manufaktuurid määrasid Prantsusmaa tööstuse iseloomu ja arenemise suuna kui kapitalistliku, tuleb märkida, et arvuliselt olid ikkagi ülekaalus tsunftilised ja väikesed käsitööliste ettevõtted. Tsunftiline korraldus takistas tööstuse arenemist, kuid tsunftide püsimist toetas valitsusvõim oma fiskaalsetes huvides. Edasi pidurdas tööstuse arengut valitsusvõimude reglementatsioon, millega naeruväärse täpsusega kindlaks määrati nii toodete valmistamise viisid kui ka kaupade sortiment. Sellega raskendati tehniliste uuenduste rakendamist.

Äärmiselt negatiivset mõju avaldas ka Prantsusmaa vananenud kaootiline administratiivne korraldus, mis takistas

---

1 К. Маркс, Капитал, т. I , стр. 387.

sisekaubanduse arengut ja rahvusliku turu kujunemist. Keskajast oli säilinud jaotus provintsidesse, mis olid üksteisest lahutatud tollipiiridega ja kasutasid erinevaid kaalu-, mõõdu- ja rahaühikuid. Kaupade ümberpaigutamine sisemaal muutus seetõttu väga keerukaks ja kulukaks.

XVIII sajandi keskpaiku intensiivistus kapitalistlike suhete areng ka Prantsuse põllumajanduses, kus aga tingimused selleks olid veelgi ebasoodsamad kui tööstuses. Üldiselt kehtiv senjöriaalne süsteem võimaldas talupoegade halastamatut ekspluateerimist ja oli nende vaesuse põhjustajaks. Maal domineerisid primitiivse tehnika alusel seisvad väikemaapidamised, millede kaubatootlikkus oli väike ega suutnud rahuldada tööstuse nõudeid. Talupoegade äärmine vaesus, nende ostujõu nõrkus ei võimaldanud siseturu kasvu. Kuid põllumajanduse olukorra parandamise teel seisis ees Prantsuse feodaal-absolutistliku riigi kindlaim tugi - aadel, kes sai oma sissetulekud talupoegade ekspluateerimisest ja püüdis viimastest välja imeda nende viimased elumahlad.

Kapitalismi areng ja selle vastuolu feodaal-absolutistliku režiimiga tõstis täies teravuses üles küsimuse kehtiva režiimi hävitamisest. Prantsusmaal seisis ees kodanlik revolutsioon, mille põhimiseks ülesandeks on "... haarata võim ja viia ta vastavusse olemasoleva kodanliku ökonoomikaga"[1].

Teiste sõnadega, kujunev kapitalistlik baas vajas uut pealisehitust, sest "igal baasil on oma, temale vastav pealisehitus. Feodaalse korra baasil on oma pealisehitus, oma poliitilised, õiguslikud ja muud vaated ning nendele vasta-

---

1 J.Stalin, Leninismi küsimusi, lk. 98.

vad asutused, kapitalistlikul baasil on oma pealisehitus..."[1] Uue pealisehituse loomine vastavalt uuele baasile on tingimata vajalik uue korra kindlustumiseks ja vana baasi ning vanade klasside lõplikuks purustamiseks ja likvideerimiseks. "Baas sellepärast loobki pealisehituse, et see teeniks teda, et see aktiivselt aitaks baasil kujuneda ja tugevneda, et ta aktiivselt võitleks vana, iganeva baasi ning temale vastava vana pealisehituse likvideerimise eest."[2]

Uue, temale vastava pealisehituse loomine areneva kapitalismi poolt Prantsusmaal nähtub eelkõige kodanliku ideoloogia arengust XVIII sajandil, mil suured prantsuse "valgustajad" astusid teravasse võitlusse feodaal-absolutistliku korra ja seda kaitsvate teooriate vastu, näitasid oma teostes selle korra likvideerimise vajadust. Feodaal-absolutistliku korra purustamine viidigi läbi 1789.-1794.a. kodanliku revolutsiooniga, millega hävitati iganenud tootmissuhted ja asendati uutega, mis vastasid tootlike jõudude arengus tekkinud muutustele.

Millised klassid teostasid Prantsuse XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni, ehk teisiti, kes olid selle revolutsiooni kandvateks jõududeks?[3]

Prantsuse kodanliku revolutsiooni juhtivaks jõuks, revolutsiooni hegemooniks oli kodanlus, tollal noor, revolutsioonine klass. "Mõlemas revolutsioonis (mõeldud on Inglise

---

[1] J.Stalin, Marksism ja keeleteaduse küsimused, lk. 3.

[2] Sealsamas, lk.5.

[3] "Revolutsiooni kandvateks jõududeks nimetatakse neid klasse, kes teostavad revolutsiooni, viivad teda edasi, ületades oma aja äraelanud klasside vastupanu". Исторический материализм, стр. 301.

XVII sajandi ja Prantsuse XVIII sajandi kodanlikku revolutsiooni. - S.V.) kodanlus oli selleks klassiks, kes tegelikult seisis liikumise eesotsas."[1] Nõuded, mida siis esitas kodanlus, olid sel ajal progressiivsed ja teatud määral "... vastasid tolle aja töötava elanikkonna mitmesuguste kihtide huvidele"[2].

Kuid revolutsiooni põhilisteks kandvateks jõududeks olid siiski laiad rahvahulgad ja nimelt talupojad ning plebeilised massid linnades. V.I.Lenini sõnade järgi "... just linna "plebsi" liit ... demokraatliku talupoegkonnaga andis hoo ja jõu Inglise XVII sajandi, Prantsuse XVIII sajandi revolutsioonile"[3]. Just rahvamasside aktiivne osavõtt kindlustas Prantsuse kodanliku revolutsiooni võidu.

Prantsusmaa oli XVIII sajandi teisel poolel agraarmaa, mille 26-miljonilisest elanikkonnast 23 miljonit, seega umbes 90%, moodustasid talupojad[4]. Kuna talupojad moodustasid maa rahvastiku valdava enamuse ning olid revolutsiooni tähelepandavamaks kandvaks jõuks, omas Prantsuse kodanlikus revolutsioonis (nagu ka igas teises kodanlikus revolutsioonis) äärmiselt suurt tähtsust agraarküsimus.

Käesoleva diplomitöö ülesandeks on selgitada Prantsuse talupoegkonna olukorda enne XVIII sajandi kodanlikku revolutsiooni, ilma milleta pole võimalik mõista talupoegade

---

1 К.Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. VII, стр. 54.

2 Sealsamas.

3 В.И. Ленин, Соч., изд. 4-ое, т. 17, стр. 373.

4 Манфред, стр. 5.

osa revolutsioonis. Talupoegade võitlust ja agraarküsimuse lahendamist revolutsiooni ajal on töö piiride tõttu võimalik vaadelda vaid kõige üldisemates joontes, selleks, et näidata, millised muutused revolutsioon Prantsuse agraaroludesse tõi.

Töö kirjutamisel on tulnud faktiliste andmete saamiseks kasutada rea kodanlike autorite uurimusi, mis aga olenevalt nende autorite klassipäritolust sisaldavad rohkesti väärseisukohti ja milliseid seetõttu tuleb võtta range kriitikaga.

Prantsuse kodanlikud ajaloolased XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni alal, kelledest tuntumad on A. de Tocqueville, H. Taine, A. Aulard, A. Mathiez, G. Lefebvre ja teised, ei suutnud ükski anda tõeliselt teaduslikku analüüsi revolutsiooni põhiküsimuste kohta. Lisaks sellele on ainult mõned üksikud nendest, eeskätt G. Lefebvre tegelnud spetsiaalselt talupoegade küsimuse uurimisega. Üldiselt pole aga prantsuse ajaloolased osanud esile tõsta agraarküsimuse osatähtsust revolutsioonis ja nad on seda käsitlenud vaid teiste küsimuste kõrval. Paljude prantsuse kodanlike ajaloolaste töödes laialipillatuna leidub siiski väärtuslikke andmeid, mis puudutavad revolutsioonieelseid agraarsuhteid ja talupoegade olukorda.

XVIII sajandi kodanlik revolutsioon Prantsusmaal oma suure rahvusvahelise tähtsuse tõttu on leidnud aga käsitlemist ka rea teiste maade ajaloolaste, näiteks sakslaste poolt. Kuid kõige hinnalisemad uurimused väljaspool Prantsusmaad Prantsuse kodanliku revolutsiooni kohta on teostatud vene ajaloolaste poolt.

Nn. "vene koolkonna" esindajad Prantsuse kodanliku revolutsiooni historiograafias suunasid peatähelepanu just agraarküsimusele, millises osas töötasid põhjalikult läbi rea seni käsitlemata probleeme.

1879.a. ilmus trükis N.Karejev'i dissertatsioon "Talupojad ja talupoegade küsimus Prantsusmaal XVIII sajandi viimasel veerandil" (**Крестьяне и крестьянский вопрос во Франции в последней четверти** XVIII **века**), milles autor annab üksikasjalise ülevaate talupoegade olukorrast enne revolutsiooni. Karejevi uurimus põhineb võrdlemisi rikkalikule kirjanduslikule ja allikmaterjalile. Muuhulgas näitab autor kujukalt talupoegade diferentseerumist, millele varemalt peaaegu üldse tähelepanu ei olnud pööratud.

"Vene koolkonna" veel väljapaistvamaks esindajaks oli I. Lutšitski. I. Lutšitski tööd Prantsuse revolutsiooni agraarküsimuse kohta on pikaajalise uurimise tulemuseks, eriti Prantsusmaa kohalikes arhiivides. Põhjalikult läbitöötatud varem kasutamatud dokumentaalsed materjalid annavad Lutšitski töödele suure väärtuse Prantsusmaa agraarajaloo alal.

Tõsiseid puudusi, olenevalt autorite maailmavaatest, leiame aga ka "vene koolkonna" esindajate töödes. Karejev idealistina-eklektikuna, Lutšitski narodnikuna olid marksismi vastased ega tunnistanud kapitalismi arengut enne revolutsiooni. Nad ülehindasid väiketööstuse ja väikepõllumajanduse osatähtsust ning ei tunnistanud manufaktuuri kapitalistlikku iseloomu.

Kõigist kodanlikest autoritest olid siiski "vene koolkonna" autorid Prantsuse XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni agraarküsimuste läbitöötamise alal kõige silmapaistvamad ning nende tööde kasutamine käesolevas diplomitöös tohiks olla enam

kui õigustatud. Karejevi ja Lutšitski väärseisukohtade kriitika on esitatud allpool üksikküsimuste käsitluse juures.

Prantsuse XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni eelsete agraarolude õige käsitlus saab võimalikuks alles marksistliku ajalooteaduse positsioonidelt lähtudes.

K. Marx ja F. Engels andsid Prantsuse kodanliku revolutsiooni põhiküsimuste objektiivse, tõeliselt teadusliku analüüsi. Kuigi nad pole avaldanud spetsiaalseid töid Prantsuse kodanliku revolutsiooni kohta, on reas K. Marxi ja F. Engelsi töödes antud revolutsiooni üldine hinnang kui ka näpunäited üksikprobleemide õigeks lahendamiseks. Marx ja Engels määratlesid geniaalse selgusega revolutsiooni paratamatuse, tema iseloomu ja kandvad jõud, nii nagu need eespool on esitatud.

V.I.Lenin ja J.V.Stalin, jätkates oma eelkäijate tööd, arendasid loovalt edasi marksistlikku õpetust. Ka Lenin ja Stalin on paljudes töödes puudutanud Prantsuse kodanliku revolutsiooni küsimusi, purustades kodanlike ajaloolaste väärvaateid ning selgitades revolutsiooniga seoses olevaid probleeme marksistlikult seisukohalt.

Prantsuse XVIII sajandi revolutsiooni uurimisel töötavate nõukogude ajaloolaste ülesandeks on kogu revolutsiooni ajaloo kõigi küsimuste detailne läbitöötamine marksismi-leninismi klassikute poolt antud juhiste alusel.

Mis puutub agraaroludesse kodanliku revolutsiooni eel, siis selles osas nõukogude ajalooteaduses seni üksikasjalisemat uurimust, mis annaks tervikliku pildi agraarsuhetest ja talupoegade olukorrast enne revolutsiooni, ei ole avaldatud. Küll on aga ilmunud mõningaid artikleid teaduslikes ajakirjades, samuti revolutsioonieelsete agraarolude üldised kirjel-

dused Prantsuse revolutsiooni käsitlevates teostes (eriti väärtuslik neist koguteose "Prantsuse kodanlik revolutsioon" eessõnas), millega on kujundatud üldjoontes küsimuse marksistliku käsitluse põhijooned. Käesoleva töö kirjutamisel on need olnud suureks abiks töö üldise raamistiku kavandamisel. Terviklikku pildi saamiseks agraarolukorrast enne revolutsiooni on aga tarvis neid mõtteid edasi arendada, ühtlasi käsitleda rida seni marksistlikult ümberhindamata küsimusi. Selle ülesande seabki endale käesoleva diplomitöö autor.

Nii ei ole käesoleva töö eesmärgiks mitte ainult XVIII sajandi Prantsuse kodanliku revolutsiooni eelsete agraaroludе kirjeldamine ja ülevaate andmine talupoegade olukorrast, vaid ta on ühtlasi katseks anda selle Prantsuse revolutsiooni ühe ala probleemi terviklik marksistlik käsitlus.

I

A g r a a r s u h e t e p õ h i j o o n e d e n n e r e v o l u t s i o o n i

Ajaloolise materialismi seisukohalt "ajalugu tunneb viit põhilist tootmissuhete tüüpi: ürgkogukondlik, orjanduslik, feodaalne, kapitalistlik ja sotsialistlik"[1]. Tootmissuhete olukord oleneb sellest, "... kelle valduses on tootmisvahendid (maa, metsad, veed, maapõuevarad, toorained, tootmisriistad, tootmishooned, liiklemis- ja sidevahendid jne.), kelle käsutuses on tootmisvahendid, kas kogu ühiskonna käsutuses või üksikute isikute, rühmade ja klasside käsutuses, kes kasutavad neid teiste isikute, rühmade ja klasside ekspluateerimiseks"[2].

Feodaalse ühiskonna põhimiseks tootmisvahendiks on maa. Feodaalajal kehtinud tootmissuhete olukorra selgitamiseks on seega vajalik esimeses järjekorras kindlaks teha, kelle valduses oli maa, kindlaks määrata maa omandivorm.

Feodaalse omandi põhitunnuseks teatavasti on tema hierarhiline struktuur, millega seoses maavaldamine omandas ting-

---

[1] Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu. Lühikursus, lk. 112.

[2] Sealsamas.

liku iseloomu. Vastavalt sellele jagunes feodaalne omand (dominium) dominium directum'iks ehk ülemomandiks ja dominium utile'ks ehk valduseks. Nii ei saa me feodaalajal rääkida maaeraomandist kapitalistlikus mõttes ja kasutades terminit "maaomand" peame pidama meeles, et selle "omanikule" kuulus vaid maa kasutamise õigus, kuna peale tema omas sama maa suhtes õigusi veel teine isik.

Feodalismi iseloomulikuks momendiks on ka maaomandi seostumus poliitilise võimutsemisega. Iga feodaalne suurmõis oli samal ajal ühtlasi feodaalse ühiskonna madalaimaks poliitiliseks rakukeseks senjööriga eesotsas, teatavas mõttes väikeseks omapäraseks riigiks. Selliste "senjööriate" hierarhilisest ühendusest moodustuski feodaalne riik.

Vaatleme nüüd, kuivõrd kehtisid need nähtused Prantsusmaal XVIII sajandi teisel poolel.

XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni eelsel Prantsusmaal võime eristada kolme liiki maavaldusi ja nimelt: 1) allood (franc-aleu), 2) feood (fief) ja 3) hinnusemaa (censive).

Alloodiks nimetati maaomandit, mis ei sõltunud ühestki teisest isikust peale omaniku. Allood võis kuuluda nii privilegeeritud seisuse esindajale - aadlikule või vaimulikule (franc-aleu noble) kui ka talupojale. Täpsemate ja usaldatavamate andmete puudumise tõttu ei ole võimalik kindlaks teha, kui suure osa protsentuaalselt Prantsusmaa territooriumist haaras niisugune vaba maaomand[1], küll aga lubavad kõik tea-

---

[1] Üks 1789.a. brošüür (Mémoire pour le rachat et l'amortissement des droits de mouvance) väidab, et allood haaras ¼ Prantsusmaa territooriumist, kuid ei näita, milliste andmete põhjal selline järeldus on tehtud, ning sellepärast ei saa seda usaldada. Кареев, стр. 29.

ted alloodide kohta väita, et allodiaalne omand tolleaegsel Prantsusmaal oli vaid erandlikuks nähtuseks.[1]

Jättes kõrvale alloodi kui erandi näeme, et üldreeglina maaomand XVIII sajandi Prantsusmaal kujutas endast tavalist feodaalset tingvaldust, mittevaba maavaldust, kus igal valdusel oli kaks omanikku, kelledest ühele kuulus nn. dominium directum, teisele dominium utile. Niisugust mittevaba omandit iseloomustas asjaolu, et maa valdaja, kes oli maa kas ostnud või saanud pärilikuks kasutamiseks ja kes seda maad kas ise haris või oli ta edasi andnud või välja rentinud, oli maa kaudu sõltumuses teisest isikust - senjöörist, kes omas tema maa suhtes oma erilisi - senjöriaalseid e. feodaalseid õigusi.

"Ei ole maad ilma senjöörita" (nulle terre sans seigneur) - see oli põhimõte, mis valitses üldiselt Prantsusmaal kuni XVIII sajandi kodanliku revolutsioonini. Eriti järjekindlalt kehtis nimetatud printsiip Põhja-Prantsusmaal, kuna lõuna pool sagedasti esikohal seisis printsiip "pole senjööri ilma seadusliku tiitlita" (nulle terre sans titre) ning allodiaalne maavaldus oli kindlustatud kohaliku tavaõigusega. Kuid ka siin arendasid feodaalid eesotsas kuningaga võitlust alloodide vastu ja muutsid neid endist sõltuvaks.[2]

Senjööriks võis olla vaid privilegeeritud seisuse liige, kes kas ise või kelle esivanemad kunagi olid olnud antud maaala valdajaks. Ta võis oma maa juba ammugi võõrandanud olla, kuid uued valdajad olid ikkagi kohustatud kandma teatud kohus-

---

[1] Vt. näiteks Французская буржуазная революция, стр. 2, Тарле, стр.5, Кареев, стр. 29-30, Вольтерс, стр. 196.

[2] Французская буржуазная революция, стр. 2.

tusi senjööri heaks. Senjöörilt ei nõutud oma õiguste tõestamiseks mingisuguseid dokumente, tal tarvitses vaid teatada, et teatud maa, mis nüüd kuulus sellele või teisele isikule, on minevikus kuulunud tema esivanematele. Isegi kui senjöör ei suutnud tõestada oma õigust teatud maale, ei toonud see mingit paremust maavaldajale, sest niisugusel juhul pidi leiduma teine senjöör, kellele ta maa eest kohustusi kandma pidi, sest "pole maad ilma senjöörita".

Juhul, kui niisugune senjöörist sõltuv maa kuulus aadlikule (terre noble), on meil tegemist feoodiga. Mitteprivilegeeritute valduses olev maa (terre roturière), kandis harilikult censive'i nimetust. Censive sõltus feoodist, vastava feoodi valdaja oli selle senjööriks.

Feoodi ja censive'i vahel pole kodanlikud autorid sageli teinud küllalt teravat vahet, lastes end eksitada nende näilisest sarnasusest, kuna mõlemad kujutasid endast sõltliku iseloomuga valdust.[1] Tegelikult erinesid feood ja censive teineteisest vägagi suurel määral nii juriidiliselt kui ka majanduslikult[2]. See on muidugi loomulik, kuna feoodi valdajad kuulusid valitsevasse klassi ja nende suhted oma senjööriga olid suhted valitseva klassi liikmete endi vahel, censive'i pidajaks aga olid peamiselt talupojad, kes olid oma senjööride ekspluateerimisobjektiks.

Feoodi valdaja oli kõrgema senjööriga seotud peamiselt aukohustustega, eeskätt feodaalse truudusevande - foi et hommage - andmise näol, millele tavaliselt ei lisandunud mingeid majanduslikke kohustusi. Prantsuse XVIII sajandi juristi Bou-

[1] Vt. näiteks Вольтерс, стр. 196.

[2] Дембо, стр. 115.

taric'i sõnade järgi "vasall, vabastatud kuningriigi seadustega kohustusest teenida oma isandat kõigi ja igaühe vastu, ... omas teatud õigust ütelda, et foi et hommage oli ainult tseremoonia, ja et feoodid olid muutunud vaid auavalduse kujuks, skelettideks, kellelt on ära võetud lihased, mis neid kunagi toetasid ja liikuma panid"[1]. Kuigi mõnikord ka feoodi valdaja kandis rahalisi, kohati isegi mõnesuguseid isiklikku laadi kohustusi[2], pole need siiski märkimisväärsed nende kohustuste kõrval, milliseid kandis censive'i valdaja (censitaire).

Censitaire maksis senjöörile kõigepealt erilist muutumatus suuruses rahalist maksu - cens'i (mis vastas foi et hommage'ile feoodi puhul), millega ta tõendas oma maa sõltuvust senjöörist. Cens'iga kaasnes terve rida koormisi, mille loetelu toome allpool. Censive oli pärilik maavaldus, mida võis küll ka osta ning müüa, kuid cens'ist välja osta polnud võimalik. Nii kujutas cens endast "igavest" renti ja censitaire sõltus senjöörist maa kaudu.

Cens'ist tuleb eraldada lihtne maa rentimine. Sel juhul polnud tegemist senjöriaalse koormisega. Niisugune rent (rente foncière) ei toonud kaasa mingisuguseid muid koormisi ja oli piiratud teatud tähtajaga. Maad välja rentida võis ka censitaire, ning sageli nimetati ka teda sel puhul senjööriks, kuid mitte seigneur censier, vaid seigneur foncier.

Vaheastme cens'i ja tavalise rendi vahel moodustas nn.

---

1 Tsit. Кареев, стр. 57-58, järgi.

2 Nii oli üks feoodi valdaja kohustatud mängima joobnut senjööri ees, laulma tema naisele ülemeelikut laulu ja tantsima talupoja moodi. Кареев, стр. 60.

emphytéose, mis osalt kandis tavalise tähtajalise rendi, osalt senjöriaalse rendi ilmet. Emphyteose jagunes põlisrendiks, nn. emphytéose perpétuelle ja tähtajaliseks, nn. emphyteose à temps. Emphytéose'i eraldamine cens'ist kui ka tavalisest rendist oli võrdlemisi keerukas ülesanne. Võrreldes cens'iga seisab emphytéose'i erinevus selles, et viimasele ei lisandunud teisi kohustusi, tavalisest rendist eraldati emphytéos tavaliselt pikema tähtaja järgi. Nimelt lugesid juristid sageli emphytéoseks sellist renti, mille tähtaeg oli pikem kui 9 aastat.[1]

Mittevaba maa hulka kuulus veel isiklikult sõltuvate talupoegade (serfs, mainmortables) maa, mis aga selleks ajaks omas väikest tähtsust, sest pärisorjus oli peaaegu täielikult kadunud. Niisuguse maa pidaja ei olnud senjöörist sõltuv mitte ainult maa kaudu, vaid ka isiklikult.

Individuaalses kasutuses olevate maade kõrval esinesid XVIII sajandil Prantsusmaal veel kogukonnamaad, milliseid kasutati talupoegade poolt ühiselt. Suurema osa nendest moodustasid harimiskõlbmatud maad, kus talupojad ühiselt karjatasid loomi. Metsa oli kogukondlikus valduses hoopis vähem. Harva kuulusid kogukonnamaade hulka heinamaad ja vaid üksikutel juhtudel põllumaa. Karejevi andmete järgi moodustasid kogukonnamaad 1/6 Prantsusmaa territooriumist[2]. Ka kogukonnamaade suhtes omasid senjöörid oma eriõigusi.

Nii valitses siis XVIII sajandi teisel poolel Prantsusmaal peaaegu üldiselt põhimõte "pole maad ilma senjöörita".

---

1 Кареев, стр. 61.

2 Sealsamas, стр. 107.

Senjöörist sõltuvad maad moodustasidki nn. senjööria.

Seoses feodaal-absolutistliku riigi arenemise ja kindlustumisega Prantsusmaal XVIII sajandiks oli riigivõim senjööridelt rea neile varem kuulunud õigusi ära võtnud, nimelt just poliitilisel ja administratiivsel alal, säilitades aga senjöörídele kõige olulisema - õiguse senjöriaalsetele koormistele ehk nn. "kasulikud" õigused (droits utils). Oma otseste ja kaudsete maksudega, monopolide, oma eriliste ametnikega ja reeglitega kujutas senjööria enesest veelgi nagu riiki riigis, kuigi mitte enam sellisel määral kui keskajal.

Suurem osa Prantsuse territooriumist oli kaetud niisuguste senjööriatega, kusjuures sageli oli säilinud ka ühe senjööria allumine teisele, keskaegne hierarhiline süsteem, mille järgi kõrgema astme senjöörid omasid droits utils alama astme senjööride suhtes, kes nendest olid sõltuvad.[1]

Senjööriate sõltumus üksteisest oli siiski võrdlemisi nõrk. Tugevasti hoidsid senjöörid oma õigustest kinni vaid talupoegade suhtes, feodaalsest hierarhiast püsis kindlalt veel tema kõige madalam aste, kasutades tähtsamat osa temale varemalt kuulunud õigustest.

Kuid senjöriaalse korra kehtimine suuremal osal Prantsusmaa territooriumist ei tähenda veel sugugi, et privilegeeritud seisused oleksid sellega olnud niisama suure osa maade faktilisteks valdajateks. Niisuguse vea tegi näiteks prantsuse ajaloolane Boiteau, lugedes ¾ kogu Prantsusmaast aadli, vaimulikkonna ja kuninga maaomandiks[2]. Siin on jäetud arves-

---

1 Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 257.

2 Boiteau seisukoha kohta vt. Лучицкий, стр. 257 ja Вольтерс, стр. 5.

tamata maaomandi tinglik iseloom ja loetud maaomanikeks vaid need, kes omasid nn. dominium directumi.

Tegelikult kuulus ka kodanlusele ja eriti talupoegadele küllaltki suur osa üldisest maafondist, kuigi peamiselt mittevaba maana - censive'ina. Vaatleme nüüd, millises suhtelises vahekorras olid omavahel üksikutele seisustele kuuluvad maavaldused, olenemata nende iseloomust.

Karejev, kasutades rea kaasaeglaste andmeid, väidab, et 1/5 maast kuulus otseselt kuningale, 1/5 vaimulikkonnale, 1/5 aadlile ja kolmandale seisusele, niisiis talupoegadele ja kodanlusele kokku vaid 2/5.[1] Kuid kuna Karejev ei ole kasutanud statistilisi andmeid, vaid ainult kaasaeglaste umbkaudseid arvestusi (eriti toetub ta inglise agronoomi ja majandusteadlase Arthur Young'i seisukohale, mis põhineb aga ainult tema reisidel teostatud tähelepanekutel[2]), siis ei saa neid arve pidada küllalt usaldusväärseks, seda enam, et nad lähevad lahku Lutšitski omadest, mis on hoopis usutavamad.

Lutšitski annab arhiiviandmete najal ülevaate maa jagunemisest aadlike, vaimulike ja talupoegade vahel reas Prantsusmaa piirkondades Põhja-Prantsusmaalt kuni Lõuna-Prantsusmaale. Lutšitski täpsed andmed, millede õigsuses võib vaevalt olla kahtlust, on seega kõige hinnatavamaks allikaks nimetatud küsimuse selgitamisel. Kahjuks ei näita aga Lutšitski kodanlusele kuuluva maavalduse suurust, mille kohta võib teha vaid umbkaudseid oletusi.

---

1 Кареев, стр. 106.

2 Youngi poolt esitatud arvuliste andmete kriitika vt. Вольтерс, стр. 7.

Maavalduste jagunemist seisuste vahel näitab järgmine tabel, milles aadlike, vaimulike ja talupoegade maavalduste suurus protsentides üldisest maa hulgast on antud Lutšitski järgi[1], kuna ülejäänud osa, mis võis kuuluda kas otseselt kuningale või kodanlusele, on välja arvestatud selleks, et kasvõi ligikaudugi määrata kodanlusele kuulunud maavalduste suurust.

	Aadel	Vaimulikud	Privilegeeritud seisused kokku	Talupojad	Kuningas või kodanlus
Artois	29	22	51	33	16
Picardie	33,4	14,6	47,9[2]	36,7	ca 16
Bourgogne	35,1	11,6	46,7	33,1	ca 20
Limousin	15,3	2,4	17,7	59,2	ca 23
Auvergne	ca 11	2,1	ca 13	üle 50	ca 37
Quercy	15,5	ca 2	ca 18	54	ca 28
Dauphine	ca 12	ca 2	ca 14	40,8	ca 45
Landes	22,3	üle 1	ca 24	52	ca 24
Bearn	ca 20	1,1	üle 21	üle 60	ca 19
Toulousain	28,7	ca 4	ca 33	35	ca 32
Roussillon	ca32	4	ca 36[3]	ligi 40	ca 24

Lutšitski andmetest, milliseid toetab ka Saksa ajaloolane Wolters, kes pärast üsna põhjalikku andmete analüüsi peaaegu kogu Prantsusmaa osade kohta jõuab järeldusele, et tähelepandav, võib-olla suurem osa maast oli kolmanda seisuse pärilikus valduses, kusjuures kodanluse osa oli võrdlemisi suur, talupoe-

---

[1] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 257-258.

[2] Liitmise viga, sest 33,4 + 14,6 = 48,0.

[3] Trükis 43, mis ilmselt trükiviga.

gade osa aga tunduvalt suurem[1], võib teha rida huvitavaid järeldusi, mis on suureks abiks XVIII sajandi Prantsuse kodanliku revolutsiooni eelse agraarkorra mõistmiseks.

Kõigepealt on ilmne, et senjööria maa-ala ja privilegeeritud seisuste otseses valduses oleva maa-ala vahel tuleb teha teravat vahet. Printsiibi "pole maad ilma senjöörita" kui Prantsusmaal XVIII sajandil üldiselt kehtiva põhimõtte järgi haaras senjööriate territoorium ligi 100% kogu maa territooriumist, otseselt senjööridele kuulus aga esitatud tabeli järgi üksikutes provintsides 13-51% maast.

Nimetatud tõsiasja lähemaks selgitamiseks olgu siinkohal toodud ühe konkreetse senjööria maade jaotus. Nimelt on säilinud mõnigate senjööriate plaanid, teiste hulgas St. Pierre de Sens'i kloostri oma, mida võib lugeda tüüpiliseks näiteks. Klooster kujutas endast suuremõõdulist senjööriat, temasse kuulus rida külasid, rida mõjukaid isikuid, krahve ja väikeaadlikke, rida kodanliku päritoluga isikuid, kõige rohkem aga talupoegi. Kõik need olid andnud senjöörile vande -- foi et hommage, olid suuremal või vähemal määral kloostrist sõltuvad ja kandsid tema heaks mitmesuguseid erinevaid kohustusi. Ühel kloostri alamaist oli koguni loss koos selle juurde kuuluva pargiga Versailles' stiilis. Plaanil on kloostri valdused märgitud eri värviga ja kokku moodustavad nad umbes 1/10 kogu senjööria territooriumist. Ainult see osa senjööriast oli senjööria otseseks valduseks, tolleaegse mõiste järgi kloostri tõeliseks omandiks. Kogu ülejäänud osa, müüdav, pärandatav, asetses teiste isikute valduses ja kandis nimetust mouvances, olles aga ühtlasi kloostrist sõltuv.[2]

---

[1] Вольтерс, стр. 23.

[2] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 258.

Nii valdas senjöör senjööriast tavaliselt vaid osa, harilikult nimetatud reserve, ülejäänud osa - mouvances - oli vaid tema dominium directum, senjöörist sõltuv mitmesuguste kohustuste kaudu, kuid otseselt juba teiste isikute valduses.

Selles suhtes võib täielikult nõustuda Lutšitski väitega: "Senjööria ja maavaldus - kaks erinevat instituuti, mis ei kata teineteist."[1] Kuna mitmed kodanlikud ajaloolased pole suutnud või tahtnud seda fakti mõista, siis on tema allakriipsutamine eriti tarvilik.

Privilegeeritud seisuse liige võis olla senjööriks, ilma et ta ise oleks üldse maad omanud. Tihti kuulus senjöörile vaid loss, kus elas alaliselt või ajutiselt tema maksukoguja, maavaldajatelt kes senjöörias elavatelt nõudis sisse senjöriaalsed koormised. Näiteks printsid Monaco ja Comty Auvergne'is, hertsog Noaille Limousin'is, Quercy's ja mujal omasid rea senjööriaid, kuid neil ei olnud seal lossi ega maad ning neile kuulus vaid õigus mitmesugustele koormistele. Hertsog Noaille oli üks rikkamaid mehi Limousin'is, saades tohutuid sissetulekuid, kuid otseselt temale endale kuulus vaid vaevalt 600 arpent'i[2] maad, mis koosnes suuremalt osalt väheviljakast maast ja millest saadav sissetulek ei moodustanud isegi 1/10 kogu tema sissetulekust.[3]

Teiselt poolt ei olnud mitte iga privilegeeritud seisuse liige senjööriks, ei omanud õigust senjöriaalsetele koormistele[4]. Niisugusel puhul ei olnud tal mingisuguseid õigusi maadele, mis ei kuulunud tema otsesesse valdusse.

---

[1] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIIIв., стр. 259.

[2] 1,75597 arpent'i = 1 ha. Vt. Вольтерс, стр. 11. 1 arpent seega ca 0,6 ha

[3] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 259.

[4] Sealsamas.

Eespooltoodud tabelis esitatud andmed privilegeeritud seisuste maavalduse kohta tähendavadki vaid nende otseste valduste suurust. Nagu tabelist näha, on see kõige kõrgem maa põhjapoolsetes osades, kõige väiksem riigi keskrajoonides, lõuna pool jällegi mõnevõrra suurem. Niisuguse varieerumise põhjustest räägime allpool. Üldiselt kuulus privilegeerituile Lutšitski andmete järgi otsese valdusena mitte üle poole kogu maast (ainult Artois's 51%). Vaatleme nüüd mõnevõrra lähemalt, millises olukorras olid need privilegeeritute otsesed valdused ja kuidas nad neid kasutasid.

Arvuliselt suurem osa Prantsuse aadlikest ei omanud eriti suuri maavaldusi. Aadlikke-väikemaavaldajaid, tuntud hobereaux' nimetuse all, oli olemas laialdaselt üle kogu Prantsusmaa. Kuid samal ajal on paljude ajaloolaste poolt tähelepanu juhitud faktile, et nende kõrval esines tähelepandaval määral ka suurmaavaldajaid, peamiselt tiitliga aadlikke - printse, hertsogeid, krahve ja markiisid. Lutšitski, toetudes maavalduse kohta käivatele dokumentidele, näitab, et aadli maavalduste hulgas tõesti esines vägagi suurte mõõdetega valdusi. "Maavaldajad - ühe, kahe või rohkema tuhande arpent'i, mõnikord isegi 10 tuhande omanikud, ei olnud harulduseks."[1] Niisuguseid hiiglaslike mõõdetega ühele isikule kuuluvaid maavaldusi leidus kogu Prantsusmaal, eriti maa kesk- ja põhjaosas.[2]

Kuid üldiselt need suurmaavaldused ei moodustanud kompaktseid, ühes tükis asetsevaid suurmaapidamisi, nii nagu see esines Inglismaal, Kirde-Saksamaal või Taanis, vaid nad koosnesid paljudest eri kohtades laialiasetsevatest maadest. Toome selgitu-

---

1 Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 261.

2 Sealsamas.

seks mõningad näited Lutšitski järgi.[1]

Põhja-Prantsusmaal, Picardie's, suurimateks maavaldajateks enne XVIII sajandi kodanlikku revolutsiooni olid krahv Gomez ja markii Valenglare. Esimesele kuulus otsese valdusena 2316 journaux'd[2], teisele 2032. Kuid need valdused asusid laiali esimesel juhul 14 kogukonnas, teisel juhul kümnes, nii et keskmiselt ühes kogukonnas oli neil maad vaid 150-175 ha. Teised suuremad maavaldused - üle 600 ha - olid samuti laiali pillatud kuni 10 kogukonnas. Mõnevõrra vähemad valdused, 400-500 ha, jagunesid 5-8 kogukonna vahel, 300-400 ha-lised 2-7 kogukonna vahel. Kogu Picardie's, täpselt samuti Artois's ei leidunud ühtki vähegi suuremat maavaldust, mis oleks moodustanud ühes kohas tervikuna asuva majapidamise.

Kesk-Prantsusmaal, Berry's ja Limousin'is, olid suurmaavaldused veelgi suuremamõõdulised, nende killustatus aga oli samasugune nagu põhja poolgi. Berry's suurim maavaldaja-aadlik omas üle 2500 arpent'i, milline valdus asetses eraldi tükkidena 9 kogukonnas. Markii Courtenvaux valdas 7 kogukonnas kokku 1500 arpent'i, markii de l'Hopital üle 700 arpent'i samuti eraldi tükkidena 7 kogukonnas jne.

Lõuna-Prantsusmaal esines suurmaavaldusi vähem, kuid ka väiksemamõõdulised aadlike maavaldused olid samuti killustatud. Isegi 25-50 arpent'i suuruste mõisade maad Roussilon'is moodustasid vaid kolmel juhul kaheksateistkümnest ühtse terviku.

Mis puutub kodanluse maavaldusse, siis on raske täpsemalt

---

1 Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 262-263.

2 1 journou = ca 0,5 ha.

kindlaks teha, kui suure osa see moodustas kogu Prantsusmaa territooriumist. Vaadeldes eespooltoodud tabelit näeme, et üksikutes provintsides haarasid kodanluse ja kuninga maad kokku 16-45% kõigist maadest. Karejev arvestas kuningale kuuluvaks keskmiselt 1/5 maadest, niisiis 20%. Selle järgi kodanlusele jääks keskmiselt üle vaid umbes 5%. Kuid nagu juba nägime, Karejev ilmselt on tegelikust väiksema hinnanud just kolmanda seisuse maavalduste suurust. Nii näib enam kui kindlana, et kodanluse osatähtsus oli tublisti suurem. Seda kinnitavad ka paljud kirjandus(slikud) teated, mis kõnelevad kodanluse maavalduse küllalt laialdasest levikust.

Kodanlus omandas maid suurelt osalt just ostu teel laostunud aadlikelt. Nii tekkisid kodanluse suurmaavaldused, mis aga üldiselt olid samuti killustatud eraldi asetsevateks tükkideks, nagu privilegeeritud seisustegi omad.

Kodanluse maavalduse küsimuses Lutšitski narodnikuna püüab näidata, et tööstuslik-kaubandusliku kodanluse osatähtsus maavaldamisel oli äärmiselt väike. Lutšitski väidab, et tööstuslik-kaubandusliku kodanluse esindajad puudusid suurmaavaldajate hulgas ja nendena esinesid vaid riigiametnikud - maksurentnikud, intendandid, administratsiooni ja politsei ametnikud, kohtuasutuste liikmed jne. Tööstuslik-kaubandusliku kodanluse esinemisele vähemate maade omanikuna ei vaidle küll Lutšitski vastu, kuid kokkuvõttes leiab siiski, et tööstuslik-kaubandusliku kapitali sissetungist põllumajandusse võib vaevalt juttu olla[1].

Lutšitski muide isegi üldse kahtleb tööstuslik-kaubandusliku kapitali olemasolus XVIII sajandi Prantsusmaal (!), mis tegeli-

---

[1] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 263-264.

kult on väljaspool kahtlust. Sealjuures pole aga ka oluline, kas tööstuslik-kaubanduslik kapital tungis põllumajandusse suur- või väikemaavalduste kaudu, sest suurmaavalduste üldise killustatuse tõttu tähendas see õieti üht ja sama.

Et tööstuse ja kaubandusega tegelevad isikud maid ostsid ja rentisid, peamiselt just laostunud aadlikelt, on nõukogude ajaloolaste hulgas üldiselt tunnustatud seisukoht. Näitena võib tuua kasvõi Bretagne'i lõuendi ja viljakaupmehi, kes olid ühtlasi ka maaomanikud.[1]

Kodanlus, tõsi küll, tavaliselt nägi maas vaid spekuleerimisobjekti ega tegelenud ise selle harimisega, vaid ostis või rentis maid selleks, et seda uuesti edasi müüa või omakorda välja rentida. Kodanluse huvi tõusu kapitali põllumajandusse paigutamise osas seoses John Law finantsoperatsioonidega käsitleme veel IV peatükis.

Rohkem kui privilegeeritud seisustele ja kodanlusele kuulus maid talupoegadele (33-60% kogu maadest üksikutes provintsides). Talupoegade maavaldusi lähemalt vaatleme järgmises peatükis, siinkohal märgime vaid, et maavalduse killustatus, mis torkas silma privilegeeritud seisuste ja kodanluse maavalduste juures, esines samuti talupoegade maade puhul. Talupoegade maad üldiselt olid hoopis väiksemamõõdulised, kuid ka need niigi väikesed maad olid killustatud reaks eraldi asetsetavateks tükkideks (parcelles). Nii näiteks Clermont'is talumaad suurusega üle 2 ha olid jagatud 46, 53 ja 72 osaks![2]

---

1 Потемкин, Молок, стр. 3.

2 Французская буржуазная революция, стр. 3.

Maavalduste killustatus üksikuteks osadeks, mis tihti asetsesid üksteisest kaugel, oli tõkkeks suurte põllumajanduslike majapidamiste tekkimisele. XVIII sajandi Prantsusmaa põllumajandus omas üldiselt väikemaapidamiste iseloomu. See muutis põlluharimisega tegelemise vähetasuvaks.

Tõepoolest tegeles äärmiselt väike protsent aadlist ja kodanlusest iseseisva maaharimisega. Isegi kloostrid, kes varem olid tuntud üsna usinate põlluharijatena, loobusid sellest tegevusest ja hakkasid oma maid välja rentima. "112 aadlikust-maaomanikust, kes valdasid Limousin'is 40 tuhat arpent'i, ainult 13 harisid maad ise domestiques (teenijaskonna. - S.V.) abil ja seda kokku 1150 arpent'i ehk 2,9% ulatuses."[1] Analoogiline olukord valitses ka kõikjal mujal. Ülem-Limousin'is üks aadlik haris ise vaid 400 sétérées (umbes 200 arpent'i) temale kuuluvast 2800-st, seega ainult 1/7 maadest, teine 797 2045-st, niisiis umbes 1/3. Berry's iseseisva majapidamisega tegeles vaid 2% aadlikest, Quercy's 4%, Picardie's ja Artois's 3% jne.[2]

Siiski ei puudunud ka aadli hulgas neid, kes mitte ainult ei juhtinud ise oma majapidamisi, vaid kes ka ühtlasi püüdsid tõsta põllumajanduse taset ning võtta tarvitusele agronoomilisi uuendusi, näiteks markii de Mouchy ja senjöör Villers Picardies jt.[3], kuid need olid ikkagi vaid erandiks üldisest reeglist.

Iseseisva põllupidamise vähetasuvusest kirjutab üks aadlik, kes rentnike puudumise tõttu osa oma maast oli sunnitud harima ise oma teenijate ja tööliste abil: "... see läks hirmus kalliks kulude tõttu töölistele, hobustele ja härgadele... Kolmepõllusüsteemiga harisin üldse 88 journaux'd, mis andis sisse-

---

[1] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 264.

[2] Sealsamas, lk. 264-265.

[3] Sealsamas, lk. 265.

tuleku viljas, mis vaevalt kattis väljaminekud."[1] Edasi väidab ta, et sissetulek samalt maalt, juhul kui see oleks olnud välja renditud, oleks olnud kindlasti suurem kui iseseisva harimise puhul.

Nii osutus siis aadlikele kasulikumaks maa välja rentida, kui seda ise harima hakata. Ja tõesti, suur osa aadlikest mitte ainult ei tegelenud ise maaharimisega, vaid tihti ei elanud üldse aastate viisi oma mõisades, vaid võimalikult Pariisis ja Versailles's või teistes nende mõisadele lähemates linnades. Sel puhul mõisa juhtimine jäi nn. fermier (ehk fermier generaux) kätte, kes tavaliselt omal riisikol tasus loodetava sissetuleku ette.

Kulukas, pillav elu, mida maadest saadavad sissetulekud alati ei suutnud katta, sundis tihti aadlikke oma maid müüma. Ostjaks sel puhul olid peamiselt jõukad kodanlased, kuid ka jõukamad talupojad. Näiteks Limousin'is 1779.-1791.a. ostetud-müüdud maadest aadlikud ostsid umbes 9,5%, müüsid aga samal ajal 49,5%.[2] Suuremat huvi aadlikud, samuti vaimulikud osutasid oma maade säilimise vastu maa põhjaosas, Pariisi ja suuremate töödstuskeskuste ümbruses ja lõunas sadamalinnade läheduses, kus põllumajandustoodete turustamise tingimused olid soodsamad. Nendes rajoonides privilegeeritud seisuste maavalduse osatähtsus oli suurem kui riigi keskosades.

Privilegeeritud seisuste otsene maavaldus seega jagunes kaheks osaks. Üks osa, mille nad hoidsid enda käes, tavaliselt koosnes vaid lossist, juurviljaaedadest, heinamaast ja peaaegu alati ka metsast. Mis puutub metsadesse ja heinamaadesse, siis

---

[1] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 269.

[2] Sealsamas, lk. 248.

just nende osas privilegeeritud seisuste osatähtsus oli küllaltki suur ja kogu Prantsusmaa ulatuses kuulus nendest privilegeerituile umbes 80%.[1] Eriti metsad olid peaaegu eranditult kas privilegeeritud seisuste liikmete või siis kuninga otseses valduses, nimelt jahipidamise võimaldamiseks.

Põllumaad kasutasid privilegeeritud seisused, samuti kodanlus, aga vaid erandjuhtudel ise, valdavas enamuses rentisid nad selle välja.

Kerkib küsimus, kes olid põllumajanduse vähese tasuvuse olukorras nõus maid rendile võrma. XVIII sajandi Prantsusmaal oli olemas selline inimeste kiht arvukate vähese maaga ja maatute talupoegade näol, kes enda äraelamiseks olid sunnitud võõrast maad rentima.

Nii ei kasutanud siis Prantsuse talupojad mitte ainult neile censive'ina kuuluvat maad, vaid nad harisid rentnikena ka suuremat osa privilegeeritud seisusele kuuluvatest maadest. Arvestamata harimiseks kõlbmatut maad, selgub niiviisi, et talupojad tegelikult harisid valdavat osa Prantsusmaa põllumajanduseks kõlbulikust maast. Lutšitski järgi talupojad olid peaaegu eranditult rohkem kui $\frac{3}{4}$ harimiskõlbuliku maa kasutajateks[2]. Nõukogude ajaloolaste uuemad uurimused näitavad, et talupoegade osa praktilises maaharimises oli veelgi suurem ja et privilegeeritud seisused faktiliselt harisid vaid 1/6 kogu Prantsusmaa põldudest[3], talupojad seega kuni 5/6 (sest kodanluse osatähtsus maa tegelikul harimisel oli võrdlemisi väike).

---

[1] Французская буржуазная революция, стр. 2.

[2] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 270.

[3] Vrdl. Французская буржуазная революция, стр. 2, Дембо, стр. 115.

Muide, 1/6 põllumaa kuulumine privilegeeritutele tegelikuks kasutamiseks on muidugi väikene osa, teiselt poolt arvesse võttes nende endi väikest arvu - üle 200 000 - võrreldes talupoegadega, keda arvestatakse kokku kuni 23 miljonit, näeme et privilegeerituile keskmiselt kuulus veelgi mitukümmend korda rohkem põllumaad kui talupoegadele. See loomulikult ei vähenda talupoegade üldise erikaalu tähtsust maa harimisel.

Eeltoodust näeme, et maa, mis kahtlematult XVIII sajandi Prantsusmaal oli peamiseks tootmisvahendiks, põhimõtteliselt võis kuuluda vaid privilegeeritud seisuste liikmetele - aadlikele või vaimulikele põhimõtte "pole maad ilma senjöörita" peaaegu üldise eksisteerimise tõttu. Kuid privilegeeritud seisused ei kasutanud maad mitte alati vahetult. Talupoegade ja ka kodanluse käes oli isegi rohkem maid, millede suhtes nad omasid küll peaaegu täieliku kasutamisõiguse, kuid mis samal ajal oli privilegeeritute dominium directum'iks. Seega eksisteeris feodaalsele omandile iseloomulik tinglik iseloom, kus üks ja sama maa omab kaks valdajat. See kehtis just talupoegade maa suhtes, mille kohta privilegeeritud olid peaaegu täiel määral oma õigused säilitanud. Senjöörid omakorda sageli olid sõltuvad kõrgematest senjööridest, kuid see sõltuvus oli säilinud siiski tunduvalt nõrgemal kujul kui talupoegade sõltuvus senjööridest.

Senjööriad moodustasid veel nagu väikesi omapäraseid riigikesi, kuigi nende võimupiirid võrreldes keskajaga olid tugevasti vähenenud riigivõimu kasuks.

Põhijoontes seega maavaldussuhted enne XVIII sajandi kodanlikku revolutsiooni omasid feodaalse iseloomu. See andis privilegeeritud seisustele võimaluse talupoegade feodaalseks ekspluateerimiseks. Privilegeeritud seisused ekspluateerisid

talupoegi, kes valdasid neist sõltuvaid maid, senjöriaalsete "õiguste"alusel mitmesuguste koormiste näol, ühtlasi kasutasid suuremat osa omale otseselt kuuluvatest maadest talupoegadele väljarentimiseks.

Suurmaapidamisi tolleaegsel Prantsusmaal üldreeglina peaaegu ei esinenud. Suuremad ühele isikule kuuluvad maavaldused olid killustatud väikesteks eraldiasetsevateks osadeks. Seega omas XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni eelne Prantsuse põllumajandus üldiselt väikemaapidamise iseloomu.

Kuna valdavat osa maast tegelikult harisid just talupojad, siis on arusaadav, et põllumajanduse olukorra määrasid just nemad. Asumegi nüüd talupoegade olukorra lähemale selgitamisele.

II

T a l u p o e g a d e m a a v a l d u s e d j a t a l u p o e g a d e d i f e r e n t s e e r u m i n e

Enne kui asuda talupoegade maavalduste lähemale vaatlemisele, on vaja juhtida tähelepanu ühele tähtsale tõsiasjale Prantsuse agraarsuhete alal, nimelt talupoegade isiklikule vabadusele.

Prantsuse talupoegade põhimass oli pärisorjusest (servage) vabanenud juba XV sajandi lõpuks. Rahamajanduse arenemine olukorras, kus puudusid soodsad tingimused ulatuslikuks vilja väljaveoks ja kauplemiseks teiste põllumajanduslike toorainetega, säilitas senise põllumajandusliku tootmise aluse talupoegade väikemajapidamise näol. Aadlikud, kes ise ei olnud huvitatud kapitalistlikku tüüpi põllumajanduse arendamisest ja loobusid oma mõisade majandamisest ja maal elamisest üldse, püüdsid teoorjuse asendada feodaalse raharendiga. Sellega seoses kaotas talupoja isiklik pärisorjuslik sõltumus mõtte.

XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni eel oli valdav enamik talupoegadest isiklikult vabad inimesed, kel oli õigus siirduda sinna, kuhu nad ise tahtsid, ja tegutseda tööalal, mis näis neile kõige kasulikum. Tocqueville, võrreldes Prantsuse talupoegade olukorda Preisi talupoegade omaga, kes XVIII sajandil elasid veel täielikus pärisorjuses, kirjutab: "Mi-

dagi sellesarnast ei eksisteerinud Prantsusmaal juba ammugi: talupoeg tuli, läks, ostis, müüs, sõlmis lepinguid, töötas kus ja millal soovis. Viimased pärisorjuse jäänused olid märgatavad vaid ühes või kahes idaprovintsis, vallutatud provintsides; kõikjal mujal oli see kadunud täielikult."[1] See Tocqueville väide vastab üldiselt tõelisele olukorrale, kuigi pärisorjuse jäänuseid esines ka mujal peale riigi idaosade.

Juriidiliselt eraldati kaht sõltuvuse tüüpi - servitude personnelle ja servitude réelle.

Esimesel juhul talupoeg (serf) oli kinnistatud maa külge ja ei võinud sealt lahkuda, ei saanud seega vabaneda sõltuvusest oma isandast. Servitude personnelle kujutaski endast tõelist pärisorjusliku sõltumuse vormi selle sõna keskaegses mõttes. Niisuguseid serf'e enne kodanlikku revolutsiooni võis leida aga ainult üksikutes kohtades. Pärisorjuse säilimise näitena tavaliselt tuuakse St. Claude'i klooster Jura mäestikus, millele kuuluvad talupojad olid täielikus pärisorjuslikus sõltumuses kloostrist.[2] Lutšitski täiesti ebaõigesti samastab nimetatud kloostri pärisorjad tublisti nõrgema sõltuvusevormiga, mainmortable'iga.[3] Kuid serf'e ei leidunud ainult St. Claude'i kloostri maadel. Nende olemasolu kohta on teateid veel Auvergne'ist, Marche'ist, Bourbonnais'ist, Berry'st, Bourgogne'ist, Franche-Comté'st, Nivernais'st, Champagne'ist[4], nii-

---

[1] Tocqueville, p. 59.

[2] Тарле, стр. 3.

[3] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 250-251.

[4] Кареев, Дополнение 1, стр. LIV.

siis tervest reast provintsidest mitte ainult Ida-, vaid ka Kesk-Prantsusmaalt. Tarle teatel pärisorje oli ka kuningamaadel.[1]

Tunduvalt levinum pärisorjusliku sõltumuse vorm oli nõndanimetatud main morte ("surnud käsi"). Talupoeg, kellel oli "surnud käsi" (niisugust talupoega nimetati mainmortable), ei omanud õigust oma varanduse pärandamiseks, samuti ei olnud tal senjööri loata õigust oma maad müüa. Mainmortable'i varandus pärast tema surma kuulus senjöörile. Mainmortable isik ei kuulunud senjöörile, tema kohta käivad kitsendused olid seotud ees/kätt just maa kasutamisega, kuid näiteks abiellumiseks vajas mainmortable sageli senjööri luba.[2] Lutšitski ilmselt idealiseerib mainmortable'i olukorda, väites, et tal oli vaba elukohavahetamise, vaba abiellumise jt. õigused[3], mis tegelikult olid mitmeti piiratud.

Niisuguseid poolsõltuvaid talupoegi leidus rohkemal määral riigi idaosades, eriti Franche-Comté's.

Pärisorjuslikult sõltuvate talupoegade üldarvu kohta pole päris täpseid ja usaldatavaid teateid, kuid mitmete autorite järgi võib arvata, et neid oli 1,5 miljoni ümber.[4]

Tuleb juurde lisada, et pärisorjus Prantsusmaal, niivõrd kui ta veel eriandlikult esines, ei tähendanud siiski säärast täiesti õigusetut olukorda, piiramatut mõisniku omavoli, millele allusid näit. Preisi, Poola, Ungari kui ka Eesti talupojad.

---

[1] Тарле, стр. 3.

[2] Sealsamas.

[3] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 250-251.

[4] Кареев, Домолнение 1, стр. LV.

Ei võinud näiteks juttugi olla sellest, et Prantsuse serf'i oleks müüdud või võõrandatud.[1]

Pärisorjusliku sõltumuse säilimine riigi ida- ja keskosades on seletatav sellega, et seal olid rahalised suhted vähem arenenud, kuna põllumajandussaaduste turustamisvõimalused olid väiksemad.

Läheme nüüd üle teise sõltumuse vormi - servitude réelle juurde. See kujutas endast talupoja sõltumust senjöörist maa kasutamise kaudu, "... mis 1789.a. revolutsiooni eelõhtul moodustas senjöriaalse režiimi aluse"[2].

Enne kodanlikku revolutsiooni oli Prantsuse talupoegade üldarv umbes 23 miljonit. Pärisorjuslikult sõltuvateks nendest võis lugeda umbes 1,5 miljonit. Kaugelt suurem osa, üle 20 miljoni talupoja olid aga isiklikult täiesti vabad.

Kuid see valdav osa talupoegadest isiklikult vabanedes ei olnud muutnud vabaks oma talundite maad. Eelmises peatükis juba nägime, et täiesti vaba maaomand alloodi näol oli erandiks, kuna nii feood kui censive kujutasid endast mittevaba maad. Talupoegadele kuulus maa just censive'ina, mille ülemomanikuks (dominium directum'i omajaks) oli privilegeeritud seisuse esindaja - senjöör. Seega üldiseks reegliks kuni XVIII sajandi kodanliku revolutsioonini oli talupoegade isiklik vabadus ja nende poolt kasutatava maa mittevaba iseloom.

Sõltuvus senjöörist maa kaudu oligi nn. servitude réelle, nagu seda väidab Dembaux. Karejev teeb selles suhtes vea, eraldades serf réelle'idest veel vabad talupojad, nähes seega

---

1 Тарле, стр. 3-4.

2 Дембо, стр. 115.

servitude réelle's ka nagu isikliku sõltumuse vormi.[1]

Talupojal-censitaire'il olid censive'i valdamisel peaaegu täiesti vabad käed - ta võis seda müüa, pärandada, vahetada, pantida, välja rentida jne., kuid niikaua, kui ta kasutas censive'i, pidi ta selle eest kandma kohustusi senjööri heaks. Omaniku vahetuse puhul langesid uuele omanikule samad kohustused, mida kandis tema eelkäija.

Censitaire'i kohustused senjööri vastu olid väga erinevad, kuid igal juhul pidi ta tasuma rahalist hinnust -- cens'i, mis oli nagu tõendiks, et censitaire'i maa põhimõtteliselt kuulub senjöörile.

Kodanlikud juristid, kes olid huvitatud talupoegade valdusõiguse püsimisest maale - sest kodanlus spekuleeris maadega ning sageli olid talupoegade maad võlgade katteks kodanlusele panditud - püüdsid tõestada, et censive on peaaegu talupoja täielik omand, ja nimetasid teda sageli propriéte réelle, censive'i valdajat aga propriétaire'iks. Seetõttu nimetataksegi censitaire'i kodanlikus kirjanduses tavaliselt talupojaks-omanikuks (venekeelsetes teostes крестьянин-собственник). Siin tuleb muidugi silmas pidada, et see ei olnud maaomanik selle sõna kapitalismiaegses tähenduses, sest tegelikult oli censive ikkagi feodaalne sõltuv maavaldus.

Suurema osa Prantsuse talupoegadest enne kodanlikku revolutsiooni moodustasidki niisugused feodaalselt sõltuvad talupojad[2], kes valdasid suurt osa Prantsusmaa maapinnast (Lutšitski poolt uuritud provintsides 33-60% kõigist maadest).

---

[1] Karejevi seisukoht servitude personnelle ja servitude réelle küsimuses vt. Кареев, стр. 17-25.

[2] Вольтерс, стр. 15.

Järgmise küsimusena tuleb nüüd selgitada, kuidas oli see maa jaotatud talupoegade vahel, kui suured olid üksikute talupoegade maapidamised.

Selles mõttes on äärmiselt huvitav vaadelda prantslase Rubichon'i statistilisi andmeid. Rubichon'i järgi oli enne revolutsiooni Prantsusmaal

21 456	perekonda,	kes	valdasid	keskmiselt	üle 880 ha
168 643	"	"	"	"	62 ha
217 817	"	"	"	"	22 ha
256 583	"	"	"	"	12 ha
258 452	"	"	"	"	8 ha
361 711	"	"	"	"	5 ha
567 687	"	"	"	"	3 ha
851 280	"	"	"	"	1,66 ha
1 lol 421	"	"	"	"	0,50 ha
Kokku 3805 000	perekonda,	kes	valdasid		44 750 000 ha[1]

Toodud arvude küllaldast usutavust tõendab Woltersi poolt teostatud analüüs, milles ta maavaldajate arvu osas põhjendatult väidab, et see tollal ei võinud ulatuda üle 4 miljoni[2]. Üldine maahulk vastab samuti Rubichoni kokkuvõttele. Ühtlasi on võimalik tabelist umbkaudselt välja arvestada (eeldades, et alla 12 ha suurused maad kuulusid kõik talupoegadele, 22-62 ha suurustest umbes pool), et talupoegadele kokku kuulus umbes poolt kõigist maadest, mis ühtib eespooltoodud Lutšitski andmetega.

---

1 Вольтерс, стр. 15.

2 Sealsamas, lk. 14-15.

Esitatud tabelist nähtub, et suurem osa maavaldajaist - umbes 65% - valdasid väikesi, 3 ha suurusi ja vähemaid maatükikesi, ligi 30% ainult 0,5 ha suurusi maalapikesi. Ei ole mingit kahtlust, et need kõige väiksemad maalapikesed kuulusid just talupoegadele.

Talupoegade maavalduste väiksus oligi üks tolleaegse Prantsuse agraarkorra iseloomulikumaid jooni. Kirde-Prantsusmaal näiteks oli rajoone, kus 75% kõigist kohalikest talupoegadest valdasid maatükke suurusega alla 1 ha. Île de France'is, Clermont'i ümbruses oli piirkondi, kus talupoegade maatükkide suurus ei tõusnud üle 19 ja 20 aari. Sama pilt ilmnes ka Lääne-Prantsusmaal, kus näiteks ühes rajoonis 692-st elanikust oli 467 kehvikut.[1]

Talupoegade maavalduste väiksusest kõneleb ka Young oma reisikirjeldustes, märkides, et see ulatub tasemeni, millist Inglismaal üldse ette ei osata kujutada. Young kirjutab, et mõnes kohas koosneb kogu talupoja maavaldus vaid ühest viljapuust selle all asuva maaga.[2]

Maavaldused suurusega üle 880 ha kuulusid peamiselt privilegeeritud seisustele, osalt ka kodanlusele.

Vahepealsed, just keskmiselt 22-62 ha suurused valdused võisid kuuluda nii privilegeerituile (sest näiteks aadlike hulgas oli arvukalt väikemõisnikke, nn. hobereaux[3]), kodanlusele kui ka talupoegadele.

Talupoegadest oli ainult väikesearvuline ladvakiht küllaldasel määral maaga varustatud. Niisuguse jõuka ladviku ole-

---

[1] Французская буржуазная революция, стр. 3.

[2] Young, II, S. 192.

[3] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 260.

masolu kohta annavad teateid paljud kirjandlikud allikad. Jõukad talupojad, nn. accapareurs, kasutades oma majanduslikku ülemvõimu, ostsid lõikusajal vilja odavate hindadega kokku ja hoidsid seda siis varuks kuni hindade tõusuni või näljaajani, mis tollal olid sagedasteks nähtusteks. Nii teenisid nad suuri vaheltkasusid. Rikaste talupoegade kitsidusest ja ahnusest liikus rahva seas rohkesti legende ja laule. Nii kirjeldati näiteks ühes laulus, kuidas jumal karistab rikast põllumeest, kes on lubanud end pigem lasta rottidel ära närida, kui et nõustuda leiba andma vaesele naisele jne.[1]

Jõukad talupojad, kasutades tihti rohkem maad, kui nad ise oma perekonnaliikmetega üles harida jõudsid, võtsid endale appi palgalisi töölisi vaesemate talupoegade hulgast ja ekspluateerisid niiviisi kehvikuid.

Suurem osa talupoegadest omas aga maad vähem kui nende perekonna ülalpidamiseks tarvilik oli. Nii ei kindlustanud isiklik vabadus ja pärilik maavaldus censive'i näol üldiselt veel talupoegade majanduslikku olukorda.

Vaadeldes eelpooltoodud tabelit võime jõuda veel ühele olulisele järeldusele. Maavaldajate üldarvuks on selles arvestatud umbes 3,8 miljonit perekonda. Talupojad moodustasid nendest kindlasti üle 3 miljoni. Varem märkisime, et talupoegade üldarv tõusis üle 20 miljoni. Kui kõik need oleksid kuulunud maavaldajate hulka, siis oleks pidanud keskmiselt igas talupoja perekonnas olema 6-7 inimest. See on ilmselt liiga suur arv, sest üldiselt teatavad allikad, et suure suremuse tõttu olid perekonnad väikesearvulised. Järelikult osa talupoegadest ei omanud üldse maad.

Nii see ka tõesti oli. Vähese maaga kehvikute kõrval

---

1 Кареев, стр. 202.

oli Prantsuse talupoegade hulgas arvukas kiht täiesti maatuid talupoegi.

Lutšitski andmetel esines Kesk-Prantsusmaal kogukondade kõrval, kus ei elanud üle 1-2% täiesti maatuid talupoegi, ka selliseid kogukondi, mille rahvastikust 20, 30, 40, 50 ja isegi 86% oli maatuid.[1] Kogu Kesk-Prantsusmaal arvestab Lutšitski maaga varustatud talupoegi 82,4%, maatuid 17,6%. Umbes sama vahekord esines ka Lõuna-Prantsusmaal. Riigi läänеosades oli maatute arv üldiselt suurem, tõustes näiteks Alam-Normandias ja Perche'is 80%-le. Põhja-Prantsusmaal moodustasid maatud talupojad umbes 1/3 kogu talupoegkonnast.

Maatute talupoegade olukord oli üldiselt võrdlemisi sarnane vähese maaga talupoegade omaga, sest enda ülalpidamiseks pidid mõlemad otsima tööd võõraste juures. Arvuliselt moodustasid nad ilmselt ülekaalukalt suurema osa Prantsuse talupoegkonnast.

Selliselt oli diferentseerunud Prantsuse talurahvas XVIII sajandi teiseks pooleks. Olid välja kujunenud kaks uut maaelanike tüüpi, mis tekivad seoses kapitalismi arenemisega põllumajanduses keskmise "talurahva" arvel, nagu seda veenvalt näitab V.I.Lenin oma klassikalises töös "Kapitalismi arenemine Venemaal". "Esimene uus tüüp on maakodanlus ehk jõukas talurahvas... Teine uus tüüp on maaproletariaat, hingemaad omavate palgatööliste klass. Siia kuulub varatu talurahvas, sealhulgas ka täiesti maata talupojad..."[2]

---

[1] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 247.

[2] V.I.Lenin, Teosed , 3. kd., lk. 139.

Põhiliselt sama iseloomuga uued maaelanike tüübid olidki välja arenenud ka Prantsusmaal XVIII sajandi teiseks pooleks.

V.I.Lenin tõestab, et "mõlema tüübi ühine tunnus on majapidamise kaubamajanduslik iseloom"[1]. See kehtib täielikult ka Prantsuse talupoegade suhtes XVIII sajandil. Käesolevas töös ei ole detailsemalt käsitletud kaubalis-rahaliste suhete arengut, milline protsess oli alanud juba möödunud sajanditel ning XVIII sajandi teiseks pooleks omandanud üldise iseloomu. Olles siinkohal ära märkinud ühe kaubalis-rahaliste suhete arengu olulise tagajärje - talupoegade kihistumise, vaatleme kaubalis-rahalisi suhteid veel järgmistes peatükkides.

Talupoegade kihistumise faktile XVIII sajandi Prantsuse külas omistas esmakordselt suuremat tähtsust Karejev. Karejevi poolt antud pilt talupoegade kihistumisest[2] pole siiski täiesti õige, kuna ta on aluseks võtnud XVIII sajandil kasutatud nimetused talurahva eri gruppide kohta. Sellele vaatamata on Karejev õigesti tähelepanu juhtinud talupoegkonna majanduslikule ebavõrdsusele, mida tolleaegne jaotus veel õigesti ei selgita.

Nimelt juba XVIII sajandil kandsid mitmesugused talupoegkonna kihid (või grupid, nagu neid siis nimetati) eri nimetusi, mis iseenesest juba tõendab, et talurahvas ei moodustanud ühtset massi. Tutvumegi nüüd mõnevõrra tolleaegse terminoloogiaga talupoegade suhtes.

XVIII sajandi kirjanduses võib harva leida talupoegade tähistamiseks sõna paysan (talupoeg). Juriidilises kirjanduses tarvitati sagedamini terminit sujet (alam), sest kuni ko-

---

1 V.I.Lenin, Teosed, 3. kd., lk. 138-139.

2 Кареев, стр. 103-117.

danliku revolutsioonini peeti talupoegi õigustatult ka senjööria alamateks. Samuti kasutati talupoegade suhtes ka nimetust vasall, mis aga ei kehtinud spetsiaalselt talupoegade kohta, sest ka feoodi valdajad olid vasalliks. Edasi, iseloomustades senjööri ja talupoja vahekordi, nimetati talupoegi sagedamini censitaires, tenanciers, détenteurs des censives jne.

Nende juriidilistes teostes ja dokumentides kasutatavate terminite kõrval tarvitati igapäevases elus nimetusi, mis rohkem iseloomustavad majanduslikke suhteid. Selle järgi teeb Karejev järgmise jaotuse.[1]

Põllutööga tegelevate isikute suhtes sagedamini kasutatavad nimetused olid cultivateur ja laboureur. Cultivateur seejuures tähistas rohkem ettevõtjat, laboureur'i all aga mõisteti otsest põlluharijat, kellel oli oma majapidamine. Laboureur'ide klassile (klassi nimetust Karejev kasutab muidugi ebaõigesti) vastandab Karejev sulaste (manouvriers) klassi, millesse kuuluvad inimesed ei omanud kas mitte midagi peale oma tööjõu, või siis ainult majakese väikese aiaga ja mõne karilooma ning kes seetõttu olid sunnitud töötama suuremal määral maaga varustatud talupoegade juures või rentima maid suurmaavaldajailt. Niisugused manouvriers töötasid kas pikema tähtaja jooksul (ouvriers, domestiques, valets jne.) või elatusid päevatööst (journaliers). Külaelanikkonna kolmanda klassina esitab Karejev inimesed, kes tegelesid tööstuslikul alal - mitmesugused meistrid, käsitöölised jne. Kuid tuues sellise üldjoontes õige jaotuse talurahva eri kihtidest tunnistab Karejev ka ise, et nimetatud "klasse" ei

---

[1] Кареев, стр. 104-105.

saa alati selgesti piiritleda maavalduse suuruse järgi.

Kujukalt tõendavad seda ka Lutšitski poolt kogutud andmed, mis selgesti näitavad, et eri nimetusi kandvad talupoegade grupid ei erinenud alati mitte nende poolt kasutatava maa järgi. Nii oli Limousin'is ja ja Auvergne'is journalier'de hulgas maatuid vaid 13%, samal ajal aga laboureur'ide hulgas koguni rohkem, nimelt 23%.[1] Seega ei tarvitsenud journalier (samuti üldse manouvrier) sugugi mitte alati olla maatu. Kohati võis tal olla isegi üle 50 arpent'i suurune majapidamine.[2] Lutšitski, näidates talurahva kihistumist, ei too aga esile mitte majanduslikku kihistumist, vaid püüab eelkõige tõendada, et omaaegse terminoloogia järgi jagatud talupoegade grupid ei moodustanud endast ühtseid gruppe. Selle üksikutes gruppides esineva kihistumise varju jätab Lutšitski üldise talupoegkonna kihistumise.

Olulised ei ole mitte XVIII sajandil kasutatud nimetused, mis tihti ei vasta majanduslikule olukorrale, vaid tegelikult talupoja (ükskõik millist nimetust ta tollal kandis) kasutuses oleva maavalduse suurus. Ja just selles suhtes, nagu nägime, valitses talupoegade hulgas terav ebavõrdsus. Ainult väiksem osa talupoegadest oli maaga küllaldaselt varustatud, suurem osa aga kannatas terava maapuuduse all.

Eeltoodu muudab nulliks ühe olulisema seisukoha Lutšitskil, kes pidevalt tõstab esile talupoegade maavalduste püsivust ja idealiseerib sellega talupoegade olukorda. Nii kirjutab Lutšitski: "Prantsuse talupoegkond säilitas tähelepandava osa maadest oma käes ja isegi, eriti XVIII saj. viimasel veerandil, mõnel määral laiendas oma maa suurust...

---

[1] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 253.

[2] Sealsamas, lk. 271 (tabel).

talupoegade maavalduse püsivus ja tema suurenemine on XVIII saj. väljaspool kahtlust"[1].

Talupoegade maavalduste mõningane suurenemine, millele Lutšitski osutab, tähendas tegelikult vaid talurahva kulakliku ladvakihi maavalduse suurenemist, mis eraldas neid veelgi teravamalt talupoegade kehvemast osast . Talurahva üldisele olukorrale ei saanud sellel olla mingit positiivset mõju.

Esitatud Lutšitski seisukoht läheb lahku ühest Karejevi poolt esiletõstetud vaatest, milles väidetakse just vastupidiselt: "Pärisorjusest vabanemisega kaasus talupoegade maatustumine ja maa koondumine väheste kätte ... maatustumise protsess jätkus ka XVIII sajandil kuni revolutsioonini"[2]. Karejev näitab, kuidas senjöörid haarasid endi kätte kogukonnamaid (mida Lutšitski sel puhul üldse ei arvesta) ja kuidas paljud talupojad olid ülejõukäivate maksude tõttu sunnitud oma maid müüma. Karejevi seisukoht vastab üldjoontes tegelikule olukorrale, kuid viga tema juures seisneb selles, et ta näeb vaid talupoegade maade üleminekut senjööridele, ei omista aga küllaldast tähtsust kulakuile, kellele just peamiselt langesidki vaesestunud talupoegade maad. Kulakud olid sageli võimelised ostma maid juurde isegi senjööridelt.

Lutšitski osutab veel ühele olulisele faktile, nimelt maavaldajate arvu suurenemisele. Nii suurenes Limousin'is maavaldajate arv 12 aasta jooksul 439 võrra, Berry 13 kogukonnas ajavahemikul 1761.-1776.a. 162 võrra, Auvergne'i 24 kogukon-

---

1 Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 246.

2 Кареев, стр. 115-116.

nas 1750.-1789.a. 237 võrra.[1] Sellise nähtuse põhjuseks näib olevat eeskätt komme, mille järgi maa pärast perekonnapea surma jagati poegade vahel. Niisuguse jagamise üldist levikut märgib ka Young oma reisikirjeldustes.[2]

Nimetatud fakt tähendab, et talupoegade väikemaapidamised lagunesid veelgi väiksemateks osadeks.

Siirdume nüüd küsimuse juurde, kuidas kindlustasid endale ülalpidamise vähese maaga ja maatud talupojad.

Üheks võimaluseks oli muidugi sulaseks minek kulaku või mõisniku juurde. Kuid põllumajandusliku palgatöölisena tööd leida pölnud alati kerge, sest suurmajapidamisi esines harva ja jõukamad talupojad oma majapidamistes võisid kasutada vaid väikest osa kehvikute suurest hulgast.

Suur osa kehvemast talurahvast siirdus ka linnadesse, kuid niivõrd kui Prantsusmaal veel puudus suurmasinatööstus ja arvuliselt ülekaalus olid alles tsunftilised väikeettevõtted, ei võinud suurem osa kehvtalupoegadest ka linnades elatist leida.

Kuid eespool juba nägime, et suurmaapidajad XVIII sajandi Prantsusmaal tavaliselt ei tegelnud ise majapidamisega, vaid püüdsid maa välja rentida. Vähese maaga ja maatud talupojad just moodustasidki kihi, kelle ainsaks elatusvõimaluseks jäi võõra maa rentimine. Nii omab rendivahekordade selgitamine XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni eelsete agraarolude käsitlemisel väga olulist tähtsust.

Asjaolu, et üldiselt olid rentnikeks kõige vaesemad talupojad, kes sageli ise ei omanud põllumajanduslikku inventari, töö- ega kariloomi või omasid neid väga vähe, tingis ka rendivormid.

---

[1] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 249-250.

[2] Young, II, S. 192.

Ülekaalukalt valdavaks rendivormiks XVIII sajandi revolutsiooni eelsel Prantsusmaal oli nn. pooleterarent (métayage).

Pooleterarendi ajaloolise koha ja klassikalise iseloomustuse andis K. Marx oma suurteoses "Kapital", milles ta kirjutab järgmist:

"Ülemineku vormina esialgselt rendivormilt kapitalistlikule rendile võib vaadelda Metairie-System'i ehk majapidamist teatud osa saagi eest, mille juures maaharija (rentnik) peale tööjõu hangib osa kapitali majandamiseks, maaomanik aga annab peale maa - ülejäänud osa kapitali (näit. kariloomad) ja saak jagatakse määratud ... proportsioonides... rentniku ja maaomaniku vahel... rentnikul siin ei ole küllaldaselt kapitali täielikuks kapitalistlikuks majandamiseks."[1]

Seega ei ole pooleterarent enam feodaalne rent, kuid samuti ei ole ta veel kapitalistlik rent, vaid temas on ühendatud nii ühe kui teise elemendid, ta on üleminekuastmeks kapitalistlikule rendile.

Pooleterarendi puhul, nagu juba nimetus ütleb, rentija ja rentnik jagasid saagi omavahel pooleks. Kuid esines ka erandeid. Näiteks Champagne'is oli rohkesti maid renditud à tiers franc, see tähendab 1/3 saagi eest[2], kusjuures olemuselt oli tegemist sama rendivormiga. Eriliiki pooleterarent esines Bretagne'is, kus poolele viljasaagile lisandus veel rahaline maks.[3]

Kuid rendimaksu tasumisel tuli lahendada veel küsimus, kelle kanda jäävad maale langevad koormised.[4] Nagu väidab

---

[1] К. Маркс, Капитал, т. III , стр.815-816.
[2] Young, II, S. 194.
[3] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 273.
[4] Lähemalt nendest järgmises peatükis.

Lefebvre, ainult poole koormiste tasumine rentniku suhtes oli miinimumiks. Kui kirikukümnis ja champart eraldati saagist enne selle jaotamist rentija ja rentniku vahel, siis vähemad koormised püüti veeretada tavaliselt rentniku õlgadele.[1]

Kui suure osa põllumajanduslikust inventarist, töö- ja kariloomadest jne. andis rentnikule kasutada rentija, olenes muidugi konkreetsest olukorrast. Näiteks Île de France'is andis rentija omalt poolt loomad, põllutööriistad, rakmed ning tasus maksud, rentnik haris maa ja maksis capitation'i (pearaha); rentija pidi korras hoidma ehitused ja väravad, rentnik aknad; seemne andis esimesel aastal rentija täielikult, viimasel aastal rentnik, vahepeal kumbki poole.[2]

Pooleterarendi puhul maa kasutamine alati ei olnud seotud kindla tähtajaga, vaid kehtis tava, et "korralikult" põldu harivat rentnikku ei aeta maalt minema (nn. "vaikiva kokkuleppe" /tacite réconduction/ järgi). Siiski selline "vaikiv kokkulepe" ei olnud rentnikule mingiks kindlaks tagatiseks ja paljudes kohtades vaatasid rentijad pooleterarentnikele kui päevatöölistele, keda võib igal ajal maalt minema kihutada.

Juhul kui rentija ja pooleterarentniku vahel oli sõlmitud leping, milles määrati ka rendi tähtaeg, oli viimane tavaliselt lühiajaline - 9 aastat või isegi vähem. Nii võimaldus rentijal renditingimusi sagedamini muuta ja oma nõudmisi kõrgendada.[3]

---

[1] Лефевр, стр. 111.

[2] Young, II, S. 194.

[3] Лефевр, стр. 111.

Mis puutub pooleterarendi levikusse, siis Youngi arvestuse järgi haaras see 7/8 kogu Prantsusmaa põldudest,[1] kuid esitatud arv on ilmselt liialdatud. Nii näitab Wolters, et pooleterarendi osatähtsus ei saanud olla nii suur[2] ning Lefebvre'i uuemate uurimuste järgi moodustasid pooleterarendi alusel kasutatavad maad 2/3 või 3/4 kõigist maadest[3]. Ka Lefebvre poolt esitatud arv tekitab kahtlust, sest eespool juba nägime, et talupoegadele censive'ina kuulus kuni pool kogu Prantsusmaa territooriumist. Igatahes, kui rääkida ainult renditud maadest, siis valdav osa nendest kuulus kahtlemata pooleterarentnike kasutusele. Seda tõendavad nii dokumentaalsed kui ka kirjanduslikud allikad. Youngi teateil oli pooleterarent levinud Sologne'is, Berry's, Marche'is, Limousin'is, Anjou's, Bourgogne'is, Bourbonnais's, Nivernais's, Auvergne'is, Bretagne'is, Maine'is, Provence'is jm., seega peaaegu kõigis Prantsusmaa osades.[4] Young ei räägi pooleterarendi esinemisest vaid maa põhja- ja kirdeosas ja ka Lutšitski ning Lefebvre tõendavad, et seal pooleterarent on olnud vaid harvaesinevaks nähtuseks.[5] Riigi kesk- ja lõunapoolsetes osades on aga pooleterarent olnud kõikjal peamiseks rendivormiks. Berry's näiteks eranditult kõik aadlike, vaimulike ja kodanluse mõisad olid välja antud à demi-fruits (poole saagi eest)[6].

---

[1] Young, II, S. 193.

[2] Вольтерс, стр. 171.

[3] Лефевр, стр. 99.

[4] Young, II, S. 194.

[5] Vrdl. Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIIIв., стр. 273 Лефевр, стр. 99-100.

[6] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 273.

Pooleterarentniku ebakindel olukord mõistagi ei tekitanud temas huvi maaviljakuse tõstmise vastu, mida vaevalt võimaldaski rendimaade väiksus ja madal tehnika. Seepärast kaebasid rentijad kõikjal, et pooleterarentnikud ei hari põlde küllalt hoolikalt, kasutavad härgi vedudeks, millede eest tasu võtavad endale, raiskavad liiga palju loomatoitu jne.[1] Loomulikult püüdsid pooleterarentnikud leida endale rohkem kõrvalsissetulekuid, mida poleks tarvis rentijaga jagada, kuna parem põllusaak tähendas ühtlasi ka suuremat rendimaksu.

Privilegeeritud seisuste esindajad ja kodanlased-suurmaavaldajad, kes oma maid välja rentisid, nagu juba öeldud, sageli ei elanud ise üldse maal. Sel puhul korraldasid vahekordi rentnikega erilised vahendajad, nn. fermiers. Niisuguste vahendajate käsutuse ja omavoli alla langesidki pooleterarentnikud.

Olles sunnitud poole ja isegi rohkem oma sissetulekutest ära andma, elasid pooleterarentnikud ise suures vaesuses. Näiteks Vatan'is ja Berry's olid nad sunnitud üsna varsti peale lõikust hakkama leiba laenama, kusjuures laenatav leib, rukki- ja odrajahust segatuna, oli äärmiselt halva kvaliteediga.[2] Suurem osa pooleterarentnikest olid pidevalt oma peremeeste võlgnikeks ning viimased olid sunnitud võlgade sissenõudmist vaid seetõttu edasi lükkama, et see oleks rentnikud lõplikult ruineerinud ja nad ei oleks enam olnud suutelised üldse maad harima.

Pooleterarendi kõrval, mille puhul rendimaks tasuti natuuras, esines tolleaegsel Prantsusmaal ka juba maade rentimine rahalise maksu eest.

---

[1] Лефевр, стр. 104.

[2] Young, II, S. 195.

Nagu Lefebvre õigustatult väidab, ei olnud rahalise rendi ja pooleterarendi vahel mingit ületamatut vaheseina. Ühe või teise rendivormi valimine maavaldaja poolt sõltus eelkõige majanduslikest tingimustest. Kui maapinna viljakus ja head turustamisvõimalused, mis olenesid suurlinna läheduses, võimaldasid teatud osal talupoegadel koguda mõnel määral rahalisi ressursse, mis kindlustasid nende maksuvõime, eelistasid maavaldajad just rahalist renti, millega nad kindlustasid endile alalise kindla suurusega sissetuleku.[1] Sellepärast oligi rahaline rent levinud just Pariisis ja Põhja-Prantsusmaa tööstuskeskuste ümbruses.

Rahalise rendi juures võime eraldada kolme alaliiki.[2]

Üheks võimaluseks oli suurmõisade rentimine raha eest selleks, et teda vähemate tükkidena edasi rentida. Niiviisi rentisid maid kodanluse esindajad, rentides neid omakorda edasi talupoegadele, tavaliselt pooleterarendi näol.[3]

Teiseks rentisid ka talupojad endale kohati väikesi maatükke raha eest. Rendi tähtaeg sel puhul oli tavaliselt 3 ja 6 aastat, harva 9 ja 12 või rohkem. Niisuguse rentimise puhul sõlmiti rendileping, milles rentniku kohustusena oli ette nähtud maa korralik harimine ja väetamine, maaviljakuse tõstmine, põlluharimissüsteemi kasutamine, nii nagu seda maavaldaja nõudis, hoolitsemine hoonete korrashoiu eest jne. Rendi tähtaja möödumisel teostati rentniku majapidamises ülevaatus lepingus ettenähtud tingimuste kontrollimiseks.[4] Niisuguse

---

1 Лефевр, стр. 99.
2 Кареев, стр. 119.
3 Young, II, S. 193.
4 Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 274-275.

rentniku olukord kujunes isegi raskemaks kui pooleterarentniku oma, sest tal tuli tasuda maale langevad riigi-, kiriku- ja senjöriaalsed maksud täies ulatuses, samuti ei olnud tal õigust ikaldusaastail saada maavaldajalt toetust. Leping ei olnud veel eriti kindlaks garantiiks rentnikule, sest mõisnikud, kasutades oma eesõigustatud seisundit kohtutes, tihti murdsid selle tingimusi. Rendi tähtaja lühiduse tõttu püüdsid rentnikud maad võimalikult välja kurnata. See sundis maavaldajaid sõlmima rendilepinguid ka pikema tähtaja peale.

Talupojad eelistasid üldiselt pooleterarenti rahalisele rendile, sest viimane oli seotud nende jaoks küllalt suure riisikoga.[1]

Kolmandaks rahalise rendi kasutajateks olid rentnikud, kes harisid maad palgatööliste abil. Need olid inglise farmerite tüüpi kapitalistlikud ettevõtjad, kes omasid suuri rendimajapidamisi, täieliku põlluharimisinventari, vajalikke töö- ja kariloomi. Niisugused farmerid hakkasid Prantsusmaal esinema XVIII sajandi kahekümnendatel aastatel[2], kuid maa üldiste majanduslike tingimuste tõttu ei olnud nende arv eriti suur ja kasvas aeglaselt. Youngi teateil leidus farmereid Picardie's, Artois's, Flandrias, Normandias, Île de France'is, Beauce's, mujal vähem, kogu riigi ulatuses vaevalt seitsmendikul või kuuendikul maast.[3] Artois kohta on teada ka

---

[1] Лефевр, стр. 100.

[2] Вольтерс, стр. 174.

[3] Young teatavasti arvestas pooleterarendi ulatuses 7/8. Kuid 7/8 + 1/7 = 57/56, 7/8 + 1/6 = 25/24! Kuhu jäävad aga niisugusel juhul ülejäänud maakasutuse vormid, milliste olemasolu Young ka tunnistab?

farmerite arv, nimelt oli seal 140 farmerit 140 kogukonna kohta, niisiis keskmiselt üks kogukonnas.[1]

Lutšitski ei pea farmerite osatähtsust üldse nimetamisväärseks, kuid on siiski sunnitud tunnistama, et vaatamata kõigile takistustele "... farmerlus ei lakka eksisteerimast ja suurenemast kuni revolutsioonini"[2].

Kuid arvesse võttes, et farmerid tekkisid alles XVIII sajandi esimesel poolel ja et nende arv pidevalt suurenes, mitte aga ei vähenenud, ja et tollal farmerite majapidamised kujutasid endast kõige eesrindlikumaid majapidamisi, tuleb nendele pöörata tõsist tähelepanu. Juba farmerite esinemise fakt üksinda näitab, et Prantsusmaal on arenemas kapitalistliku põllumajanduse alged.

Kapitalistlikeks farmeriteks olid enamasti kodanluse hulgast pärinevad isikud, vähestel juhtudel võis olla tegemist ka rikastunud talupoegadega. Talupoegade vaesem osa oli ilmselt vaenulik farmeritele, kes oma majapidamiste suurendamiseks sirutasid käe nende maade järele. Talupoegade kaebevihikud 1789.a. generaalstaatide valimiste puhul (cahiers des doléances) annavad sellest selget tunnistust. Nii kirjutatakse ühe Pariisi-lähedase kogukonna talupoegade poolt, et jõukad ja omakasupüüdlikud farmerid "... haaravad endi kätte kõik maad, suurendavad oma valdusi kehvikute arvel ja nende kahjuks, viivad põllutöölised peaaegu täielikku orjusesse, vallutavad oma lambakarjadega kogukohna karjamaad ja kogukonnamaad"[3]. Teises kaebevihikus avaldatakse teravat protesti suurte farmerite ja jõukate

---

1 Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 277.

2 Лучицкий, Аграрные отношения накануне революции, стр. 279.

3 Sealsamas

laboureur'ide vastu ning teatatakse järgmist: " 30-40 aastat tagasi nad - need farmerid - sõitsid vankritega, mis maksid 3-4 luidoori, kuid nüüd nad kihutavad kabriolettides ja kui aga kusagil leidub mõni farm rendile andmiseks, siis nad võtavad ta vaatamata sellele, mis neilt nõutakse. Ja nii ei ole mitte kedagi, kes võiks eksisteerida ja elada peale niisugust liiki farmerite enamiku."[1]

Olgu veel märgitud, et toodud rendivormid ei kehtinud mitte alati siin esitatud kujul, vaid tihti segunes naturaalne rent rahalisega ja vastupidi, üks ja sama maa oli mitu korda edasi renditud jne., mis muutis rendisuhted võrdlemisi segaseks ja keeruliseks.

Nägime käesolevas peatükis, et Prantsuse talupojad olid XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni ajaks suuremalt osalt vabanenud pärisorjuslikust sõltumusest. Kuid need isiklikult vabad talupojad, kes harisid valdavat osa Prantsuse kuningriigi maadest, olid siiski sõltuvuses oma endistest isandatest - senjööridest, sest maad, mida talupojad kasutasid, ei olnud nende täielikuks omandiks, vaid selle suhtes olid senjöörid oma feodaalsed õigused säilitanud.

Selline olukord, mis oli sanktsioneeritud riigis kehtivate seaduste ja tavadega, võimaldas senjööridel jätkata talupoegade ekspluateerimist. Senjöriaalsed õigused kehtisid reaalselt arvuka hulga koormiste näol, mida talupojad olid kohustatud maa kasutamise eest senjööride kasuks kandma. Niisugusel teel jätkus talupoegade feodaalne ekspluateerimine.

---

1 Лучицкий, Аграрные отношения накануне революции, стр. 279.

See puudutas kõiki talupoegkonna kihte, sest kuigi talupoegkond oli juba teravalt diferentseerunud, kasutasid nii jõukamad kui ka vaesemad senjöörist sõltuvat maad.

Vaatlemegi nüüd edasi, millised feodaalkoormised langesid talupoegade õlgadele XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni eelõhtul.

III

F e o d a a l s e d k o o r m i s e d p õ l l u-
m a j a n d u s e a r e n g u p i d u r-
d a j a n a

Feodaal-absolutistlik režiim Prantsusmaal kogu oma raskusega langes peamiselt talupoegade õlgadele.

Talupoegadele langevad koormised võime jaotada kolme ossa. Esiteks pidid nad tasuma kasutatava maa eest senjöörile, teiseks kirikule, kolmandaks riigile, kusjuures koormised senjöörile ja kirikule kandsid puhtakujuliselt feodaalsete koormiste iseloomu, riigimaksud kujutasid aga endast vaid feodaalse ekspluateerimise kaudset vormi, sest feodaal-absolutistlik riik toetus eeskätt privilegeeritud seisustele ning püüdis võimalikult kindlustada nende võimutsemist.

Asudes kõigepealt vaatlema senjöriaalseid koormisi, olgu märgitud, et täiesti ammendavat ülevaadet selles osas anda on peaaegu võimatu, sest erikohtades erinesid need üksteisest kohalikest tingimustest olenevalt väga suurel määral nimetuste, suuruse jne. poolest. Siiski on võimalik selles suhtes näidata üldised jooned, mis annavad ettekujutuse talupoegade raskest ja õigusetust olukorrast.

Käsitleme esiteks neid talupoegade kohustusi senjööride

vastu, mis otseselt olid seotud maa kasutamisega ja mida nimetati senjööri "kasulikeks" õigusteks (droits utils).

Põhimõtteliselt tähtsaim nendest oli hinnus (cens), muutumatus suuruses tasutav "igavene" rahaline maks. Talupoeg-censitaire oli maa pärilikuks valdajaks, kuid ta ei omanud õigust ennast vabaks osta cens'ist, ning sellele lisanduvatest senjööri "juhuslikest" õigustest (droits casuels) maa ostu-müügi puhul. Cens võis tegelikult omada mitmesuguseid erinimetusi, kuid igal juhul oli tegemist cens'iga, kui ta tasuti maa päriliku kasutamise eest, polnud väljaostetav ja oli ühendatud "juhuslike" õigustega.

Cens'ist erines printsipiaalselt tavaline rent (rente foncière), mida tõsi küll, sageli ebaõigelt nimetati samuti cens'iks.[1] Sel puhul rentijaks ei tarvitsenud olla privilegeeritud seisuse liige, vaid selleks võis olla ka "eraisik", nagu tollal nimetati mitteprivilegeerituid. Küll võis ka rente foncière esineda "igavese", päriliku rendina (bail à rente perpétuelle)[2], kuid ta polnud seotud muude kohustustega.

Censitaire ei tarvitsenud alati olla talupoeg ning ise censive'i harida. Tihti olid censive'id edasi välja renditud ning sel puhul censitaire võttis renditud maa eest selle harijalt omakorda renti (nn. surcens'i).

Nii nagu cens'ist polnud võimalik välja osta, ei aegunud ka kunagi senjööri õigus cens'ile. Senjööria piires olevailt mailt, millelt senjöör cens'i ei olnud nõudnud, omas ta igal

---

1 Кареев, стр. 35.

2 Дембо, стр. 116.

ajal õiguse seda tegema hakata, kui ainult maakasutajal ei olnud esitada dokumente, et on tegemist alloodiga.

Küll oli kehtiv kolmekümneaastane tähtaeg maksmatiste sissenõudmiseks censive'i eest. Selle järgi võis senjöör üks kord 29 aasta kestel esitada nõudmise cens'ile kogu selle aja eest, millist õigust senjöörid tõesti sageli kasutasid.[1]

Juriidiliselt oli ühel juhul siiski cens'i aegumine võimalik. Nimelt kui censitaire, eitades kohustust cens'i tasumiseks, suutis hoida maa enda käes 30 või 40 aasta jooksul, kaotas senjöör lõplikult õiguse cens'i sissenõudmiseks.[2] Kuivõrd see talupoegadel võis õnnestuda, on vägagi kaheldav.

Kehtis aegumine ka cens'i suuruse suhtes. Näiteks kui cens'i suuruseks oli määratud 20 denier'd[3] arpent'i eest, senjöör aga kolmekümne aasta jooksul ei olnud nõudnud rohkem kui 12, kaotas ta õiguse ka edaspidi rohkem nõuda.[4]

Kui censitaire ei soovinud enam censive'i kasutada ning kui tal ei olnud seda kellelegi võõrandada, võis ta censive'ist vabaneda erilise akti (nn. déguerpissement) abil ja jätta maa senjöörile. Kuid niisugusel juhul pidi censitaire senjöörile korraga tasuma kõik maksmatised.[5] Talupoegade suuremale osale sellel õigusel vaevalt oli praktilist tähtsust.

Kuna cens'i suurus üldiselt püsis muutumatuna ja senjööril polnud õigust seda tõsta, siis ajajooksul seoses hindade üldise

---

1 Кареев, стр. 38.

2 Sealsamas.

3 1 denier = 1/12 sou'd.

4 Кареев, стр. 38.

5 Sealsamas, lk. 39.

tõusuga cens'i reaalne väärtus pidevalt vähenes. Paljud XVIII sajandi kirjanikud märgivad, et cens'i suurus polnud märkimisväärne, tõustes üldiselt vaid 2 sou'le arpent'ilt.[1]

Sellele vaatamata on täiesti väär paljude kodanlike ajaloolaste vaade, et censive'i maksustamine oli ainult näiline ning rohkem aukohustuse laadi (nagu feoodi puhul foi et hommage). Cens'i tähtsus XVIII sajandil seisab tema põhimõttelises küljes. Sellega tõendas censitaire oma maa sõltuvust senjöörist, mis võimaldas talupoja maksustamise senjööri poolt. Pikas koormiste ja kohustuste reas, mis temale järgnesid, oli cens ainult esimeseks ning temaga kaasnes terve hulk majanduslikult hoopis tähtsamaid.

Censive kui mittevaba maavaldus oli teatud mõttes nagu senjööri eeskoste all. See avaldus eelkõige selles, et censitaire, kes sai omale teatud maa-ala pärilikuks valdamiseks, pidi erilise formaalse aktiga tunnistama oma sõltuvust senjöörist. Niisuguse akti (reconnaissance) koostamisega kaasaskäivad kulud tuli kanda censitaire'il. Sellised aktid koos mitmesuguste muude dokumentidega maa kasutamise ja koormiste kohta moodustasid senjööria kadastriraamatud (livres /või papiers/ terriers de la seigneurie), milledes aeg-ajalt tehtavate paranduste tegemise eest tasus jällegi censitaire.

Censive'i ostu puhul, uus valdaja oli kohustatud veel esitama senjöörile erilise ametlikult vormistatud dokumendi ostu-müügi tehingu kohta ning tasuma senjöörile lõivu, nn. lods et ventes.

Tihti omas senjöör õiguse censive'i tagasiostmiseks (ret-

---

[1] Кареев, стр. 39. Vt. ka allmärkus 72[a].

rait censuel), mille järgi senjöör, tasudes censive'i valdajale censive'i hinna, hävitas ostu-müügi akti ja võttis maa omale või andis selle teisele isikule.[1] Selle õiguse mõte seisis selles, et niiviisi ei saanud censive'i valdajaks isikud, kes senjöörile mingil põhjusel olid mittevastuvõetavad.

Senjöörile kuulus ka teatud järelevalve õigus talupoja-censitaire'i majapidamise üle, mida õigustati väitega, et senjööril peab olema võimalus jälgida maa kasutamist, kuna censitaire võib muidu maa nii välja kurnata, et ei ole enam võimeline cens'i tasuma.

Nii näeme, et maa kasutamisel ja sellega opereerimisel oli censitaire juriidiliselt mitmeti sõltuv senjöörist, mis tõi aga kaasa ka rida majanduslikke väljaminekuid.

Talupoja raskeimaks koormiseks ilmselt oli põimukümnis (champart), mis tähendas teatud osa saagi (campi pars) äraandmist senjöörile kindlaksmääratud ajal. Erikohtades kandis champart tihti erinevaid nimetusi, jäädes aga ikkagi teatud tähtajal tasutavaks naturaalkoormiseks.[2]

Tuleb märkida, et champart'iks ei nimetatud mitte ainult senjöörile tasutavat koormist (champart seigneurial), vaid seda võisid tasuda ka rendimaade pidajad maa rentijale. Niisugust mittesenjöriaalset champart'i nimetati champart foncier ning ta oli samuti kindlal tähtajal tasutavaks naturaalseks koormiseks.

Champart'i suurus oli võrdlemisi kõikuv, ulatudes 1/20-st kuni 1/2 saagini, kuid kõige sagedamini ta võrdus umbes 1/4 saagiga.[3]

---

[1] Кареев, стр. 41-42.

[2] Sealsamas, lk. 48.

[3] Vrdl. Манфред, стр. 14, Дембо, стр. 117, Кареев, стр. 49.

Champart'i tasumine oli seotud kahe raske tingimusega. Esiteks, talupoeg ei tohtinud alustada lõikust enne, kui ta oli sellest senjöörile 24 tundi varem teatanud, teiseks oli ta sageli kohustatud champart'i ise senjöörile kätte transportima. Tõsi küll, viimane kohustus ei kehtinud üldiselt ja mõned juristid isegi eraldasid cens'i champart'ist nii, et cens tuleb talupojal senjööri kätte toimetada, kuna champart'i äraviimise eest peab hoolitsema senjöör. Tegelikult siiski senjöörid nõudsid, et ka champart tuleb talupoegadel viia senjööri poolt soovitavasse kohta.[1]

Karejevi arvates champart moodustas cens'i eriliigi, mille järgi osa senjöriaalses sõltuvuses olevaid maid tasusid cens'i, osa champart'i.[2] Nõukogude ajaloolaste poolt see vaatekoht on ümber lükatud ja näidatud, et champart liitus tavaliselt cens'ile.[3]

Champart oli kõige raskemaks senjöriaalseks koormiseks ja talupoegade poolt kõige vihatum. Seda tõendavad selgelt 1789.a. talupoegade kaebevihikud, milledes tähtsaima nõudena figureerib just champart'i kaotamine.

Teatud osa senjööri kasuks ei arvatud maha mitte ainult viljalt, vaid ka kõigilt teistelt põllumajandussaadustelt.

Kuid talupojad ei tasunud senjöörile koormisi mitte ainult otseselt maa eest, vaid ka mitmesuguste tegevuste pealt. Nii kuulus senjöörile õigus võtta teedemaksu senjööria piirides asuvate teede kasutamise eest, sillamaksu sildade kasutamise

---

[1] Кареев, стр. 47-50,

[2] Sealsamas.

[3] Vrdl. Французская буржуазная революция, стр.2, Манфред, стр. 14, Дембо, стр. 117.

eest, parvemaksu parvede kasutamise eest, tolmumaksu tolmu eest, mida karjad tekitasid maanteel jne.

Senjöörid raskendasid mitmeti talupoegade põllumajandussaaduste turustamise võimalusi, sest peale teede jne. maksude kogumise õiguse neile kuulus ka turumaksu õigus. Kohati ei tohtinud talupojad enne oma saadusi turustada, kui senjöör seda lubas. Värskete põllumajandussaaduste valmimisel, mil nende hinnad olid kõrgemad, olid senjöörid niiviisi mõnda aega turul ainumüüjateks. Tihti tuli talupoegadel nõutada senjöörilt tasu eest luba teatud produktide müümiseks.

Veelgi raskemad olid talupoegadele senjööride monopolid ehk nn. banaliteedid (banalités), mis üldiselt kehtisid kogu Prantsusmaal. Talupoeg oli kohustatud jahvatama oma vilja senjöörile kuuluvas veskis, küpsetama leiba senjööri leivaahjus, pressima viinamarjadest mahla senjööri viinamarjapressiga. Kõigi nende tööde eest maksis talupoeg senjöörile tasu. Jahvatamise ja leivaküpsetamise eest tuli ära anda tavaliselt kuni 1/16 kas jahust või leivast, viinamarjade pressimise eest võttis senjöör omale 1/8 viinamarjadest.[1] Juhul kui talupoeg ei tunnistanud senjööri banaliteedi õigust, langes ta trahvi alla.

Talupoegade kaebevihikud teatavad, et senjööride veskid, omamata konkurentsi, olid ehitatud äärmiselt halvasti, nii et suur osa viljast (näiteks kuni 1/6) läks asjatult kaduma ning jahu sealjuures oli väga halva kvaliteediga. Lisaks sellele petsid tihti talupoegi ka möldrid, kõrvaldades mõnikord kuni veerand või isegi pool talupoegade jahust, mille nad siis müü-

---

1 Кареев, стр. 79.

sid oma kasuks. Niisuguseid kuritarvitusi suurelt osalt kergendas äärmine segadus mõõtude alal, sest paljud senjöörid omasid oma erimõõdud ja talupojal polnud neid võimalik kusagil kontrollida.[1]

Leiba võisid talupojad võrdlemisi kerge vaevaga küpsetada ka kodus, nii et leivaküpsetamise banaliteet pidi neile näima eriti mõttetuna. Sageli seda senjööride poolt küll ka lubati, kuid siis tuli jällegi tasuda leivategemise puhul senjöörile teatud hüvitus. Ka valmis leiva ostmise puhul väljastpoolt oli talupoeg kohustatud senjöörile lõivu maksma.

Täielikult kadunud ei olnud XVIII sajandil ka teoorjus (corvée), mis tõsi küll, ei saanud omada eriti suurt tähtsust, kuna senjöörid põlluharimisega tegelesid harva. Suurelt osalt maksid talupojad corvee eest rahalist või naturaalmaksu. Teotöö ulatus keskmiselt kõikus 2-10 päeva vahel aastas, mil talupojad pidid aitama koristada senjööri heina, vedama puid või ehitusmaterjale jne.[2]

Suure raskusena lasus talupoegadel senjööride ainuõigus jahipidamiseks (droit de chasse), mis väga suurel määral piiras talupoegade maakasutamise vabadust.

Talupoeg ei tohtinud tappa metsloomi ja linde, kes hävitasid tema külve. Kuid talupojal ei olnud mitte ainult õigust metsloomade ja lindude surmamiseks, vaid ta pidi koguni hoolitsema nende järelkasvu eest. Lõikust ei võinud talupoeg alustada enne, kui põldpüü oli oma pojad välja haudunud. Nii kirjutatakse ühes talupoegade kaebevihikus: "Maaharija... ei oma õigust enne 24.juunit niita heina, kui see ka hävineb, ja seda nimelt põldpüüde pärast,

---

1 Кареев, стр. 79.

2 Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 251.

keda seal tihti ei olegi."[1] Teise kaebevihiku autorid kaebavad: " ... me kaotame sageli osa oma heinast, et mitte ärritada põldpüüsid, keda kasvatatakse meie ruineerimiseks."[2] 1669.a. ordonnantsi järgi talupoeg oli kohustatud niitmise ajal jätma iga põldpüü ja faasani pesa ümber salgu heinu kasvama[3]. Talupoegadel oli keelatud tarade ehitamine oma põldude kaitseks, sest see oleks seganud härraste ringikihutamist jahi ajal.

Talupojad, tohtimata metsloomi ja -linde surmata, võisid neid ainult hirmutada, millega nad siiski ei jõudnud takistada oma külvide kahjustamist. Metsloomade poolt teostatav kahju talupoegade põldudele oli nii suur, et paljudes kohtades talupojad loobusid metsade läheduses olevate maade harimisest, kuna metsloomad seal kõik hävitasid. Ühe kogukonna elanikud näiteks teatasid, et nende maadel, millede suurus kokku on 1200 arpent'i, elab 4000 jänest, niisiis 3-4 jänest ühel arpent'il.[4] Mõnedes kaebevihikutes väidetakse koguni, et metslindude müügist senjöörid saavad rohkem sissetulekut kui maade rentimisest.[5] Võimalik, et viimastel juhtudel on tegemist ka liialdusega, kuid pole mingit kahtlust, et talupojad metsloomade hävitustöö ja senjööride jahiõiguse all erakordselt raskelt kannatasid.

Kõikjal nõudsid talupoegade kaebevihikud niisuguse olukorra kaotamist ja õigust igal maapidajal metsloomade hävitamiseks vähemalt oma maa ulatuses.

---

[1] Кареев, стр. 55.

[2] Sealsamas.

[3] Дембо, стр. 116, allmärkus.

[4] Кареев, стр. 56, allmärkus 119.

[5] Sealsamas.

Eriti raskelt on senjööride jahipidamisõigus mõjunud Pariisi ümbruse talupoegadele. See on arusaadav, sest suur osa Prantsuse aadlikest elas kas Pariisis ja Versailles's ning nende lõbustustes seisis jahipidamine esikohal. Pariisi ümbruse kaebevihikud eranditult puudutavad seda küsimust, nõudes kas jahiõiguse piiramist või kaotamist. Just selle piirkonna kaebevihikud annavad kõige parema ülevaate senjööride jahiõigusest ja selle tagajärgedest. Nõutakse luba põldude tarastamiseks kaitseks metsloomade ja jahtipidavate senjööride vastu, senjööride jahialade piiramist tugevate müüridega jne. Samuti nõutakse õigust maade vabaks kasutamiseks, luba lõikuse alustamiseks ilma senjööri nõusolekuta, senjööridelt õiguse äravõtmist talupoegade koerte ja kasside mahalaskmiseks jne.[1]

Parimaks tõendiks sellest, kuivõrd talupojad vihkasid senjööride jahiõigust, on fakt, et see ajendas rea talupoegade ülestõuse, just Pariisi ümbruses. Niisugused ülestõusud toimusid näiteks 1754.a. ja 1789.a., mil talupojad asusid üldisele põldpüüde, jäneste jt. metsloomade ja -lindude hävitamisele.[2]

Senjööride jahipidamisõigusele lähedane oli ka nende õigus tuvide kasvatamiseks. Senjöörid omasid tuvilaid, millede suurus vastas senjööri seisukohale. Mõnedel senjööridel oli tuvilaid 6000-8000 tuviga.[3] Talupoegadel keelati valju karistuse ähvardusel tuvide surmamine, kui need suurte parvedena lendasid tema põldudele ja hävitasid tema vilja.

---

[1] Лучицкий, Аграрные отношения накануне революции, стр. 241-242.

[2] Sealsamas, lk. 242-243.

[3] Кареев, стр. 57, allmärkus 121.

Kalapüük oli talupoegadele lubatud, kuid selle eest tasusid nad senjöörile erilist maksu. Kalade müümine aga oli talupojal keelatud.

Eespool juba selgitasime, et kuigi riik oli senjööri õigusi poliitilisel ja administratiivsel alal tublisti kärpinud, moodustas senjööria veel kuni XVIII sajandi kodanliku revolutsioonini mitmeti nagu riiki riigis, mille elanikud senjööriga ei olnud seotud mitte ainult maa kasutamise kaudu, vaid ka isiklikult. Talupoegi loeti ühtlasi senjööri alamaks (sujet) ja see tõi kaasa mitmesuguseid kohustusi senjööride vastu.

Paljud 1789.a. kaebevihikud nõuavad truudusvande andmise kaotamist, mida mitmed senjöörid veel on nõudnud ja mida talupojad tõesti mõnedes kohtades andsid. Näiteks 1779.a. Pennes'i, Septèmes'i ja Pierrefeu kogukondade elanikud andsid põlvili, paljastatud peadega ja ristipandud kätega truudusvande (hommage-lige) oma senjöörile.[1]

Auvergne'is kehtis eriline maks - cens en commande, mida senjöörid nõudsid tervetelt küladelt "kaitse" eest. Selline maks mitmesuguste erinimetuste all esines ka paljudes teistes provintsides. Champagne'is maksid eranditult kõik senjööria elanikud senjöörile erilist maksu viljas, nn. droit de tirage. Kohati võeti igalt talundilt nn. suitsumaksu à cause de la demeure dans la seigneurie (elamise eest senjöörias). Champagne'is, Bourgogne'is jt. provintsides oli laialdaselt levinud eriline maks loomadelt, kandes nimetust cornage, charnage, assennis, assises jne.[2]

---

1 Кареев, стр. 77, allmärkus 37.

2 Sealsamas, lk. 77-78.

Kõik niisugused maksud tõendavad, et talupojad ei olnud veel täiel määral vabanenud senjööri administratiivsest võimust, et nad ei olnud sõltuvad senjöörist mitte ainult maa kasutamise kaudu, vaid ka isiklikult.

Isiklikku laadi kohustuste hulka kuulusid ka senjööride nn. naeruväärsed õigused (droits ridicules), mis seisnesid talupoja isiku naeruvääristamises rea alandavate kohustuste kaudu. Senjööri kohates pidi talupoeg teda aupaklikult tervitama. Eriti levinud oli kohustus hirmutada öösiti konni mõisa tiigis, et need oma krooksumisega ei segaks senjööri und. Kalade müügilt tabatu pidi karistuseks hüppama jõkke, aasta jooksul abiellunud hüppama korra üle surnuaia müüri jne.[1]

Sellelaadiliste kohustuste hulgas oli ka rida niisuguseid, mis kujutasid endast varemkehtinud hoopis reaalsemate kohustuste sümboolseid asendajaid. Näiteks keskajal kehtinud "esimese öö õigus" (jus primae noctis e. droit de marquette), oli asendatud senjööri suudlemisega vastabiellnud pruudi poolt. Veel XVIII sajandi keskpaiku ja teisel poolel püüdis rida senjööre droit de marquette'i asendada rahalise maksuga, kuigi esimene oli seaduslikult keelatud. Nii nõudis üks senjöör äsjaabielnutelt viina ja leiba, ning kui need sellest keeldusid, trahvis neid 60 sou'ga.[2]

Feodaalkoormiste suurus ja arv, mida senjöörid talupoegadelt nõudsid, olenes tegelikult peaaegu täiesti nende heaksarvamisest. Kuigi koormised pidid olema livres terriers'des märgitud, nõudsid senjöörid tavaliselt veel teisigi. Abiotsi-

---

[1] Кареев, стр. 83,

[2] Sealsamas, lk. 84.

mine senjööri omavoli vastu kohtus võis talupoegadele vaid harukordadel tulemusi anda, sest koormistesse puutuvad küsimused kuulusid üldiselt senjöriaalse kohtu kompetentsi, millede kohtunikud olid senjööri poolt määratavad ja täitsid kuulekalt senjööride soove. Niisuguste kohtunike kohta kirjutatakse ühes kaebevihikus: " See kohtunik on senjööri teine "mina", kelle poolt ta on kohale määratud: ta ei tee ühtki otsust, enne kui ta ei tea, mis on kasulik või kahjulik senjöörile."[1] Senjöörile kuulekad kohtunikud venitasid meelega talupoegade poolt alustatud kohtuprotsesse, milleks äärmiselt segane feodaalõigus neile küllaldasi põhjendusi andis. Nii venisid protsessid aastate viisi ja talupojad pidid nende eest tasuma suuri summasid, saavutamata siiski oma õigustatud nõudmiste rahuldamist.

Protsessid kestsid sageli aastakümneid ja isegi rohkem. Näiteks Saint-Canna kogukonna talupojad olid kodanliku revolutsiooni ajaks protsessinud umbes 100 aastat senjööriga, nõudes neilt ebaseaduslikult sisse nõutud maksu tagasimaksmist. Protsessi lõppu polnud veelgi näha ning seni oli ta nõudnud kulusid 20 000 livre'i ulatuses.[2] Marchiennes'i klooster Flandrias protsessis koormiste pärast Benvry külaga vahetpidamata 1515.a. peale (!), mis lõpuks küla täielikult laostas.[3]

Niisuguses olukorras talupojad enamikul juhtudel ei püüdnudki kohtus õigust nõudma hakata.

Toodud loetelu senjöriaalsetest koormistest, nagu öeldud, pole kaugeltki täielik, kuid annab siiski pildi senjöörile kuu-

---

1 Васютинский, стр. 299.

2 Sealsamas, lk. 298.

3 Кареев, стр. 90.

lunud "õigustest" talupoegade suhtes. Senjööride feodaalsed õigused ulatused kogu talupoja elutegevusele ja varandusele. Tuhandete niitidega oli talupoeg seotud feodaalide võrku. Millise tähtsuse omas niisuguse korra juures talupoja isiklik vabadus?

Kuid talupoegade väljaminekud kaugeltki ei lõppenud koormiste tasumisega senjööridele. Vaatleme nüüd talupoegade kohustusi kiriku suhtes.

Kirikule maksid talupojad nn. kirikukümnist (dîme). Kuigi mitmed Prantsuse kodanlikud ajaloolased on püüdnud tõestada, et kirikukümnis ei olnud talupoegadele eriti koormav, oli ta tegelikult üks raskemid ja vihatumaid koormisi.

Kirikukümnis kujutas endast naturaalset koormist ja tähendas teatud osa saagi mahaarvamist kiriku kasuks kõigilt põllusaadustelt (viljalt, viinamarjadelt, koduloomadelt ja -lindudelt jne.) Alati ei moodustanud ta 1/10 saagist, vaid sagedamini 1/12, 1/13 ja 1/15. Kuid seejuures nõuti kirikukümnis sisse väga rangelt igal aastal.[1]

Suurimaks tüliküsimuseks kirikukümnise juures oli küsimus, kas see tuleb arvestada enne või pärast champart'i eraldamist. Nii see kui ka mitmed teised kirikukümnise sissenõudmist puudutavad küsimused ei olnud seaduses selgelt fikseeritud, mis põhjustas rohkesti protsesse talupoegade ja vaimulike vahel.

Kirikukümnise äraviimise eest pidi hoolitsema üldise reeglina vaimulik, teiselt poolt kehtis kord, et talupoeg ei tohtinud alustada lõikusega enne kui ta oli sellest kirikukümnise sissenõudjale teatanud.

---

[1] Кареев, стр. 52.

Kirikukümnis sarnanes seega suurel määral chmapart'iga, oli tema kõrval teiseks raskemaks naturaalkoormiseks. Kirikukümnise kaotamist või vähemalt luba sellest välja osta nõuti 1789.a. talupoegade kaebevihikuis üle kogu Prantsusmaa.

Kirikukümnis läks kõrgemate vaimulike käsutusse, kes elasid hoopis mujal ja kasutasid selle oma otstarveteks. Alamad vaimulikud, kes tavaliselt pärinesid kolmanda seisuse hulgast, ei saanud sageli kirikukümnisest midagi. Nende ülalpidamine langes jällegi talupoegade õlgadele, kes pidid eraldi tasuma ka kõigi kiriklike toimingute eest, "abistama" aegajalt oma vaimulikke rahaliselt, ühtlasi hoolitsema kiriku korrashoiu eest.

Lisaks senjöörile ja kirikule tasutavateke koormistele langesid talupoegadele ka rasked riigimaksud.

Prantsuse feodaal-absolutistliku riigi maksupoliitika oli korraldatud just selliselt, et suurema osa maksudest tasusid talupojad. Kui XVIII sajandi algul kolmandale seisusele langes 77% ja privilegeerituile 23% riigimaksudest, siis kuni 1789.a.-ni vahekord muutus veelgi enam kolmanda seisuse kahjuks. Selleks ajaks vaimulikud ja aadel maksid riigimaksudena ainult väikese osa oma sissetulekutest, kolmas seisus aga umbes 2/3.[1] Siinjuures tuleb silmas pidada, et privilegeeritud seisused oma sissetulekud said peamiselt talupoegade ekspluateerimisest, nii et küsimus tegelikult seisis vaid selles, kui suure osa nad sellest riigile ära andma pidid.

Aadli ja vaimulikkonna tähtsamaks privileegiks oligi vabanemine riigimaksudest kas täielikult või osaliselt. Näiteks Elsassi vürstid olid vabastatud igasugustest maksudest.[2] Suu-

---

1 Кареев, стр. 168.

2 Sealsamas.

rest osast riigimaksudest oskasid vabaneda ka jõukamad kodanlased, nii et need oma pearaskusega langesid rahvastiku kõige vaesematele kihtidele ja eeskätt just talupoegadele. Niisugune olukord vastas keskaegsele vormelile, mille järgi vaimulikud pidid teenima kuningat palvetamisega, aadel - mõõgaga, aga kolmas seisus - varandusega.

Tähtsamaks riigimaksuks oli taille, millest privilegeeritud seisused peaaegu eranditult olid vabastatud. Taille'ks nimetati otsest maksu, mida mõnedes provintsides tasuti maa pealt, kohati kogu varanduselt, mis teatud inimesele kuulus, täpsemalt - tema sissetulekutelt, mida alati oli kergem arvestada kui varandust.[1] Paiguti oli taille talupoegade suhtes nii ränk, et tema tõttu laostusid talupojad külade viisi.[2]

Taille kõrval Louis XIV ajast peale kehtis uus riigimaks - capitation (pearaha). Olles algul mõeldud kehtivana kõigi kuningriigi alamate suhtes, langes ta varsti peamiselt talupoegadele. Enne 1789.a. vähem kui saja aasta jooksul aadlike poolt tasutava capitation'i suurus vähenes 5/6 võrra, talupoegade puhul tõusis aga 10 korda. Ühe Nemours'i kogukonna talupoegade teatel aadlikud capitation'ina maksid umbes 1/100 oma tuludest, talupojad aga 1/11.[3] Vaimulikud olid capitation'ist üldse vabastatud ja see asendati vabatahtliku annetusega, mida maksmast 1789.a. vaimulikud täiesti loobusid.

Analoogiline olukord valitses ka kolmanda otsese riigimaksu - vingtième (mida arvestati umbes 5% sissetulekult), tasumise suhtes. Talupoegadelt nõuti seegi maks sisse täpselt, ku-

---

1 Тарле, стр. 15.

2 Французская буржуазная революция, стр. 2.

3 Кареев, стр. 170.

na aadlikud maksid vaevalt 1/2 või 1/3 ettenähtud suurusest.[1]

Otseste riigimaksude kõrval rõhusid talupoegi raskelt ka kaudsed maksud, milledest olulisem oli soolamaks (gabelle). Soola tarvitamine oli riigi poolt tehtud ametlikult kohustuslikuks. Iga kodanik pidi ostma teatud hulga soola, mille kohta vastavad eriametnikud pidasid täpset arvestust. Soola müük oli riigivalitsuse ainuõiguseks, kes selle omakorda välja rentis. Monopoolse müügiõiguse tõttu soola hind oli umbes 15 korda kõrgem, kui ta muidu oleks võinud olla.[2] Riigivalitsus valvas oma ametnike kaudu väga teraselt, et ei kasutataks salaja sisseveetud maksustamata soola. Sageli korraldati külades selleks üldisi läbiotsimisi, kusjuures leitud süüdlased langesid erakordselt karmi karistuse alla.

Kuivõrd raske oli soolamaks, näitab näiteks teade ühe journalier'i kohta, kellelt tema vaesuse tõttu ei saadud võtta taille'd ja capitation'i üle 10 sou, kes aga soolamaksu näol enda ja oma nelja lapse eest oli sunnitud tasuma 21 livre'i 12 sou'd.[3]

Soolamaksu kõrval kehtis rida teisi kaudseid makse, milledest olulisem oli veel veinimaks (aides), edasi kaudsed maksud viinalt, õllelt, lambiõlilt, küünaldelt, vahalt, nahalt, tubakalt jt. tarbeainetelt, mille tõttu nende hinnad olid nii kõrged, et vaesemad inimesed pidid loobuma niisuguste kaupade ostmisest.

Riigi vastu oli talupoegadel muidki kohustusi. Näiteks laiendati 1737.a, kogu Prantsusmaale teetegemise kohustus

---

1 Кареев, стр. 171.

2 Тарле, стр. 16.

3 Кареев, стр. 175.

(corvée des routes), mis nõudis talupoegadelt umbes 12 tööpäeva aastas ning ühtlasi asetas nad kohalike võimude uue omavoli alla.[1]

Niisugune oli üldjoontes maksukoorem, millele olid allutatud Prantsuse talupojad XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni eel. Talupoegade turjal istusid senjöörid, vaimulikud ja feodaalne riik oma arvukate ametnikega, kes kõik nägid talupoegades vaid tulude saamise objekti ja ekspluateerisid neid kõige halastamatul viisil.

On selge, et pärast kõigi koormiste ja maksude tasumist talupojale endale jäi üle väga vähe. Kohati teatavad kaebevihikud isegi, et pärast kõigi maksude tasumist talupoegadele ei jää üle mitte midagi, vaid maksud isegi ületavad sissetuleku.[2]

Vaatleme nüüd eelkirjeldatud feodaalse ekspluateerimise tagajärgi põllumajanduse ja talupoegade olukorra suhtes. Eranditult kõik kaasaegsed kui ka hilisemad uurijad tõendavad üksmeelselt, et Prantsuse põllumajandus enne XVIII sajandi kodanlikku revolutsiooni on olnud äärmiselt mahajäänud olukorras. Põllumajanduse vilets seisund ei olnud mitte juhuslikuks, kohalikuks nähtuseks, vaid vaidlematult iseloomulik kogu maale ja üksikud piirkonnad, kus võib märgata teatud edusamme sel alal, olid ilmselt vaid erandiks. Feodaalse ekspluateerimise all ägav talupoegkond ei olnud suuteline teostama mingeid uuendusi põllumajanduse alal, ei olnud võimeline seda edasi arendama.

Osa harimiskõlblikust maast seisis hoopis kasutamata.

---

1 Кареев, стр. 179.

2 Sealsamas, lk. 194.

Mõned autorid märgivad, et veerand maadest olid muutunud söötideks, teised räägivad tuhandetest arpent'idest headest maadest, mida ei harita.[1] A.Young, kes põhjalikult tutvus Prantsuse põllumajanduse olukorraga, oma reisikirjeldustes juhib korduvalt tähelepanu samale nähtusele.[2]

Erilist tähelepanu tuleb osutada faktile, et rohkesti varem kasutatud maid jäi sööti. See tähendab, et Prantsuse põllumajanduses XVIII sajandil pole tegemist mitte ainult seisakuga, vaid on märgatav isegi tagasiminek. Põllumajanduse kriis muutus järjest teravamaks.

Maaharimine ise toimus väga primitiivselt, kandes üldiselt ekstensiivset iseloomu. Suurel osal maast ei olnud kadunud veel kahepõllusüsteem, kuna üldiselt valitses kolmepõllusüsteem.[3] Maad künti tavaliselt harkadraga, mille ette mõnigi kord oli sunnitud rakenduma talupoeg ise. Viletsal järjel oli ka põldude väetamine.

Põldude viljakus primitiivse harimise juures oli loomulikult madal. Youngi andmetel keskmiseks saagiks loeti 5 seemet, tihti koguni 3-4, harva aga üle kümne.[4] Arvestades Prantsusmaa üldiselt head pinnast ja põlluharimiseks sobivat kliimat, on niisugune saak äärmiselt väike.

Lutšitski, võrreldes XVIII sajandi esimese ja teise poole viljasaaki, näitab, et põldude viljakus pole muutunud, igatahes mitte tõusnud.[5] Näib aga kaunis kindlana, et põllumajandustoo-

---

[1] Кареев, стр. 197.

[2] Young, I, S. 86, III, S. 77-101 ja mujal.

[3] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIIIв., стр. 272.

[4] Young, I, S. 35-103.

[5] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 268.

dang XVIII sajandil on isegi langenud. Ühe arvestuse järgi 1760.-1790.a. vahel pole see kordagi tõusnud 1700.a. tasemeni.[1]

Viljasaagi vähenemine tekitas muret isegi valitsevates ringkondades. Näiteks keelati kohati uute viinamarjaaedade rajamine, et mitte kaotada viljakasvatamiseks kasutatavat maad. Nõuti isegi vilja külvamist maadele, mis tegelikult sobisid vaid viinamarjakasvatuseks.[2] Niisugused abinõud loomulikult ei saanud tuua mingit märgatavat paremust põllumajanduse olukorda.

Primitiivsed maaharimisviisid põhjustasid sagedasi ikaldusaastaid, millede puhul talupojad, kes niigi kannatasid pideva leivapuuduse all, jäid lausa nälga. XVIII sajandil keskmiselt iga kolmas aasta oli "nälja-aastaks", sest 1700.-1789.a. loetletakse kokku 30 nälja-aastat.[3]

Nii kannatas talupoeg, kes leiba tootis, ise sagedasti selle puudumise all. Naturaalkoormistest ülejääva vilja oli ta sunnitud müüma, sest suur osa koormistest tuli tal tasuda rahas ning mõnel määral pidi ta püüdma koguda tagavara ka ikaldusaastaiks. Leivapuudus sundis talupoegi kohati asuma vilja koristama juba enne selle lõpulikku valmimist, sest muud võimalust elatumiseks enam üle ei jäänud.[4]

Talupojad ei suutnud oma vaesuse tõttu ehitada endale ka korralikku elamut. Tavaliselt elasid nad õlgkatusega savihurtsikus, mis tihti oli kaevatud osalt maa sisse. Suur osa talupoja elamutest oli ilma akendeta, kuna aknate olemasolu puhul oli neil harva klaasid ees. Aknaklaase loeti üldse suu-

---

[1] Кареев, стр. 201.

[2] Sealsamas, lk. 200.

[3] Sealsamas, lk. 201

[4] Sealsamas, lk. 2o1-2o2.

reks luksuseks ja neid polnud alati ka üksikute jõukate talupoegade majadel.[1]

Elamule vastas ka talupoegade riietus. Peamiselt kanti jämedat villast riiet, kuna ihupesu puudus üldse. Jalanõude osas oli pilt eriti kurb. Tihti ei omanud talupoeg mingeid jalatseid. Young kirjutab, et Quercy's terved talupoegade kogukonnad käisid kogu aeg palja jalu.[2] Tavaliseks talupoja jalanõuks olid puukotad, naised, kui neil olid kingad olemas, kandsid neid vaid linnas käies.[3]

Jättes kõrvale nälja-aastad, ei olnud talupoegade toit ka normaalsetel aastatel kuigi kiiduväärt. Peamiseks toiduks olid kaer, oder, naeris, kastanid ja väga halva kvaliteediga leib. Liha oli talupoja laual haruldaseks nähtuseks. Ühe kaasaegse brošüüri järgi 19/20 külaelanikkonnast sai liha süüa vaid üks kord aastas.[4] Joogiks tarvitati peamiselt vett, harvem piima, veini aga vaid pühade ja pühapäevade puhul. Ühes Prantsuse väikelinnas jälgis Young turupäeval talupoegade lõunasööki, mis koosnes vähe isuäratava välimusega leivast, suurest hunnikust kapsastest, rasvast ja veest, kuna liha oli Youngi väljenduse järgi 40 inimese jaoks vähem, kui sellest Inglismaal kuuele mehele oleks jätkunud, kes seejuures peremehe ihnsuse üle arvatavasti tublisti oleks nurisenud.[5] Tuleb seejuures arvata, et turupäeva puhul talupojad toitusid tavalisest paremini.

---

[1] Young, I, S. 29.

[2] Sealsamas, lk. 33.

[3] Sealsamas, lk. 40.

[4] Кареев, стр. 206.

[5] Young, I, S. 79.

Pidev alatoitlus viis talupojad füüsilisele kängumisele. XVIII sajandi kirjanikud kirjeldavad talupoegi füüsiliselt äärmiselt kiduratena. Surevus oli erakordselt suur , eriti just laste hulgas, kelle jaoks lihtsalt ei olnud eakohast toitu. Sagedasti levisid mitmesugused epideemiad, milliseid iseloomulikult nimetatigi "rahva haiguseks".[1] Surevuse kõrge protsendi tõttu keskmine eluiga 1789.a. oli vaid 28 aastat 3 kuud.[2]

Talupoegade olukorra üle võib veel järeldusi teha, kui kõrvutada talupoja keskmist sissetulekut tema väljaminekutega. Rea andmete najal on Karejev teinud sellise arvestuse ja jõudnud tulemusele, et kui keskmine talupoja perekond enamvähem piisavaks toiduks ja riietuseks pidi kulutama umbes 400 livre'i aastas, siis tema sissetulek samal ajal oli keskmiselt 240-300 livre'i.[3] See tähendab, et talupoegade sissetulekud ei rahuldanud isegi nende kõige hädatarvilikumaid vajadusi.

Kõige selle tulemusena suur osa talupoegadest laostus ja muutus lihtsalt kerjusteks. Louis XVI valitsusaja algul finantside kindralkontrolör Turgot teatab, et külades valitseva suure vaesuse tõttu on kerjamine võtnud kohutavalt suure ulatuse. Mida lähemale jõudis 1789.a., seda enam sagenesid kaebused kerjamise leviku kohta, nii et üks 1789.a. kaebevihik koguni väljendas arvamust, et "Prantsusmaa on niisugune maa, kus kõige rohkem on kerjuseid".[4] Sealjuures tuleb alla kriipsutada, et kerjuseid leidus rohkem just parema pinnasega provintsides.

---

[1] Французская буржуазная революция, стр. 3.

[2] Кареев, стр. 206, allmärkus 62.

[3] Sealsamas, lk. 207-211.

[4] Sealsamas, lk. 211.

See tõendab veelkordselt, et talupoegade vaesuse ja viletsuse põhjuseks ei olnud mitte looduslikud tingimused, vaid kehtiv sotsiaalne kord. Enne revolutsiooni arvestati Prantsusmaal kokku 1,5 kuni 2 miljonit kerjusteks muutunud talupoega.[1]

Talurahva viletsus oli teravaks kontrastiks ülemkihtide luksuslikule, muretule elule. Prantsusmaa valitsevad ringkonnad Pariisis ja Versailles's uppusid toredusse, tekitades oma hiilgava eluga kadedust nii mõneski Euroopa kuningakojas ja olles oma peente kommete ja rafineeritud lõbustustega eeskujuks teiste riikide valitsevate klasside hulgas.

K. Marxi tabava väljenduse järgi "... ühiskondliku hoone fassaad ... kujutas endast nagu pilget peamise tootmisharu (põlluharimine) mahajäänud, tardunud olukorra ja tootjate nälgimise üle".[2]

Niisugused olid kehtivate feodaalsete suhete tulemused. Talupoegade maad kui ka nad ise olid koormatud maksudega viimase võimaluseni. Talupoegade halastamatu ekspluateerimine riigi, aadlike ja vaimulike poolt viis talupojad järjest suuremasse viletsusse. Talupojad ei olnud võimelised seetõttu oma majapidamistes ette võtma mingisuguseid uuendusi, kasutama intensiivsemaid põlluharimismeetodeid ning paremaid põllutööriistu.

Seepärast ei arenenud Prantsuse põllumajandus enam edasi, vaid ilmneb isegi tema tagasiminek. Suur osa maadest jäi hoopis sööti, sest talupojad laostusid kohati lõplikult, ega olnud enam üldse võimelised seda harima. Väljakurnatud maa, mida ei jõutud korralikult harida, andis järjest vähem saaki. Prant-

---

1 Манфред, стр. 15.

2 К.Маркс и Ф.Энгельс, Избранные письма, стр. 321.

suse põllumajandus oli jõudnud kriisiolukorda, mis teravnes aasta-aastalt.

XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni eelsed agraarsuhted olid korraldatud selliselt, et nad võimaldaksid talupoegade feodaalse ekspluateerimise. Kuid see ekspluateerimine hakkas juba suurel määral pidurdama tootlike jõudude arengut. Oli tekkinud konflikt tootlike jõudude ja kehtivate tootmissuhete vahel. Tootmissuhted olid muutunud tootlike jõudude arengu kammitsaiks.

IV

Kapitalistlike suhete arenemine põllumajanduses, feodaalse ekspluateerimise tugevnemine ja talupoegade klassivõitluse teravnemine

Tootmissuhete ja tootlike jõudude vahelise vastuolu pinnal valmis Prantsusmaal XVIII sajandi teisel poolel pind kodanlikuks revolutsiooniks.

Revolutsioonieelsete agraarolude iseloomustus oleks aga ebatäielik, kui me jätaksime vaatlemata kapitalismi elementide arengu Prantsuse põllumajanduses.

Seltsimees Stalin, üldistades kodanlike revolutsioonide tekkimise kogemusi, kirjutab: "Kodanlik revolutsioon algab tavaliselt siis, kui on olemas kapitalistliku formatsiooni enamvähem valminud vormid, mis on kasvanud ja valminud feodaalse ühiskonna rüpes juba enne avalikku revolutsiooni..."[1]

Kapitalism Prantsusmaal arenes eeskätt tööstuses, kus XVIII sajandil kuulus juhtiv koht kapitalistlikule manufaktuurile. Põllumajanduses oli kapitalismi areng hoopis aeglasem, kuid mõnel määral võib seda siiski märgata.

---

1 J.Stalin, Leninismi küsimusi, lk. 97-98.

Eespool on juba esile toodud rida nähtusi, mis tõendavad kapitalismi arengut põllumajanduses, kuid mõningad on veel jäänud märkimata. Lisades nüüd need juurde, võtame kokku kapitalistlike suhete arengut iseloomustavad nähtused. Prantsuse põllumajanduses enne XVIII sajandi kodanlikku revolutsiooni.

Kaubalis-rahalised suhted põllumajanduses olid juba küllalt arenenud. Põhiliselt iseloomustab feodaalset põllumajandust teatavasti naturaalmajandus, kus ühe mõisa piirides toodetud produktid tarvitatakse samas ja raha osatähtsus on minimaalne. Kapitalistliku põllumajanduse üheks iseloomulikumaks jooneks on aga põllumajandussaaduste tootmine müügiks. Prantsuse talupojad pidid suurema osa oma maksudest tasuma rahas ning olid seetõttu sunnitud oma tooteid turustama.

Kaubalis-rahaliste suhete areng on tihedasti seotud talupoegade diferentseerumisega, sellel pinnal õieti alles diferentseerumine saabki teravalt välja areneda. Eespool vaatlesime, et talupoegade diferentseerumisprotsess Prantsuse külas oli tõesti juba võrdlemisi kaugele arenenud.

Kapitalistlike suhete tugevamaks arenguks põllumajanduses aitas tunduval määral kaasa John Law poolt loodud riigipanga krahh Louis XV valitsemisaja algul, millega laostusid tuhanded aktsionäärid. Sellest katastroofist jäi puudutamata vaid põllumajandus. Kodanlus pärast seda hakkas paigutama rohkem kapitale põllumajandusse, loobudes riskantsetest börsispekulatsioonidest. Laienes maade ost-müük, niivõrd kui seda võimaldasid kehtiva korra piirid.[1]

Nagu nägime, moodustasid suure osa talupoegadest pooletera-

---

1 Французская буржуазная революция, стр. 4.

rentnikud. Pooleterarent aga kujutab endast üleminekuvormi feodaalselt rendilt kapitalistlikule rendile. Kapitalistlik rent arenes Prantsusmaal samuti. Kapitalistlikud farmid, kus kasutati palgalist tööjõudu, olid Prantsusmaal juba olemas ja nende arv näitas suurenemise tendentsi.

Kapitalistlikule põllumajandusele on omane ka parem tehnika ning intensiivne maakasutamine. Prantsusmaal tehti katsetusi ka selles osas. Pilgud eeskujude saamiseks pöörati Hollandi ja eriti Inglismaa poole, kus tollal eksisteeris arenenud kapitalistlik põllumajandus. Paljud õpetlased, kirjanikud ja filosoofid toetasid ja propageerisid uusi agronoomilisi ideid. Hakkas laialdasemalt ilmuma agronoomilist kirjandust - põllumajanduslikke sõnastikke, ajakirju ja raamatuid.

Seda liikumist iseloomustas Voltaire oma tavalise irooniliselt tooniga järgmiselt: "1750.aasta lõpul rahvas, ülemääraselt küllastunud luuletuste, komöödiate, tragöödiate, ooperite, romaanide, romaaniliste lugude, veel romaanilisemate moraalsete arutlustega ja usuliste vaidlustega õndsusest ja kannatustest, hakkas lõpuks arutlema leivast. Unustati isegi viinamäed, selleks et rääkida ainult nisust ja rukkist; kirjutati suurepäraseid töid maaharimisest: kõik lugesid neid, peale põlluharijate. Võis arvata, ... , et Prantsusmaa hakkab edaspidi müüma vilja enneolematus ulatuses."[1]

XVIII sajandi keskel oli üheks tulisemaks Inglise põllumajanduse olude uurijaks ja toetajaks kaubandusintendant Vincent Gournay, kes oli kindlal arvamisel, et Inglise eeskujude kasutamine viib maa uuele õitsengule.[2] Gournay, tema sõbra Trud-

---

1 Tsit. Кареев, стр. 217 järgi.

2 Вольтерс, стр. 129.

hain'i jt. poolt esitatud mõtted leidsid varsti laialdase kõlapinna. Nende ümber tekkis ring, kes tõlkis rohkesti põllumajanduslikku kirjandust, millele varsti järgnesid tõlkijate endi poolt kirjutatud tööd.

1751.a. ilmus eriti tähtis teos "Traité de la Culture des Terres suivant les principes de M. Tull, traduit de l'Anglois par Mr. du Hamel du Manceau" (Traktaat maaharimisest M. Tull'i põhimõtete järgi, tõlgitud inglise keelest Mr. du Hamel du Manceau poolt). Nimetatud töös Duhamel lähtub põhiliselt inglase Tull'i seisukohtadest, kuid esitab rohkesti ka enda arvamusi ja kogemusi. Duhameli õpetused, mida ta veel edasi arendas, olid järgmised: 1) muuta viljavaheldussüsteemi abil põllupinnas hästi kohedaks, 2) valida hea seeme, 3) külvata parajate vahedega, 4) asetada seeme parajasse sügavusse, et ta oleks küllaldaselt kaetud mullaga, 5) hästi hoolitseda külvide eest ja töötada nende kallal seni, kui nad on põllul, nagu seda tehakse aedjuurviljadega.[1]

1751.a. Diderot' juhtimisel välja antud "Entsüklopeedia" esimeses köites oli teiste teaduste kõrval pühendatud väärikas koht ka põllumajandusele pikema artikli "Agriculture" (Põlluharimine) näol, mis oli kirjutatud Diderot' enda poolt. Nimetatud artiklis propageeriti samuti uusi agronoomilisi mõtteid (Tull-Duhamel'i järgi).

Samal aastal hakkas Pariisis ilmuma ajakiri "Journal Oeconomique" (Majanduslik ajakiri), mis käsitles põllumajanduse, tööstuse ja kaubanduse küsimusi. Natuke varem oli hakatud välja andma "Almanach du bon Jardinier" (Hea aedniku almanahh),

---

[1] Вольтерс, стр. 164.

mis hea eduga levitas elementaarseid teadmisi põllumajanduse ja aianduse alal.

XVIII sajandi 50-ndatel aastatel esines tähelepanuväärsete töödega tuntud füsiokraat Quesnay, kes ülistas maad kui ainsat toidu ja rikkuse allikat ning pooldas Inglise põllumajandussüsteemi.

Agronoomia muutus jõukates ringkondades moeasjaks, millest kõnelemine käis hea tooni juurde. Tulevane kuninganna Marie Antoinette hakkas kandma ehtena kartuliõit.[1]

Sajandi kuuekümnendad aastad olid põllumajandusalase kirjanduse ilmumise poolest eriti produktiivsed. Igal aastal saabus raamatuturule suurel hulgal teoseid kõigi põllumajandusharude kohta, fantastilisi plaane kiireks rikastumiseks põllutöö kaudu, projekte kõigi soode ja kõlbmatute maade ülesharimiseks jne.[2] Seal ajal ilmus laialdaselt ka põllumajanduslikke sõnastikke, kus samuti soovitati kasutusele võtta uusi põlluharimismeetodeid ja kritiseeriti vanu.

Viimastel aastatel enne kodanlikku revolutsiooni hakkasid põllumajandusalastes töödes Inglise põllumajanduse ülistamise motiivi kõrval esile kerkima ka revolutsioonilised mõtted. Ei kirjutatud enam niivõrd uutest kogemustest või vaatlustest , vaid üha enam "kuritarvitustest", mis takistavad põllumajanduse arengut, põllumajanduse vajadustest ja elukalliduse põhjustest.[3]

Millised olid niisuguse lahkaulatusliku propaganda tulemused?

Prantsuse põllumajanduses 1750.-1789.a. võib tõesti märgata teatud tõusu, kuid see ei tähenda sugugi mitte üldise taseme

---

1 Вольтерс, стр. 133.

2 Sealsamas, lk. 316.

3 Sealsamas, lk. 138.

paranemist, vaid ainult üksikutes kohtades tarvituselevõetud uuendusi.[1] Kirde-Prantsusmaal näiteks hakkasid mõisnikud ühendama oma laialiasetsevaid maatükke, et võimaldada intensiivsemat maaharimist.[2] Nad ajasid kohtadelt minema väiketalupojad-rentnikud ja võtsid kasutusele inglise põllumajandussüsteemi farmerluse näol või seadsid ise sisse suurmajapidamised. Kohati Kirde-Prantsusmaal oli maa haritud isegi nii hästi, et saak ületas Inglise oma.[3]

Kuid laiemas ulatuses polnud põllumajanduslike uuenduste rakendamine kehtiva korra piires võimalik, ja kui palju ka "kõrgemas seltskonnas" põllumajandusest ei räägitud, jäi üldiselt püsima kolmepõllusüsteem, primitiivne tehnika ja madal saak.

Feodalismi üheks iseloomulikumaks jooneks on teatavasti otsese tootja - talupoja varustatus maaga, kuna kapitalistlikus ühiskonnas tootmisvahendid kuuluvad kapitalistile ning töölised enda elatamiseks on sunnitud müüma oma tööjõudu. Nii toimubki üleminekul feodalismilt kapitalismile vägivaldne tootjate lahutamine tootmisvahenditest, mis ongi kapitalismi algperioodi ehk "kapitalismi esialgse akumulatsiooni" aluseks.[4] See protsess areneb klassikalisel kujul Inglismaal nn. "tarastamiste" näol.

Prantsusmaal ei võtnud talupoegade ekspropriieerimine sellist ulatust nagu Inglismaal ja, kui mitte arvestada väheseid erandeid, piirdus peamiselt kogukonnamaade anastamisega senjööride poolt.

---

[1] Вольтерс, стр. 125.

[2] Французская буржуазная революция, стр. 4.

[3] Потемкин, Молок, стр. 4.

[4] К.Маркс, Капитал, т. I , стр. 721.

Kogukonnamaid Prantsusmaal vastavalt printsiibile "pole maad ilma senjöörita" vaadeldi senjööride poolt kui maid, mis nende poolt on antud kasutamiseks talupoegade kogukondadele. Kuna kogukonnad ei omanud mingisuguseid dokumente maavaldusõiguse kohta, ei olnud talupoegadel juriidilist alust niisugusele seisukohale vastu vaielda. Nii loetigi kogukonnamaid senjöörist sõltuvaks ja nende eest tuli senjööridele tasuda mitmesuguseid makse.

Senjööril oli õigus igal ajal nõuda kogukonnamaade jagamist. Seaduslikus korras sai senjöör endale sel puhul ühe kolmandiku, millest tulenevalt niisugune protseduur kandis nimetust triage. Triage'i õigus oli senjööridele seaduslikult kindlustatud 1669.a. ordonnantsiga "Metsadest ja vetest", kuna kogukonnamaadest ühe osa äravõtmisega olid senjöörid tegelikult algust teinud juba XVI sajandil.[1] Tegelikult haarasid senjöörid tavaliselt endale kaugelt rohkem kui kolmandiku. Paljud külad suutsid säilitada vaid mõne arpent'i kogukonnamaid.[2] Kaasaeglaste sõnade järgi laienes mõisnike maa uute mõõtmiste puhul maamõõtja sirkli all nagu taigen pagari rulli all.[3] Niisugune kogukonnamaade omastamine senjööride poolt kestis laiaulatuslikult kuni kodanliku revolutsioonini.

Talupojad, kes ei tunnistanud senjööride õigust kogukonnamaadele, avaldasid niisuguse tegevuse vastu teravat protesti. Talupoegade taotlusi selles osas toetasid ka mõned XVIII sajandi kodanlikud juristid, kes tõendasid, et kogukonnamaade esime-

---

1 Кареев, стр. 73.

2 Sealsamas, lk. 76.

3 Французская буржуазная революция, стр. 4.

seks valdajaks (premier habitant) ei ole mitte senjöörid, vaid talupojad. Kogukonnamaade usurpeerimist takistada siiski ei suudetud.

1789.a. talupoegade kaebevihikud nõuavad kategooriliselt senjööride ülekohtuse tegevuse lõpetamist. Domant'i kogukonna (Pariisi lähedal) kaebevihikus näiteks kirjutatakse: "Ärgu julgegu senjöörid anastada kogukonnamaid ja võtta endale või võõrandada teistele maatükke, milliseid alati on kasutanud kogukond, aga need maad, millised nad on anastanud, viidagu tagasi oma loomulikku olukorda!"[1] Rennes'i kaebevihik teatab, et eriti viimase kahekümne aasta jooksul on senjöörid haaranud endi kätte suure osa kogukonnamaadest.[2]

Kogukonnamaade anastamise tagajärjed olid eriti kurvad kogukonna vaesematele liikmetele. Kehvtalupoegadele olid kogukonnamaad väga suure tähtsusega: nendel karjatasid nad oma loomi, kelledest said olulisema osa oma sissetulekutest. Kogukonnamaa haaramisega senjööri poolt kaotasid kehvikud võimaluse loomade pidamiseks, sest polnud neid enam kusagil karjatada.

Senjöörid hakkasid likvideerima ka talupoegadele kuuluvaid teatud õigusi mõisamaade kasutamisel. Nii näiteks oli talupoegadel luba korjata puid ja hagu senjööri metsast, õigus karjatada loomi mõisamaal pärast viljakoristamist (droit de vaine pâture), õigus korjata mahalangenud viljapäid jt. õigusi. XVIII sajandil püüdsid senjöörid üldiselt niisuguseid õigusi kaotada, millega seoses halveneb jällegi teravalt just kehvikute olukord.

---

1 Кареев, стр. 74.

2 Sealsamas.

Niisiis olid Prantsuse põllumajanduses enne XVIII sajandi kodanlikku revolutsiooni mõnel määral arenenud ka kapitalistlikud suhted. Prantsuse külas ilmnes seega kahe erineva majandussüsteemi - feodaalse ja kapitalistliku kokkupõrkumine.[1]

Kuivõrd ka kapitalismi elemendid põllumajanduses märgatavad ei oleks, olid nad siiski vähemuses ja kehtivad tootmissuhted ei võimaldanud nende edasist arenemist. Raske maksukoorma all ägav talurahvas ei olnud suuteline põllumajandust selles suunas edasi viima. Ainult väike osa privilegeeritud seisuste esindajatest võttis omaks uued ideed ja hakkas pooldama kapitalistlikku tootmisviisi.

Kaugelt suurem, õigemini valdav osa privilegeerituist ei püüdnud mitte ainult säilitada, vaid isegi tugevdada feodaalset ekspluateerimissüsteemi. See ilmnes eriti viimastel aastakümnetel enne revolutsiooni nn. "feodaalse reaktsiooni" näol.

Eespool juba nägime, et feodaalkoormiste suurus, nende arv, sissenõudmine jne. olid üksikutes kohtades erinevad, et talupoegade ja senjööride õigused ja kohustused üksteise suhtes olid sedavõrd keerulised, et isegi omaaja juristid ei suutnud neid sageli lahendada. Prantsuse ajaloolane Brutails on sellega seoses juhtinud tähelepanu huvitavale faktile, mida hiljem on tõendanud ka teised uurijad.

Nimelt ei tasunud talupojad-censitaire'id sageli faktiliselt livres terriers'ides fikseeritud koormisi, kohati isegi aastate viisi ei maksnud senjöörile mingisuguseid makse. Ka ei olnud notariaalsetes aktides alati täpselt piiritletud cens'i ja teiste sellega seotud koormiste suurus. Esines juhtumeid,

---

1 Потемкин, Молок, стр. 5.

kus talupojad teatasid notarile, et nad ei tea, kellest sõltub nende kasutuses olev maa.[1] Brutails teatab niisugusest senjöriaalsete õiguste "unustusse" langemisest Prantsusmaa lõunaosas, Roussillon'is. Põhimõte "pole maad ilma senjöörita" kehtis tõesti nõrgemini maa lõunaosas, kuid, nagu näitab Lutšitski, niisugune nähtus esines ka mujal Prantsusmaal XVIII sajandi esimesel poolel.

Näiteks Bretagne'is esines rohkesti talupoegade maid, millede kohta räägiti, et nad on vabad maksudest (franches des rentes). Nii teatas üks Bretagne'i talupoeg, et tema maa on just selline ja et ta ei tea, kellest see sõltub; teine, et niikaua kui ta mäletab, ei ole ta oma maa eest kellelegi maksnud; kolmas, et rea aastate jooksul pole keegi tema maa eest mingisuguseid makse nõudnud; neljas, et varem on temalt nõutud rohkem, nüüd aga järjest vähem ja vähem jne. Umbes samasuguseid teateid on ka Champagne'ist, Touraine'ist, Limousin'ist, Auvergne'ist ja paljudest teistest kohtadest. Üks Bourgogne'i senjöör, chevalier Savigny teatas 1750.a., et 1735.a. alates ei ole tema õigused talle toonud ühtki sou'd sissetulekut, sest tema "vasallid" avalikult teatavad, et nad pole kohustatud mitte midagi maksma. Senjööri arvates "see on paljas pretensioon nende poolt, kuid fakt on see, et ma midagi ei saa"[2].

Senjöriaalsete kohustuste mittetäsumine talupoegade poolt, mida võib täheldada paljudes kohtades, loomulikult ei tulenenud senjööride heasüdamlikkusest ega "unustamisest" ja Lutšitski ning teiste kodanlike ajaloolaste katse nimetatud nähtuse abil näidata talupoegade olukorda paremas valguses on alusetu. Ilm-

---

1 Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 282-283.

2 Sealsamas, lk. 283.

sesti on siin tegemist talupoegade klassivõitluse ühe vormiga - lihtsa tõrkumisega koormiste tasumisest. Viimasena toodud näide viitab otseselt sellele. Teiseks põhjuseks võis olla asjaolu, et talupojad oma vaesuse tõttu ei olnud suutelised koormisi tasuma ja senjöörid olid sunnitud nende sissenõudmise mõneks ajaks edasi lükkama.

Et tasumata jäänud koormised ei langenud mitte "unustusse", seda tõendab fakt, et senjöörid pidasid täpset arvestust kättesaamata jäänud koormiste kohta. Ühe Quercy kogukonna senjööri arveraamatust näiteks ilmneb, et 3/4 tema maadest ei anna nõutud tulusid. Touraine'is lasus ühes senjöörias 1759.a. 4 talupojal 27 livre'i suurune võlg, mis polnud tasutud ka 1767.-aks. 1730.-1767.a. sama senjööri suhtes võlgnevus ulatus kokku 12 796 livre'ini. Seega jäi senjööril igal aastal saamata keskmiselt 400-500 livre'i.[1]

Talupoegade-censitaire'ide tõrkumine koormiste tasumisest oli nähtavasti seotud ka rendimaksu tõstmisega. Sel teel püüdsid senjöörid korvata oma tulude vähenemist censitaire'idelt. XVIII sajandi teisel poolel kasvas rendimaksu suurus tunduvalt, ületades viljahindade tõusu vastaval ajavahemikul. Näiteks Põhja-Prantsusmaal maa, mis 1747.a. oli välja renditud 475 livre'i eest, renditi 1774.a. välja juba 1000 livre'i eest. Rendimaksu kiire tõus sel perioodil oli märgatav ka kõikjal mujal.[2]

Kuid arvestades üldisi majanduslikke tingimusi, olid ka rendimaksu tõstmisel omad piirid. Privilegeeritud seisuste sissetulekud ei osutunud ikkagi küllaldaseks nende väljaminekute

---

[1] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 284.

[2] Sealsamas, lk. 285-286.

katteks, mida nõudis pillav elu Pariisis ja Versailles's ning teistes linnades. Arenev tööstus tootis rohkem kaupu ja aadlike tarvidus raha järele kasvas.

Ja nii alustasid senjöörid XVIII sajandi 50-60-ndatel aastatel uut üldist pealetungi talupoegade-censitaire'ide vastu, hakkasid kõikjal sisse nõudma koormisi, mida neile enam ammugi polnud tasutud ja püüdsid lisaks sellele kehtestada uusi. See liikumine kannabki "feodaalse reaktsiooni" nimetust, nii nagu seda nimetas prantsuse ajaloolane Aime Cherest ja sellisena on ta ajaloolise terminina jäänudki püsima. See "feodaalne reaktsioon" oli enne XVIII sajandi kodanlikku revolutsiooni üheks tähelepanuväärsemaks nähtuseks Prantsuse agraarajaloo alal. Sisuliselt tähendas see feodaalse ekspluateerimise järsku tugevnemist, mille abil feodaalid lootsid parandada oma rahalist olukorda.

Algas üldine livres terriers'ide kontrollimine, milliseks tööks rakendati erilised ametnikud - nn. fedvistid, kes said tasu senjöörilt vastavalt sissetulekule, mida nad viimastele kindlustasid. "Feodaalne reaktsioon", mis algas XVIII sajandi teisel poolel, arenes eriti ulatuslikult 70-ndatel ja 80-ndatel aastatel, võttes kogu maad haarava iseloomu.[1]

Aime Cherest kirjeldab seda järgmiselt: "... senjöörid hakkasid kontrollima oma dokumente, uuendama oma terriers'sid, välja tuhnima õigusi, milledest ära ütelda olid omanud mõistust nende esivanemad, üle trumpama oma võlgnike vastupanu, esile kutsuma nende vastu lõputuid protsesse, halastamatut sõda."[2]

---

[1] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 287.

[2] Tsiteeritud Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 287 järgi.

"Feodaalse reaktsiooni" tulemused peegelduvad senjööride arveraamatuis. Näiteks tuntud filosoofi Helvetius'e - Helvetius omas senjööria ja maid Alam-Normandias - arveraamatust, mis on sisse seatud 1776.a., nähtub, et tema käsul on kontrollitud kõik viimase 29 aasta jooksul teostatud ostu-müügi tehingud. Selle eesmärgiks on sisse nõuda lods et ventes, mida seni polnud tasutud.[1] Sissekanded senjööride arveraamatuis tõendavad, et 80-ndatel aastatel on täielikult sisse nõutud kõik senjöriaalsed koormised, samuti on toimunud energiline võlgade sissenõudmine.[2]

Kõikjal kutsusid senjöörid kohale fedvistid ja sõlmisid nendega lepinguid, millede järgi viimased kohustusid kindlaks tegema ja taastama kõik kunagised senjööride õigused. Kuid mitte ainult vanade õiguste taastamine ei olnud senjööride eesmärgiks, vaid nad püüdsid kehtestada ka uusi. Näiteks oli ühe senjööri ja fedvisti vahel sõlmitud lepingus ette nähtud, et iga taastatud senjöriaalse õiguse puhul saab ta tasuks 2 sou'd livre'ilt, iga uue õiguse (droits inconnus) "leiutamise" eest aga juba 8 sou'd livre'ilt.[3]

Nii tugevnes feodaalne ekspluateerimine XVIII sajandi teisel poolel. Feodaalne ekspluateerimissüsteem oli jookshud ummikusse, ta ei võimaldanud enam tootlike jõudude arengut, ta ei toonud enam ka valitsevale klassile nõutavat sissetulekut. Feodaalid püüdsid oma kõikumalöövat positsiooni kindlustada vanade ekspluateerimismeetodite tugevdamisega, kuid see võis aidata neid

---

[1] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIIIв., стр. 287.

[2] Sealsamas, lk. 288.

[3] Sealsamas.

ainult lühikeseks ajaks. "Feodaalne reaktsioon", kogukonnamaade omastamine, rendimaksude tõus jne. viisid aga ühtlasi ka talupoegade klassivõitluse teravnemisele.

Feodaalse ekspluateerimise vastu oli Prantsuse talupoegkond arendanud võitlust juba mitmete sajandite - kogu feodaalaja jooksul. "Klassivõitlus ekspluateerijate ja ekspluateeritavate vahel on feodaalkorra peajooneks."[1] See klassivõitlus, kord nõrgenedes, kord tugevnedes, arenes mitmesuguste vormide näol kuni relvastatud ülestõusudeni, milledest laiemaulatuslik oli tuntud "Jaquerie" XIV sajandil. Kuid sellega kaugeltki ei lõppenud talupoegade ülestõusud feodaalide vastu, vaid nad kestsid samakaua, kui kestis feodaalne ekspluateerimine. Paljude aastate jooksul muutusid küll talupoegade rahutuste konkreetsed ajendid, kuid "kalduvus üles tõusta" ja ülestõusude fakt jäi püsima.[2]

XVIII sajandi esimest aastakümmet tähistasid arvukad talupoegade rahutused, milledest suurimaks kujunes nn. kamisaaride ülestõus Cevennes'i mägedes 1702-1705.a. See ülestõus oli suunatud erakordselt raskete maksude, kohtu ebaõigluse ja tugevneva senjöriaalse surve vastu. Ülestõusnute poolt tõstèti loosung: "Ei mingeid makse ja südametunnistuse vabadus!" Kamisaaride liikumise lained kestsid kuni 1715.a.-ni ning ta haaras ka Languedoc'i, Vivarais'i ja Dauphiné'i.

1705.a. puhkesid rahutused Quercy's, Perigord'is, Bearn'is ja mujal ristimise, abiellumise ja surmaaktide maksustamise pärast, 1707.a. uuesti Quercy's maksude ja koormiste pärast, 1709.a. paljudes kohtades erakordse külma, ikalduse ja nälja tõttu.[3]

---

[1] Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu. Lühikursus, lk. 113.

[2] Порше, стр. 92.

[3] Sealsamas, lk. 91.

XVIII sajandi esimesele aastakümnele järgnes teatav näiline rahunemine. Kuid ülestõusude tuli ei olnud kustunud, vaid hõõgus tuha all.

Sajandi keskpaiku algasid laialdased talurahvaliikumised uue hooga. Ägedat võitlust sel ajal arendasid ühtlasi linnaplebeid, kellede ülestõusud, nagu tihti varemgi, põimusid talupoegade omadega.

1747.a. puhkesid laialdased rahutused leiva pärast Toulouse'is. Guyenne'is toimus kokkupõrkeid igal turupäeval. 1750.a. kohta on teateid Bearn'ist rahutustest, mis suudeti maha suruda alles relvajõuga. Nimelt on seal kogunenud 6000-7000 inimest, kes osutasid vastupanu maksukogujate tegevusele. Kohale on kutsutud Artois' rügemendi kaks roodu, kes tulistasid ülestõusnuid, surmates umbes tosina nendest.[1]

Rouen'is ja selle ümbruses 1752.a. kestis ülestõus kolm päeva. Dauphine's ja Auvergne'is tungisid talupoegade salgad leivakauplustesse ja võtsid sealt leiba enda poolt määratud hinnaga. Arles'is piirasid kaks tuhat relvastatud talupoega linna raekoda, nõudes leiba, ja alles sõdurite abiga suudeti nad laiali ajada.[2]

XVIII sajandi 70-ndatel aastatel algab uus talurahvaliikumiste laine, eeskätt feodaalse reaktsiooni mõjul. 1782.a. puhkesid rahutused Poitou's, 1786.a. Vizilais's, 1783.-1787.a. toimusid ülestõusud Cevennes'ides, Vivarais's ja mujal.[3] 70-ndate aastate keskpaiku puhkeb nn. jahusõda (guerre de farines) leivapuuduse tõttu.

---

1 Кареев, стр. 216.

2 Sealsamas.

3 Французская буржуазная революция, стр. 5[illegible].

1787.a., 1788.a. ja 1789.a. ülestõusude torm laius juba üle kogu maa.[1] Samal ajal puhkes võimas streigiliikumine linnades, eriti Pariisis, kuid ka mujal, näiteks Rennes'is, Grenoble'is jne.

Sageli on kodanlikud ajaloolased püüdnud seda seletada kui ootamatut purset, mis oli tingitud ainult momendi eriolukorrast - majanduslikust kriisist, ikaldusest ja näljast. Niisugune vaade näitab selle rahvaliikumise mittemõistmist. Täiesti vale hinnangu selles suhtes annab ka Karejev, kes püüab näidata, et XVIII sajandi talurahva ja linna alamkihtide rahutuste põhjuseks oli nälg.[2] Tegelikult andis suurenev vaesumine rahutustele ainult tugevama hoo, kuna nende põhjused peitusid ikkagi kehtivates tootmissuhetes. Talupoegade ja linnaplebeide liikumine suunduski järjest selgemini just absolutismi ja feodalismi aluste vastu.

Et talupoegade rahutused ei tekkinud ajutistest põhjustest, seda märkisid õigesti ära ka juba mõned kaasaeglased. Näiteks juhtis intendant Malleville kirjas Necker'ile 3.oktoobril 1788.a. tähelepanu sellele, et rahutuste põhjuseks ei ole mitte ainult ikaldused ja nälg, veel vähem "agitaatorite" mõju, vaid peamiseks põhjuseks on viha senjööride vastu. Nimetatud intendant kirjutab järgmist: "Rahva rahutused ei ole viletsuse tulemus, rahvas on ikestatud, koormatud ja maha surutud feodalismi raskustega, kõikjal äärmiselt häälestatud aadli ja suurmaaomanike vastu. Ja need ekstsessid, mis tema poolt on teostatud ja teostatakse, näitavad, millise astmeni on jõudnud rahulolematus feodaalse režiimi mõju ja surve ning maksu-

---

1 Поршнев, стр. 92.

2 Кареев, стр. 215.

koorma tõttu." Kirja autor lisab, et ülestõusud ei ole suunatud mitte niivõrd riigivõimu, kui just senjööride vastu.[1]

1788.a. oli järjekordne ikaldusaasta. Lõplikult hävitas vähese saagi kohutav torm, mis märatses kogu Prantsusmaal 13. juulil 1788.a. Suvisele ikaldusele järgnes erakordselt karm talv: pakane ulatus 18°-le Reaumur'i järgi, mis hävitas viinamarjaaiad.[2]

Samal ajal jõudis äärmise teravuseni tööstuse ja kaubanduse kriis, põimudes läbi finantskriisiga, mille tagajärjeks oli rea ettevõtete sulgemine ja tööpuudus.

Talupojad ja linna alamkihid sattusid nälga ja viletsusse sellises ulatuses, millist juba palju aastaid polnud esinenud. Sajad tuhanded uued, füüsiliselt terved talupojad, kes olid sunnitud esmakordselt sirutama käe armuandide järele, täiendasid seniseid kerjuste ridu. Suremus tõusis erakordselt kõrgete arvudeni.

Kõige selle tagajärjel muutusid rahva rahutused 1788.a. lõpul veelgi laialdasemaks. 1789.a. esimesel poolel võtsid need rahutused kolossaalse ulatuse, olles nagu vägevaks eelmänguks saabuvale revolutsioonile.

4-5 kuu jooksul, mis eelnesid generaalstaatide avamisele (mais 1789.a.), kogu Prantsusmaal, Picardie'st kuni Provence'ini ja Poitou'st kuni Elsass'ini, puhkesid talupoegade ja linna alamkihtide ülestõusud, tekitades ärevust mitte ainult privilegeeritute, vaid ka suurkodanluse hulgas. Eriti võimsa hoo võtsid rahutused 1789.a. märtsis ja aprillis. Ainult ühe Põhja-Prantsusmaa provintsi (Flandria-Hennegau) ulatuses, mis moodustas

---

[1] Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в., стр. 290.

[2] Манфред, стр. 21.

umbes 1/80 kogu Prantsusmaast, toimusid nende kahe kuu jooksul järgmised ülestõusud: Cambrai's 13. märtsil, Hondschoote'is 22.märtsil, Hasebrücke's ja Valenciennes'is 30. märtsil, Berge'is 6. aprillil, Dunkerque'is 11. aprillil, Lille'is 29. aprillil, Douai's 30. aprillil.[1] Nende kevadiste rahutuste hiigelsuur tähtsus muutub mõistetavaks, kui silmas pidada, et samasugused "mässud" toimusid samal ajal ka teistes provintsides, nimelt Poitou's, Bretagne'is, Touraine'is, Orleans'is, Normandias, Ile de France'is, Picardie's, Champagne'is, Elsassis, Bourgogne'is, Nivernais's, Auvergne'is, Languedoc'is ja Provence'is.[2] Nii nagu eelmistelgi aastatel, tõusis nende rahutuste puhul esikohale just toitlustusküsimus. Näiteks Marseille's, Aix'is ja Toulon'is nõudsid linnaplebeid 20.aprillil 1789.a. toiduainete hindade alandamist. - 4 sou'le naela liha ja 2 sou'le naela leiva eest. Rohkem kui 40 asulat nimetatud rajoonis, see tähendab Provence'i provintsis, võttis osa võitlusest kõrgete hindade ja ülejõukäivate maksude vastu. Rahvas astus välja kodanlaste ja ametnike vastu, kes püüdsid liikumist seisma panna, loopides neid kividega ja hirmutades neid mitmel viisil[3].

Need linnade alamkihtide rahutused põimusid tihedalt talupoegade ülestõusudega. Talupoegade ja linna alamkihtide solidaarsust tõendavad näiteks sündmused Lyon'is, kus pärast seda kui linna töölised olid hävitanud linnaväravad, kus võeti maksu linna toodavatelt toiduainetelt, talupojad kohe tõid linna suurel hulgal veini, liha ja teisi toiduaineid alandatud hindadega.[4]

---

[1] Французская буржуазная революция, стр. 40.

[2] Sealsamas.

[3] Sealsamas.

[4] Sealsamas, lk. 40-41.

Puhtakujuliselt toitlusküsimusi puudutavate nõuete kõrval eriti 1789.a. esimese poole rahutuste puhul ilmnes selgelt võitlus feodaalse ekspluateerimise aluste vastu. Nii kirjutasid ühe Lõuna-Prantsusmaa väikelinna ametnikud rahutuste kohta, mil ülestõusnud sundisid kohalikku piiskoppi ära ütlema veskibanaliteedist: "Rahvas kujutas endale ette, et tema on kõik ja et ta võib kõik..."[1]

Kohati toimusid 1789.a. kevadel ka kallaletungid feodaalide lossidele. Nendest võtsid osa ka linnade elanikud. Nii kirjutas Poola saadik rahutuste kohta Provence'is: "Seal, kus nälg andis end tunda kõige tugevamini, läksid töölised linnadest küladesse leiba otsima. Sageli murti sisse ususeltside, kaupmeeste-ülesostjate ning eraisikute aitadesse ja jahu anti üle pagaritele."[2] Linnatöölistest, vaestest talupoegadest, põllutöölistest ja teistest moodustusid relvastatud salgad, kes algul võtsid endile vilja, siis aga tungisid kallale senjööride lossidele, hävitasid livres terriers'id ja sundisid senjööre loobuma oma feodaalsetest õigustest.

Talupoegade ja linna alamkihtide XVIII sajandi kodanlikule revolutsioonile eelnevate rahutuste uurimisel on nõukogude ajaloolased (Potjomkin, Poršnev jt.) ära teinud määratu töö. Siiski ei ole eriti 1789.a. esimese poole rahutused veel täiesti põhjalikult läbi uuritud ning puuduvad spetsiaalsemad tööd selles küsimuses. Igatahes pole aga kahtlust, et need rahutused enne revolutsiooni võtsid tohutu ulatuse ja et nendest osavõtjad järjest teadlikumalt suunasid oma löögi just feodalismi aluste vastu.

---

[1] Французская буржуазная революция, стр. 41.

[2] Sealsamas.

Talupoegkond, rõhutud ülejõukäivate maksude, koormiste ja andamitega, ekspluateeritud ja alla surutud aadlike, kiriku ja kuninga ametnike poolt, tõusis oma väljapääsematu olukorra tõttu ühiskondlikuks jõuks, kes oli ülimal määral huvitatud feodaal-absolutistliku korra hävitamisest.

Talupojad ei moodustanud XVIII sajandil kaugeltki mitte majanduslikult ühetaolist massi. Külas oli juba välja arenenud kulaklik ladvakiht, kes ekspluateeris vaesemaid talupoegi. Kuid talupoegade viletsuse peamiseks põhjuseks oli siiski feodaalne režiim, sest senjööride feodaalsed õigused ja valitsusvõimude maksupoliitika rõhusid kõiki talupoegade kihte. Nii vihkas kogu talupoegkond tervikuna kehtivat režiimi ja astus üksmeelselt välja selle hävitamiseks.

Võrdselt talupoegadega kannatasid feodaal-absolutistliku režiimi all ka linnade alamkihid. Moodustades rahvastiku määratu suure enamuse, tõusid nad läheneva revolutsiooni kandvateks jõududeks.

Kuid kumbki nendest ei olnud suuteline võtma enda kätte revolutsiooni juhtimist. Talupoegkond ei ole juba oma sotsiaalse olemuse tõttu võimeline iseseisvaks, organiseeritud võitluseks, töölisklass aga oli tollal veel nõrk. Revolutsiooni hegemooniks sai kodanlus, kes tugevnes vastavalt kapitalistlike suhete arenemisele ja kelle tegevusvabadust kehtiv kord väga suurel määral piiras.

Seltsimees Stalin näitab, et XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni juhiks oli Prantsuse kodanlus just sellepärast, "... et prantsuse proletariaat oli nõrk, ta ei esinenud iseseisvalt, ta ei esitanud oma klassinõudmisi, tal ei olnud ei klassiteadvust ega -organisatsiooni, ta sõrkis siis kodanluse sa-

bas ja kodanlus kasutas seda kui relva oma kodanlike eesmärkide saavutamiseks."[1]

Üleminek feodalismilt kapitalismile on seotud agraarkorra põhilise muutmisega, millega kapitalistlik tootmisviis loob omale vastava omandivormi, alistades põllumajanduse kapitalile, sest "... see maaomandi vorm, mille leiab eest tekkiv kapitalistlik tootmisviis, ei ole temale vastav vorm"[2].

Prantsuse kodanlus teadis , "... et tema võimu aluseks on feodalismi hävitamine maal, maad-omava (grundbesitzenden) vaba talurahva klassi loomine"[3].

See kindlustaski talupoegkonna liidu kodanlusega.

---

[1] J.V.Stalin, Teosed, 2. kd., lk. 59-60.

[2] К. Маркс, Капитал, т. III , стр.

[3] V.I.Lenin, Valitud teosed, I kd., lk. 448.

V

T a l u p o e g k o n n a v õ i t l u s a g r a a r k ü s i m u s e l a h e n d a m i s e e e s t r e v o l u t s i o o n i a j a l j a s e l l e t u l e m u s e d

1789.a. oli Prantsusmaal pind kodanlikuks revolutsiooniks lõplikult küps.

V.I.Lenin, näidates, et ükski revolutsioon pole võimalik ilma revolutsioonilise situatsioonita, määratles revolutsioonilise situatsiooni peatunnused järgmiselt: "1) Võimatus valitsevatel klassidel säilitada muutmatul kujul oma ülemvõimu; üks või teine tippude kriis, valitseva klassi poliitika kriis, mis tekitab lõhe, kuhu tungib rõhutud klasside rahulolematus ja raev. Revolutsiooni saabumiseks pole harilikult küllaldane, et "alamkihid ei taha", vaid on veel vaja, et "ülemkihid ei saa" elada endist viisi. 2) Rõhutud klasside puuduse ja hädade ebatavaline teravnemine. 3) Tähendatud põhjustel masside aktiivsuse suur tõus, kes "rahulikul" ajajärgul lasevad end rahulikult röövida, tormistel aegadel aga tõmmatakse kaasa nii kogu kriisiolukorrast kui ka "ülemkihtide" eneste poolt iseseisvale ajaloolisele väljaastumisele."[1]

---

1 В.И.Ленин, Соч., т. 21, изд. 4-ое, стр. 189-190.

XVIII sajandi 80-ndate aastate lõpul Prantsusmaal olid kõik need revolutsioonilise situatsiooni tunnused selgekujuliselt olemas. Käesoleva töö raamest läheks kõrvale valitsevate klasside poliitika kriisi iseloomustamine, mis 80-ndate aastate lõpul reljeefselt ilmnes, küll aga nägime eeltoodust, kuidas feodaalse ekspluateerimise tõttu valdav osa rahvastikust - umbes 23 miljoniline talupoegkond, oli sattunud meeleheitlikku olukorda, kuidas tema puudus ja häda suurenes ebatavalisel määral. Samuti vaatlesime, kuidas kasvas talurahvahulkade aktiivsus, kes üha energilisemalt asusid võitlema kehtiva korra vastu. Stiihilised, üksteisest eraldatud ülestõusud omandasid järjest teadlikuma, sihikindlama ilme. Talupojad hakkasid mõistma, et nende viletsuse põhjuseks pole mitte üksikud senjöörid või loodusõnnetused, vaid kehtiv kord tervikuna.

Tekkinud revolutsiooniline situatsioon arenes Prantsusmaal välja revolutsiooniks, mis puhkes 1789.a. juulis. Sellesse kodanlikku revolutsiooni esimestest päevadest peale aktiivse jõuna lülitus ka Prantsuse talupoegkond.

Peaeesmärgiks, mille eest Prantsuse talurahvas revolutsiooni ajal võitles, oli feodaalse korra ja sellega seotud feodaalkoormiste kaotamine. Selle kõrval talurahvas tõstis veel rea nõudmisi, milledest olulisemaks oli kogukonnamaade tagastamise nõue.

Pärast Bastille' vallutamist Pariisis algasid kogu Prantsusmaal talupoegade ülestõusud senisest veelgi suurema jõuga. Talupojad lõpetasid feodaalsete koormiste tasumise, tungisid aadlike lossidesse ja põletasid senjöriaalseid õigusi tõestavad dokumendid. Senjöörid põgenesid kabuhirmus linnadesse.

Talupoegade-censitaire'ide kõrval astus välja ka külakehvistu. Need täielikult laostunud talupojad võitlesid kõige energilisemalt, kartmata maha põletada senjööride losse ja rüüstata mõisaid.

Talupoegade ülestõusud, haarates jõulise lainena kogu maa, olid suunatud peamiselt senjööride ja feodaal-absolutistliku korra vastu. Kuid nad ei sisendanud "suurt hirmu" mitte ainult privilegeeritud seisustes, vaid ka kodanluses, kes kartis, et see võib suunduda ka tema varanduste vastu.

Võimas talupoegade liikumine kindlustas 14. juulil Pariisi rahva poolt saavutatud võitu ja omas otsustava tähtsuse feodaal-absolutistliku korra hävitamisel.

"Pärisorjade-talupoegade revolutsioon kõrvaldas feodaalhärrad ja kaotas ekspluateerimise pärisorjuse-vormi,"[1] rääkis seltsimees Stalin oma kõnes I kolhoosnike-löögtööliste kongressil, näidates, millised sotsiaalsed jõud omasid otsustava tähtsuse ekspluateerimise ajalooliste vormide muutumisel.

Asutav Kogu, hirmutatuna talupoegade ähvardavast liikumisest, oli sunnitud kõrvale jätma konstitutsiooni arutamise ja päevakorda võtma feodaalsete koormiste küsimuse.

4.-11. augustini 1789.a. vastuvõetud dekreetides deklareeriti järgmist: "Asutav Kogu kaotab täielikult feodaalse korra ja dekrediteerib, et feodaalsetest ja tsensuaalsetest õigustest ja kohustustest kaotatakse tasuta kõik need, mis tulenevad "surnud käest", ... samuti isiklikust sõltuvusest ja kõik, mis neid asendavad, et kõik ülejäänud koormised kuuluvad väljaostmisele ja et nende hind ja väljaostu moodused korraldatakse

---

1 J.V.Stalin, Leninismi küsimusi, lk. 364.

Asutava Kogu poolt. Need esitatud koormistest, mis ei kaotata selle dekreediga, kuuluvad tasumisele kuni väljaostuni."(Art.1)[1]

Kaotati senjööride ainuõigus tuvilate pidamiseks, kusjuures tuvid tuli sulgeda kogukonna poolt määratud perioodil. Sel perioodil lahtiselt lendavad tuvid loeti metslindudeks ja igaühel oli oma maa ulatuses õigus neid surmata. Samuti kaotati senjööride jahipidamise ainuõigus. Senjöriaalne kohus kuulutati kaotatuks, kuid kuni uue kohtukorralduse rakendamiseni pidi ta jääma töötama.

Sama dekreediga loeti vajalikuks kaotada ka kirikukümnis, kusjuures deklareeriti, et edaspidi tuleb leida uusi vahendeid kultuseks kuluvate väljaminekute katteks. Kuid ühtlasi märgiti, et senikaua, kui need leitakse, jätkub kirikukümnise sissenõudmine endises korras. Nii ei kaotatud kirikukümnis veel tegelikult.

Kõige olulisem - feodaalkoormiste küsimus, oli lahendatud järgmisel viisil: koormised jagati isiklikku laadi ja maa kasutamisega seotud koormisteks. Esimesed kuulutati otsekohe kaotatuks, teised aga loeti senjööride eraomandiks ja nendest võis vabaneda väljaostu teel. Seejuures ei näidanud dekreet küllalt selgesti, millised koormised kuuluvad esimesse, millised teise rühma. See, kui ka teised väljaostu puudutavad küsimused jäid esialgu selgemakujuliselt lahendamata.

4.-11. augusti dekreedid kujutasid tegelikult endast vaid deklaratsiooni, sest nende ellurakendamiseks tuli välja töötada rida spetsiaalseid seadusi. Samuti dekreedid ise ei omanud veel seaduse jõudu, enne kui nad polnud kuninga poolt kinnitatud.

---

[1] Дембо, стр. 120.

Siiski oli dekreetidel küllalt suur tähtsus. Talupojad mõistsid neid kui feodaalsetest koormistest täieliku vabastamise seadust. Nad lõpetasid kirikukümnise ja senjöriaalsete koormiste tasumise.

Suutes ajutiselt rahustada talurahvaliikumist, Asutav Kogu püüdis lükata võimalikult edasi 4.-11. augusti dekreetide realiseerimist. 1790.a. algul talupoegade ülestõusud hakkasid jälle arenema laiaulatuslikumalt. Riigivõimu esindajad püüdsid sundida talupoegi koormiste tasumisele, mille tulemusena tihti arenesid relvastatud kokkupõrked. Veebruaris 1790.a. ainult Bretagne'is põletati talupoegade poolt maha 37 aadlike lossi.[1] Vaatamata sõjaliste jõudude ja karmide karistuste rakendamisele ülestõusud laienesid kogu maal.

Asutav Kogu oli sunnitud uuesti asuma agraarküsimuse juurde. 15. märtsi 1790.a. seadusega kaotati senjööride triage'i õigus. Kuid mõisnike poolt varem anastatud kogukonnamaad jäeti neile alles. Sama seadusega kinnitati koormiste jagunemine "isiklikeks" ja "reaalseteks". Vaidluse tekkimisel, milline koormis kuulub ühte või teise kategooriasse, tegelikult jäid aadlikele kõik võimalused tõestada, et tegemist on just väljaostule alluva koormisega.

Väljaostu summa ja korra kohta käivad seadused anti välja veel hiljem, mais 1790.a. Nende seaduste järgi väljaostuoperatsioon muudeti erakordselt raskeks. Talupojad pidid tasuma kogu väljaostusumma kõigi koormiste eest ja ühekorraga, kusjuures väljaostule asumist ei tehtud kohustuslikuks, vaid jäeti see senjööri ja talupoja omavaheliseks asjaks. Arvestamata kõiki formaalsusi, juba väljaostusumma üksinda tegi väljaostu tegeli-

---

1 Манфред, стр. 46.

kult suuremale osale talupoegadest võimatuks, sest ta ületas tunduvalt tasutavate koormiste tegeliku hinna.[1]

Nii ei lahendanud Asutav Kogu agraarküsimust selles ulatuses, mis oleks võimalik olnud kodanliku revolutsiooni piirides. Ei likvideeritud lõplikult feodaalseid suhteid, valdav osa talupoegadest ei vabanenud senjöriaalsetest koormistest. Siiski olid suunatud Asutava Kogu agraarseadused maa eraomandi kindlustamisele. Seda liini mööda läks feodaalse maavalduse likvideerimine ja asendamine kapitalistlike vormidega. Nn. "igavese" rendi alusel olevad maavaldused muudeti nüüd kapitalistlikuks maaomandiks.

Asutava Kogu agraarpoliitika, kaitstes suurkodanluse ja liberaalse aadli huve, kes oli huvitatud oma feodaalsete suurmaapidamiste muutmisest kapitalistlikeks majapidamisteks, ei rahuldanud kaugeltki veel talupoegi. Rahulolematus ei jäänud püsima mitte ainult kehvikute, vaid isegi jõukamate talupoegade hulgas. Väikesed järeleandmised ei toonud talupoegadele peaaegu mingisuguseid reaalseid kergendusi. Talupojad ise nimetasid neid seadusi "kuritegelikeks".[2] Sellepärast jätkus talurahvaliikumine.

1790.a. suve lõpul ja sügisel vahepeal vaibunud talurahvarahutused lõid lõkkele uue hooga. Quercy's, Perigord'is, Rouergue'is ja mujal astusid talupojad uuesti võitlusesse. Cahors'ist teatasid 1790.a. kohalikud võimud ilmse hirmuga: "Mõnedes kohtades rahvas hakkab uuesti süütama "maitulesid", mis on üldiseks ülestõusu signaaliks... teistes kohtades seatakse üles võllad nende jaoks, kes maksavad koormisi, ja nende jaoks,

---

[1] Французская буржуазная революция, стр. 77.

[2] Дембо, стр. 126.

kes neid koguvad..."[1]

Nii jäi talurahvas endiselt revolutsiooniliseks jõuks, agraarküsimus - revolutsiooni peamiseks küsimuseks.

1791.a. talurahvaliikumine areŋes edasi. Arvukates petitsioonides talupojad protesteerisid Asutava Kogu agraarseaduste vastu, eriti "juhuslike" õiguste (droits casuels) väljaostu ja üheaegse väljaostu kohustuse vastu.

Legislatiivi ette tema tegevusperioodi esimestest päevadest peale tõusis agraarküsimuse lahendamise tarvidus. Esialgu ei teinud Legislatiiv selles suhtes midagi. Kuid talupoegade nõudeid ignoreerida ta siiski ei võinud. Kontrrevolutsiooniline liikumine ja algav sõda sundisid Legislatiivi agraarküsimuse juurde asuma. Siiski alles 1792.a. algul moodustati vastav komisjon. Tegelikult võttis Legislatiiv agraarküsimuse tõsisemalt arutusele pärast monarhia kukutamist 10.augusti revolutsiooniga. Kaotati "juhuslikud" õigused, lõpetati feodaalsete õigustega seosesolevad kohtulikud uurimised, hakati müüma vähemate tükkidena emigrantide maid.

Dekreediga "Kogukondadelt anastatud maade tagastamisest" lubati kogukondadele tagasi kõik maad, mis senjöörid nendelt olid ära võtnud 1669.a. ordonnantsi põhjal. Kuid need maad, mis senjöörid olid juba müünud "eraisikuile", tagasiandmisele ei kuulunud. Nii kaitses see dekreet selgekujuliselt kodanluse huve, sest kodanlus oli suure osa senjööride poolt haaratud kogukonnamaadest ära ostnud ja nende tagasisaamiseks talupoegadel õigust ei olnud. Legislatiiv kuulutas kogukonnamaad jagamisele kuuluvaks, kuid nimetatud otsus jäi praktiliselt esialgu ellu rakendamata.

---

[1] Манфред, стр. 46.

25.-28. augustil 1792.a. Legislatiiv andis välja dekreedi "Feodaalsetest õigustest", millega laiendati "isiklike" koormiste arvu ja vähendati "reaalsete" (st. väljaostule kuuluvate) koormiste arvu. Kui Asutava Kogu agraarseaduste järgi koormistest vabanemise kohta nõuti vastava dokumendi esitamist talupoja poolt, siis nüüd nõuti endistelt senjööridelt seaduspärase dokumendi esitamist õiguste üle koormistele. See tähendab, et juriidiliselt tunnistati maksvusetuks põhimõte "pole maad ilma senjöörita". Ühtlasi muudeti nüüd ka väljaost kohustuslikuks ning iga talupoeg sai õiguse väljaostuks individuaalses korras.

Seega tugevnesid Legislatiivi päevil edasi kapitalistliku maaomandi vormid.

Kuid ka Legislatiivi agraarseadused ei rahuldanud talupoegi. Nad ei likvideerinud lõplikult feodaalseid suhteid, nendes nähti ikkagi ette teatud koormiste väljaost, samal ajal kui talupoegkond ei tahtnud enam kuuldagi mingisugusest väljaostust. Legislatiiv oma agraarseadusandlusega jäi maha tegelikust sündmuste arengust.

Agraarküsimuse revolutsioonilise lahendamise ülesanne langes rahvuskonvendile; kuid senikaua kui seal domineerisid Girondiinid, jäi see teostamata. Samal ajal kui Girondiinide juhid oma kõnedes rahvuskonvendis andsid talupoegadele kauneid lubadusi, astusid nad talupoegade nõudmiste vastu sageli relvajõu ja mitmesuguste repressioonidega välja.

Kuid revolutsioon arenes tõusvas suunas. 31. mai - 2. juuni 1793.a. revolutsiooniga kõrvaldati võimu juurest suurkodanlus ja Prantsusmaa valitsemise ning revolutsiooni juhtimise võtsid enda kätte jakobiinid.

"Tõeliste jakobiinide", 1793.aasta jakobiinide ajalooline suurus seisis selles," ütleb V.I.Lenin, "et nad olid "jakobiinid koos rahvaga", rahva revolutsioonilise enamikuga, oma aja revolutsiooniliste eesrindlike klassidega."[1]

Jakobiinid võtsid võimu enda kätte sel momendil, mil Prantsusmaa ja revolutsiooni seisukord oli erakordselt raske. Kodanliku revolutsiooni lõpuleviimiseks, selle sisemiste ja väliste vaenlaste purustamiseni pidid jakobiinid koondama enda ümber laiad rahvahulgad. Selleks tuli kiiresti otsustada peamised masse huvitavad küsimused, esijoones agraarküsimus.

3.juunil 1793.a. jakobiinide rahvuskonvent võttis vastu dekreedi emigrantide maade jagamise ja müümise kohta. Selleks, et anda võimalus maa omandamiseks kõige vaesematele talupoegadele, dekreet nägi ette emigrantide maade jagamise ühe arpent'i suuruses igale perekonnapeale, kes omas maad vähem kui 1 arpent või ei omanud seda üldse. Maksutähtajaks määrati 10 aastat. Kuid niisugune emigrantide maade jagamine kehtestati ainult kohtades, kus polnud kogukonnamaid. Olgugi et 3.juuni dekreet andis tegelikult talupoegadele vähe, oli ta siiski teatud võiduks kehvtalurahvale kukutatud klasside arvel.

10.juunil rahvuskonvent andis välja seaduse kogukonnamaade suhtes. Selle järgi kuulusid kõik maad, mis kogukondadelt viimase 200 aasta jooksul olid ära võetud, neile tagasiandmisele. Maa jaotamine pidi toimuma võrdsete osadena kõigi kogukonna liikmete vahel, vaatamata soole ja vanusele, sõltumata sellest, kas antud isik viibis jaotamise ajal külas või puudus sealt ajutiselt. Kogukonnamaadest saadud krunti ei tohtinud 10 aasta kestel võõrandada ega võlgade eest üles kirjutada. Dekreet ei nõudnud siiski kogukonnamaade sunduslikku jaotamist.

---

[1] В.И.Ленин, Соч., т. 24, изд. 4-ое, стр. 495.

Kogukondliku maa kasutamise küsimus pidi otsustatama kogukonna koosolekul, millest võtsid osa kõik vähemalt 21 aastat vanad meessoost isikud. Kui jaotamise poolt hääletasid vähemalt üks kolmandik, muutus see sunduslikuks.

Suurem osa talupoegadest teostas selle dekreedi järgi kogukonnamaade jagamise. Nii muutusid kogukonnamaad talupoegade eraomandiks.

Jakobiinide tähtsaimaks agraarseaduseks oli aga 17. juuli 1793.a. dekreet, mis andis feodalismile külas lõpliku hoobi. Kaotati ilma väljaostuta, ilma mingisuguse lisatingimuseta, eranditult kõik feodaalse iseloomuga õigused. Selle dekreedi 1. artikkel kõlas järgmiselt: "Kõik senjöriaalsed koormised, feodaalsed, tsensuaalsed, püsivad kui ka ühekordsed ("juhuslikud") õigused, kaasa arvatud need, mis olid kinnitatud möödunud aasta 25.augusti dekreediga, kaotatakse ilma mingi väljaostuta; artikkel I kehtivusele ei allu ainult puhtakujuline maarent ja mittefeodaalsed maksud."[1]

Kõik senjöriaalsed võlad tühistati.

Dekreedi revolutsiooniline iseloom ilmneb eriti 6.artiklis, mis määras järgmist: "Endised senjöörid, feodaalõiguse spetsialistid, maakomissarid, notarid ja teised dokumentide valdajad ... on kohustatud kolme kuu jooksul käesoleva dekreedi väljakuulutamisest arvates need dokumendid esitama kohaliku munitsipaliteedi kantseleisse. Dokumendid, mis on esitatud kuni 10. augustini, kuuluvad põletamisele sel päeval kommuuni nõukogu ja kodanike juuresolekul (Ilmsesti monarhia kukutamise aastapäeva tähistamiseks. - S.V.); kõik ülejäänud dokumendid kuu-

---

1 Дембо, стр. 130.

luvad põletamisele kolme kuu jooksul."[1] Dokumentide varjajatele oli ette nähtud 5-aastane vanglakaristus.

See, mida revolutsiooni nelja aasta jooksul ei teinud ei Asutav Kogu, Legislatiiv ega Žirondiinlik rahvuskonvent, oli niisiis jakobiinide poolt teostatud vähem kui kahekuuse võimuloleku jooksul. Revolutsioonilise julguse ja kindlusega nad hävitasid juurteni feodalistlikud suhted põllumajanduses ja puhastasid tee kapitalismi arenguks.

Nii olid talupojad kätte võitnud selle, mille eest nad olid sajandeid võidelnud, nad olid lõplikult vabanenud feodaalsest ekspluateerimisest ja rõhumisest. Põhimised nõuded, mis talupojad olid tõstnud enne revolutsiooni - feodaalsete koormiste kaotamine ja kogukonnamaade tagasisaamine, olid saavutatud.

Nähes jakobiinide otsustavat käitumist, toetasid talupojad aktiivselt jakobiinide vabariiki tema võitluses välismaise interventsiooniga ja sisemise kontrrevolutsiooniga. Sellega on seletatav revolutsioonilise Prantsusmaa hiilgav sõjaline edu ja kodanliku revolutsiooni otsustav võit. V.I.Lenin kirjutas selle kohta: "Tõeliselt revolutsiooniline arveteõiendamine oma aja üleelanud feodalismiga, kogu maa siirdumine, ning seejuures tõepoolest revolutsioonilis-demokraatliku kiiruse, kindlameelsuse, energia, ennastsalgavusega, kõrgemale tootmisviisile, vabale talupoja maaomandusele - säärased on need materiaalsed, majanduslikud tingimused, mis "imeväärse" kiirusega päästsid Prantsusmaa."[2]

---

[1] Дембо, стр. 130.

[2] В.И.Ленин, Соч., т. 25, изд. 4-ое, стр. 335.

Talupoegade osa Prantsuse XVIII sajandi kodanlikus revolutsioonis oli,erakordselt tähtis. Vihates oma olukorra tõttu kõige sügavamalt feodaal-absolutistlikku režiimi võitlesid nad suure kirglikkusega selle hävitamise eest kuni juurteni. Talupoegade revolutsiooniline liikumine oli üheks tähtsamaks aluseks, mis kindlustas revolutsiooni arenemise tõusvas suunas ja tema lõpuleviimise. Talupojad vajutasid oma aktiivse võitlusega pitseri kogu revolutsiooni käigule.

"Ainult talupoegade ja proletariaadi, "linna plebeiliste elementide", vahelesegamine võimaldab tõsiselt edasi viia kodanlikku revolutsiooni,"[1] kirjutas V.I.Lenin. Prantsuse XVIII sajandi kodanlikus revolutsioonis ilmnes see eriti selgelt. Talupojad ei lasknud revolutsioonil peatuda enne, kui olid rahuldatud nende peamised nõudmised. Talupojad koos linna alamkihtidega avaldasid pidevalt survet valitsusvõimudele, sundisid neid järjest otsustavamale tegevusele niikaua kui kodanlik revolutsioon oli oma ülesande lõplikult täitnud.

"Kodanlikul revolutsioonil oli vaid üks ülesanne - ära pühkida, kõrvale heita, purustada kõik endise ühiskonna kammitsad. Täites seda ülesannet, täidab iga kodanlik revolutsioon kõik, mis temalt nõutakse; ta tugevdab kapitalismi kasvamist."[2]

Prantsuse talupojad XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni kandva jõuna andsid hiigelsuure panuse feodaalse ühiskonna lõplikuks hävitamiseks ja uue, kõrgema tootmisviisi - kapitalismi kehtestamiseks.

Kuid vabanedes feodaalsest ekspluateerimisest ei vabanenud

---

1 В.И.Ленин, Соч., т. 15, изд. 4-ое, стр. 43-44.

2 В.И.Ленин, Соч., т. 27, изд. 4-ое, стр. 67,.

Prantsuse talupojad sellega veel ekspluateerimisest üldse, sest "kodanlik revolutsioon piirdub ühe võimuloleva ekspluataatorite grupi asendamisega teisega..."[1] Feodaalse ekspluateerimise asemel sattusid Prantsuse talupojad kapitalistliku ekspluateerimise alla.

---

1 J.Stalin, Leninismi küsimusi, lk. 98.

L õ p p s õ n a.

Nagu juba sissejuhatuses märgitud, oli käesoleva töö ülesandeks valgustada Prantsuse XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni eelseid agraarsuhteid marksistliku ajalooteaduse positsioonidelt lähtudes. Ajaloolise materialismi põhiseisukohtade ja marksismi-leninismi klassikute näpunäidete rakendamine on viinud järgmistele järeldustele.

Prantsuse põllumajanduses ilmnes selgelt kehtivate tootmissuhete lepitamatu vastuolu tootlike jõudude arenemisega, mille lahendamiseks oli vältimatu seniste tootmissuhete asendamine uutega.

Nägime, et enne kodanlikku revolutsiooni kehtis Prantsusmaal üldiselt põhimõte "pole maad ilma senjöörita", mis tähendas, et peamine tootmisvahend sel ajal - maa - loeti põhimõtteliselt kuuluvaks valitsevale klassile, privilegeeritud seisustele. See andis viimastele võimaluse peamiste tootjate - talupoegade ekspluateerimiseks.

Nagu selgus maavalduste analüüsist, kasutasid valdavat osa maast talupojad. Kuid talupoegade käes olev maa oli sõltuv senjöörist, oli koormatud erakordselt raskete maksudega. Talupojad ei kandnud mitte ainult arvutul hulgal feodaalseid koormisi senjööride heaks, vaid maksid ka kirikule - kehtiva korra ideoloogilisele toele ning samuti aadli ja vaimulikkonna parasiitlikku võimutsemist kaitsvale feodaal-absolutistlikule riigile.

Talupojad olid valdavas enamikus küll juriidiliselt vabad, kuid sõltuvus maa kaudu võimaldas nende feodaalse ekspluateerimise jätkamist.

Fakti, et talupojad olid isiklikult vabad ning kasutasid suuremat osa Prantsusmaa põllumaast, on kodanlikud ajaloolased kasutanud talupoegade olukorra idealiseerimiseks, milleks pole aga mingit alust. Peaaegu kõik kodanlikud ajaloolased on ühtlasi jätnud arvestamata talupoegade diferentseerumise, mis tähendas, et küllaldaselt maaga varustatud oli ainult väiksem osa talupoegadest, suurem osa aga kannatas terava maapuuduse all.

Raskete maksudega rõhutud talupoegkond elas suures vaesuses ja viletsuses ega olnud suuteline põllumajanduse arendamiseks, uuenduste kasutuselevõtmiseks eesrindlikuma põllumajandusega maade (Inglismaa, Holland) eeskujul. Nii ei saanud talupoeg kaasa aidata ka tööstuse arendamiseks, mis vajas rohkem tooraineid ning avaramat siseturgu. Halvasti haritav maa andis väikest saaki. XVIII sajandi jooksul keskmine viljasaak koguni vähenes. Osa talupoegi laostus ülejõukäivate maksude tõttu täielikult ning muutus kerjusteks, kellede read pidevalt suurenesid. Varem nende poolt haritud maad jäid sööti.

XVIII sajandil arenesid Prantsuse põllumajanduses tähelepandaval määral ka kapitalistlikud suhted, mis tugevasti õõnestasid kehtiva agraarkorra aluseid. Kuid kapitalistlike suhete arengut pidurdas senjöriaalne süsteem, millest privilegeeritud seisused visalt kinni hoidsid. Ainult väike osa nendest asus oma mõisade ümberkorraldamisele kapitalistlikku tüüpi

majapidamisteks. Kaugelt suurem osa püüdis kangekaelselt säilitada feodaalset ekspluateerimisvormi, ja mitte ainult säilitada, vaid ka tugevdada, mis ilmnes just "feodaalse reaktsiooni" näol. Selle tagajärjel halvenes talupoegade olukord veelgi ja nad sattusid lausa meeleheitlikku seisukorda.

Feodaalsele ekspluateerimisele vastasid talupojad ägeda klassivõitlusega, mis arenes mitmesugustes vormides kuni relvastatud ülestõusudeni. "Feodaalse reaktsiooni" ajal teravnes klassivõitlus talupoegade ja senjööride vahel äärmiselt.

Talupoegade ülestõuse seletasid kodanlikud ajaloolased ajutiste, juhuslike põhjustega, kuna tegelikult olid ülestõusude ainsaks põhjuseks kehtivad tootmissuhted ja nende alusel teostuv talupoegade ekspluateerimine.

Need kõik olid nähtused, mis annavad tunnistust järjest süvenevast agraarkriisist. Põllumajanduse edasiarendamise võimaldamiseks oli möödapääsematult vajalik senise agraarkorra revolutsiooniline purustamine. Ainult üleminek kapitalistlikule tootmisviisile võis võimaldada tootlike jõudude edasise arenemise põllumajanduses.

Feodaalne kord põhineb feodaalide suurmaavaldusele. Tohutu suured maa-alad, mida feodaalid küll ise ei hari, on nende rikkuse allikaks. Ülemomandi õigus maale annab feodaalidele võimaluse talupoegade ekspluateerimiseks ja kindlustab esimeste võimutsemise. Võtta ära feodaalidelt õigused talupoegade maale tähendab hävitada feodaalse korra alus. Sellepärast tõusebki kõigis kodanlikes revolutsioonides esikohale agraarküsimuse lahendamise tarvidus, millega seniselt valitsevalt klassilt võetakse ära tema võimu baas.

Prantsusmaa 23-miljoniline talupoegkond kogu oma olukorra tõttu kujunes selleks jõuks, kes oli valmis võitlema niisuguse eesmärgi eest kõigi jõududega. Talupojad nõudsid, et maa, mida nad kasutavad, muudetaks nende eraomandiks ja et kõik senjööride õigused talupoja maa suhtes kaotataks.

XVIII sajandi teisel poolel olid arenenud ka teised ühiskondlikud jõud, kes samuti olid huvitatud feodaalse korra likvideerimisest. Arenev kodanlus ei saanud endale küllaldast tegevusvabadust kehtiva korra piires. Linnade alamkihid kannatasid samuti kui talupojad ränga maksukoorma all. Kõigi nende ühiseks vaenlaseks oli feodalism ning selle purustamiseks liitusidki mitmesugused ühiskondlikud rühmad, kes kokku moodustasid rahvastiku rõhuva enamuse.

XVIII sajandi 80-ndatel aastatel oli feodaal-absolutistliku korra kriis muutunud niivõrd sügavaks, et riigis kujunes revolutsiooniline situatsioon ning 1789.a. puhkeski revolutsioon. Tolleaegsete majanduslike ja sotsiaalsete tingimuste tõttu omas see revolutsioon kodanliku revolutsiooni iseloomu, mille ülesandeks oli likvideerida feodaalne tootmisviis ja asendada see kapitalistlikuga.

Prantsuse revolutsioon 1789.-1794.a. ei olnud mitte ainult kodanlik, vaid ka kodanlik-demokraatlik, milles aktiivselt, oma nõudmistega esinesid laiad rahvahulgad, vajutades oma pitseri kogu revolutsiooni käigule.

Prantsuse talupoegkond võitles revolutsioonis kõige otsusekindlamalt feodaalse korra aluse - senise agraarkorra juurteni hävitamise eest. Talupojad jätkasid revolutsioonis seda võitlusteed, mida nad olid käinud juba aastasadu.

Kodanlike ajaloolaste suurimaid vigu Prantsuse revolutsiooni ajaloo alal oli just talupoegade osa mittemõistmine. Talupoegade võitlust revolutsiooni ajal vaatlesid nad kui linnades toimunud ülestõusude järelkaja. Tegelikult, nagu nägime, võtsid talupoegade rahutused ähvardava ulatuse juba enne revolutsiooni algust Pariisis ja Bastille vallutamine oli ainult tõukeks, mis andis talurahvaliikumisele senisest veel suurema hoo.

Prantsuse talupoegade visa võitlus revolutsiooni ajal, pidev surveavaldamine riigivõimudele oli revolutsiooni agraarseadusandluse aluseks. Talupojad ei rahuldunud enne, kui nad olid saavutanud oma põhimiste nõuete täitmise.

Talupojad koos linna alamkihtidega revolutsiooni kandva jõuna viisid revolutsiooni edasi järjekindla lõpuni, lubamata kodanlusel laskuda kompromissi võimult tõugatud feodaalide klassiga. Feodaalne ekspluateerimine hävitati jäägitult. Nii viisid talupojad oma feodaalidevastase võitluse võidukale lõpule.

Prantsuse talupojad vabanesid tasuta feodaalsetest koormistest ja muutusid vabadeks maaomanikkudeks, viisid võidule uue tootmisviisi - kapitalismi. Tootlikud jõud said võimaluse uuesti kiirelt edasi arenema hakata. Kodanliku revolutsiooni ülesanne selles seisiski.

Võrreldes feodalismiga on kapitalism kõrgem tootmisviis, kuid ka kapitalistlik ühiskond on ekspluataatorlik ühiskond. Seda said üsna pea tunda ka Prantsuse talupojad. Nende ekspluateerimise üks vorm ainult asendus teisega, kuna ekspluateerimine ise jäi püsima.

Revolutsiooni agrrarseadusandlus kinnitas küll eraomandina talupoegade kätte nende valduses olnud maad (censive'id), samu-

ti suurenesid talupoegade maad endiste kogukonnamaade ja privilegeeritud seisuste maade arvel, kuid see ei likvideerinud täielikult maapuudust Prantsuse külas. Arvukas osa talupoegadest ei saanud maad küllaldasel määral, konfiskeeritud kiriku- ja emigrantide maad osteti kokku kodanluse ja kulakute poolt. Jäid püsima ka endiste feodaalide suurmaavaldused, kuigi revolutsiooni tõttu mõnel määral vähendatud kujul, muutudes nüüd nende puutumatuks eraomandiks.

Maapuudus, mida äärmiselt teravdas ka rahvaarvu kasv, muutis maa hinna XIX sajandil üha kallimaks. Mida rohkem maad tükeldati, seda kallimaks muutus tema hind, sest sedamööda, kuidas maatükid väiksemaks muutusid, tõusis ka nõudmine nende järele. Maa hinna tõusuga kaasnes paratamatult talupoja võlgnevuse kasv. Samal ajal tõi maade tükeldamine kaasa viljakuse vähenemise, sest agronoomia saavutuste rakendamise võimalused maade suuruse vähenemisel muutusid järjest väiksemaks. Võlgade kasv viis talupojad liigkasuvõtjate küüsi. Talupoegadele langes ühtlasi raske riigimaksude koorem.

Prantsuse talupoegade olukorra kohta XIX sajandil kirjutas K.Marx järgmiselt: "Me näeme, et talupoegade ekspluateerimine erineb tööstusproletariaadi ekspluateerimisest ainult vormilt. Ekspluateerija on üks ja seesama: kapital. Üksikud kapitalistid ekspluateerivad üksikuid talupoegi hüpoteegiga ja liigkasuvõtmisega; kapitalistide klass ekspluateerib talupoegade klassi riigimaksudega."[1]

---

[1] K.Marx, Klassivõitlus Prantsusmaal, lk. 113.

Talupoegade omandiõigus maale oli pettekujuks, mille abil Prantsuse kodanlus suutis pikka aega kasutada talupoegi oma huvides.

1848.a. revolutsiooni ja Pariisi Kommuuni päevil reaktsioonniline kodanlus oskas ässitada talupoegi proletariaadi vastu. Talupojad ei mõistnud veel, et alles kapitalismi kukutamine liidus töölisklassiga, viimase juhtimisel ja sotsialistliku korra kehtestamine võib nad vabastada igasugusest ekspluateerimisest.

K.Marx kirjutas Prantsuse talupoegade omandiõiguse mõju kohta järgmist: "Talupoegade omandiõigus on talismaniks, mille abil kapital neid seni vaos hoidis, ettekäändeks, mille nimel ta neid tööstusproletariaadi vastu ässitas. Ainult kapitali langus võib talupoegi tõsta, ainult kapitalismivastane, proletaarne valitsus võib lõpetada tema majandusliku viletsuse ja ühiskondliku degradatsiooni."[1]

Kapitalistlikust ekspluateerimisest ei ole Prantsuse talupojad vabanenud veel tänaseni. Kuid tee, mida mööda peab toimuma talupoegade täielik vabanemine, on praegu juba praktiliselt teostatud paljudes maades eesotsas Nõukogude Liiduga.

1917.a. ajaloolistel oktoobripäevadel vene kehvtalurahvas, võideldes liidus proletariaadiga, viimase juhtimisel, aitas kukutada kapitalistide ja mõisnike võimu, luues sellega alused sotsialistliku ühiskonna ülesehitamiseks. Oktoobrirevolutsioon ei asendanud mitte ekspluateerimise ühe vormi teisega, nagu seda olid teinud senised revolutsioonid, vaid seadis endale eesmärgiks

---

1 K.Marx, Klassivõitlus Prantsusmaal, lk. 113-114.

"... kaotada igasugune ekspluateerimine ja likvideerida kõik igasugused ekspluateerijad ning rõhujad"[1].

Purustades ekspluateerijad, Nõukogudemaa talupojad lõid endale võimaluse uue elu ehitamiseks, niisuguse elu ehitamiseks, mis andis töötavale talupojale võimaluse parandada oma ainelist ja kultuurilist olukorda ning tõusta päevast päeva, aastast aastasse kõrgemale. Niisuguse elu kindlustasid talupojad ühinemisega kollektiivseteks majapidamisteks, kolhooside loomisega. Seltsimees Stalin näitas ümberlükkamatult, et "... kolhooside tee, sotsialismi tee on töötavatele talupoegadele ainuõige tee"[2].

See on eesmärk, mille peab saavutama ka Prantsuse talurahvas, selleks, et vabaneda lõplikult igasugusest ekspluateerimisest.

Prantsuse rahvas ei ole unustanud oma suuri revolutsioonilisi traditsioone. Koondudes Kommunistliku Partei ümber valmistuvad prantsuse töölised ja talupojad andma lõplikku hoopi surmaagoonias heitlevale kapitalismile.

Prantsuse imperialistid püsivad praegu veel võimul ainult tänu ameerika imperialistide tääkidele. Prantsuse rahva tugevnev võitlus sisemaise reaktsiooni ja selle Ameerika peremeeste vastu lubab eeldada, et prantsuse rahvas lähemas tulevikus purustab selle kaasaegse Bastille ja sellega koos ka prantsuse talupojad rajavad endale vaba, õnneliku elu sotsialistlikus ühiskonnas.

---

1 J.Stalin, Leninismi küsimusi, lk. 364.

2 Sealsamas, lk. 367.

K i r j a n d u s e n i m e s t i k k o o s k a s u t a t u d l ü h e n d i t e g a

I.Marksismi-leninismi klassikud.

1. Маркс К. Буржуазия и контр-революция. К.Маркс и Ф.Энгельс, Соч., т. VII , Москва-Ленинград, 1930, стр. 48-72 = К.Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. VII

2. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии, т. I, /Ленинград/, 1950 = К.Маркс, Капитал, т. I

3. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. III , ч. I и II , /Ленинград/, 1951 = К.Маркс, Капитал, т. III

4. Маркс К. Предисловие к "К критике политической экономии". ~~Предисловие.~~ Избранные произведения в двух томах, т. I , /Ленинград/, 1948, стр. 320-324 = К.Маркс , Избранные произведения, т. I

5. Marx K. Klassivõitlus Prantsusmaal aastail 1848-1850 Tallinn, 1951 = K.Marx, Klassivõitlus Prantsusmaal

6. Маркс К. Маркс - Н.Ф. Даниельсону 10 апреля 1879 г. К.Маркс и Ф.Энгельс, Избранные письма, /Ленинград/, 1948, стр. 317-322 = К.Маркс и Ф.Энгельс, Избранные письма

7. Энгельс Ф. Предисловие к третьему немецкому изданию "Восемнадцатью брюмера Луи Бонапарта". К.Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XVI , ч. 1, /Москва/, 1937, стр. 189-190 = К.Маркс и Ф.Энгельс, Соч., т. XVI , ч. 1

8. Ленин В.И. Грозящая катастрофа и как с ней бороться. Соч., т. 25, изд. 4-ое, стр. 295-339 = В.И.Ленин, Соч., т. 25, изд. 4-ое

9. Lenin V.I. Kapitalismi arenemine Venemaal. Teosed, 3. kd., Tallinn, 1950, lk. 1-511 = V.I.Lenin, Teosed, 3. kd.

10. Ленин В.И. К оценке русской революции. Соч., т. 15, изд. 4-ое, стр. 35-47 = В.И.Ленин, Соч., т. 15, изд. 4-ое

11. Ленин В.И. Крах II Интернационала. Соч., т. 21, изд. 4-ое, стр. 181-232 = В.И.Ленин, Соч., т. 21, изд. 4-ое

12. Ленин В.И. Переход контрреволюции в наступление /"Якобинцы без народа"/. Соч., т. 24, изд. 4-ое, стр. 494-496 = В.И.Ленин, Соч., т. 24, изд. 4-ое

13. Ленин В.И. Принципиальные вопросы избирательной кампании. Соч., т. 17, изд. 4-ое, стр. 354-378 = В.И.Ленин, Соч., т. 17, изд. 4-ое

14. Ленин В.И. Речь об обмане народа лозунгами свободы и равенства. Соч., т. 29, изд. 4-ое, стр. 311-346 = В. И. Ленин, Соч., т. 29, изд. 4-ое

15. Ленин В.И. Седьмой съезд РКП/б/ 6-8 марта 1918 г. /Доклад о войне 7 марта/. Соч., т. 27, изд. 4-ое, стр. 63-132 = В.И.Ленин, Соч., т. 27, изд. 4-ое

16. Lenin V.I. Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis. Valitud teosed kahes köites, I kd., Tallinn, 1945, lk. 377-452 = V.I.Lenin, Valitud teosed, I kd.

17. Stalin J. Kõne esimesel üleliidulisel kolhoosnike-löökтöölis-te kongressil (19. veebruaril 1933). Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 362-373 = J. Stalin, Leninismi küsimusi

18. Stalin J. Leninismi küsimustest. Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 93-105 = J. Stalin, Leninismi küsimusi

19. Stalin J. Marksismist keeleteaduses. Marksism ja keeleteaduse küsimused, Tallinn, 1952, lk. 3-29 = J. Stalin, Marksism ja keeleteaduse küsimused

20. Stalin J., Ždanov A., Kirov S., Märkused uue ajaloo õpiku konspekti kohta (9.augustil 1934). Ajaloo õppimisest, Tallinn, 1949, lk. 27-30 = Ajaloo õppimisest

21. Stalin J.V. Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei Londoni kongress (Saadiku märkmed). Teosed, 2. kd., Tallinn, 1947, lk. 45-75 = J.V.Stalin, Teosed, 2. kd.

22. Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu. Lühikursus. Tallinn, 1951 = Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu. Lühikursus

II. Allikad.[1]

23. Young A. Reisen durch Frankreich und einen Theil von Italien..., I Band, Berlin, 1793 = Young, I

24. Young A. Reisen durchFrankreich und einen Theil von Italien..., II Band, Berlin, 1794 = Young, II

25. Young A. Reisen durchFrankreich und einen Theil von Italien..., III Band, Berlin, 1795 = Young, III

III. Eriteosed.

26. Васютинский А. Французская деревня в XVIII в. Книга для чтения по истории нового времени, Т. II /Москва, 1911/, стр. 291-306 = Васютинский

27. Вольтерс Ф. Очерки по истории аграрных отношений и аграрного вопроса во Франции 1700-1790 г.г., Москва-Петроград, 1923 = = Вольтерс

[1] Ühtlasi on kasutatud Karejevi ja Lefebvre'i uurimustele juurdelisatud allikdokumentide publikatsioone.

28. Дембо Л. Аграрное законодательство французской революции 1789-1793г.г. "Советское государство и право", 1940, № 2, стр. 114-132 = Дембо

29. Исторический материализм. Под общей редакцией проф. Ф.В. Константинова, /Москва/, 1950 = Исторический материализм

30. Кареев Н. Крестьяне и крестьянский вопрос во Франции в последней четверти XVIII века, Москва, 1879 = Кареев

31. Лефевр Ж. Аграрный вопрос в эпоху террора /1793-1794/, Ленинград, 1936 = Лефевр

32. Лучицкий И.В. Аграрные отношения накануне революции в окрестностях Парижа. Журнал министерства народного просвещения, новая серия, часть LVII, Петроград, 1915, стр. 241-279 = Лучицкий, Аграрные отношения накануне революции

33. Лучицкий И. Крестьянство во Франции XVIII в. Книга для чтения по истории нового времени, Т. II /Москва, 1911/, стр. 244-290 = Лучицкий, Крестьянство во Франции XVIII в.

34. Манфред А. Французская буржуазная революция конца XVIII века, Москва, 1950 = Манфред

35. Поршнев Б. Крестьянские и плебейские движения XVII-XVIII вв. во Франции. "Историк-марксист", книга 4/74/, /Москва/, 1939, стр. 85-93 = Поршнев

36. Потемкин Ф.В., Молок А.И. Кризис феодально-абсолютитского порядка и буржуазная революция 1789-1794 годов во Франции. Стенограмм лекции..., Москва, 1949 = Потемкин, Молок

37. Тарле Е.В. Крестьяне и рабочие во Франции в епоху [illegible] великой революции, С.-Петербург, 1914 = Тарле

38. Tocqueville A. de. L'ancien régime et la révolution. Paris, 1857 = Tocqueville

39. Французская буржуазная революция 1789-1794. Под редакцией акад. А.П.Волгина и акад. Е.В.Тарле, Москва-Ленинград, 1941 = = Французская буржуазная революция

S i s u k o r d

Lk.

Sissejuhatus 2

I. Agraarsuhete põhijooned enne revolutsiooni 12

II. Talupoegade maavaldused ja talupoegade diferentseerumine 32

III. Feodaalsed koormised põllumajanduse arengu pidurdajana 55

IV. Kapitalistlike suhete arenemine põllumajanduses, feodaalse ekspluateerimise tugevnemine ja talupoegade klassivõitluse teravnemine 79

V. Talupoegkonna võitlus agraarküsimuse lahendamise eest revolutsiooni ajal ja selle tulemused 100

Lõppsõna 113

Kirjanduse nimestik koos kasutatud lühenditega 121